

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

20

САКАВІКА
1992 г.
№ 12 (3630)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

АКТ, СКІРАВАНЫ Ў БУДУЧЫНІЮ

Анатоль СІДАРЭВІЧ: «Гісторыю робяць людзі. Людзі, якія сядзелі ва ўрадавых кабінетах у Берліне і Маскве, штурхалі беларускіх дзеячаў да незалежнасці...»

СТАРОНКІ 5, 12

З НАСТАЛЬГІЯЙ ПА ТЭОРЫ

Два погляды на стан сучаснага беларускага літаратуразнаўства.

СТАРОНКІ 6—7

ШТО ЗАСТАЕЦЦА Ў ПАМЯЦІ

Іван ПТАШНІКАЎ: «Дзённіка я ніколі не вёў: ні ў студэнцкія гады, ні пазней... Хаця ўспамінаць ніколі не рана, успамінаць часам бывае толькі позна. Пішу цяпер без дзённіка, фрагментарна, стараючыся асэнсаваць які-небудзь эпізод з мінулага, што часта ўспамінаецца; пішу хаатычна: памяць ніколі не бывае сістэмнай».

СТАРОНКІ 8—9, 14—15

МЫ ЖЫВЁМ, КАБ ЗАЎТРА?..

Адкрыўся тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі.

СТАРОНКА 10

ПЕРАД ПАМЯЦЦЮ ПРОДКАЎ

Выступленне міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь Пятра КРАУЧАНКІ на пасяджэнні Савета міністраў замежных спраў дзяржаў — удзельніц НБСЕ.

СТАРОНКА 12

«НА БЕРАГ ПЛЫВЕ МОЙ ЧОЎН...»

80 гадоў з дня нараджэння Кліма Грыневіча.

СТАРОНКА 15

Магутны Божа! Уладар сусветаў,
Вялізных сонцаў і сэрц малых...
Зрабі свабоднай, зрабі шчаслівай
Краіну нашу і наш народ.

Наталля АРСЕННЕВА.

Фота Аляксея МАЦЮША.

Кола Дзён

12
САКАВІКА

Навіна, якая прыйшла з Кіева тыдзень назад, усё яшчэ застаецца, калі карыстацца даўняй лексікай, «у цэнтры ўвагі сусветнай грамадскасці». Прэзідэнт Украіны Л. Краўчук заявіў, што вывад тактычных ядзерных ракет з тэрыторыі рэспублікі трэба прыпыніць, лакольнікі няма гарантыі, што яны будуць знішчаны ў Расіі. Украіна прапануе стварыць у сябе міжнародны атамны цэнтр, дзе можна будзе ліквідаваць ядзерную зброю. Камандаванне аб'яднаных Узброеных Сіл адрагавала рэзка негатыўна. Праўда пры гэтым было заяўлена, што рэальнага доступу да ядзернай зброі ўкраінскія ўлады не маюць. Тым не менш, на Захадзе працягваюць яўную нервоасць і заклапочанасць.

13
САКАВІКА

Да прыкладу, міністр замежных спраў ФРГ Геншэр у час візіту ў Мінск дыпламатычна, але ясна даў зразумець, што Германія няўхільна выступае за выкананне раней заключаных дамоўленасцей па скарачэнні ўзбраенняў у Еўропе. Беларусь пакуль пацярджае сваё імкненне стаць бяз'ядзернай дзяржавай. Але не выключана, што аднабаковае рашэнне Кіева можа паўплываць на сітуацыю ў будучым. Многія назіральнікі лічаць, што гэтае рашэнне — усёго толькі спроба націснуць на Расію напярэдадні перамоў кіраўнікоў дзяржаў Садружнасці. Аднак на сустрэчы кіраўнікоў урадаў СНД у Маскве выявілася, што Украіна нечакана змякчыла сваю пазіцыю па многіх пытаннях — у прыватнасці, адносна выплаты знешняй пазыкі былога Саюза. Расійскі ж урад вядзе сябе ўпэўнена. Ва ўсякім выпадку, на слёзныя просьбы астатніх краін СНД не адпускаць у красавіку цэны на нафту Гайдар і яго каманда амаль не рэагуюць. У Мінску тым часам паспяхова прайшла нарада міністраў унутраных спраў СНД. Пагадненне аб узаемадзейні ў барацьбе са злачыннасцю пакуль не падпісала толькі Туркменія.

14
САКАВІКА

Беларусь не мае ні сваёй абароннай канцэпцыі, ні ўласных узброеных сіл. Магчыма, менавіта гэтыя абставіны і падтуркнулі да стварэння Антыкрызіснага камітэта ў рэспубліцы. (З ініцыятывай стварэння выступіла Беларускае згуртаванне вайскоўцаў). Праўда, камітэт, у які ўвайшлі прадстаўнікі розных арганізацый і партый, сам па сабе арганізацыяй не з'яўляецца і таму функцыі яго пакуль цямняныя. На арганізацыйным пасяджэнні камітэта ў Мінску яго старшынёй абраны прэм'ер-міністр Беларусі В. Кебіч. Сам ён не змог прысутнічаць пры гэтым, паколькі выехаў у Віскілі, на сустрэчу з прэм'ер-міністрам Польшчы Я. Альшэўскім.

15
САКАВІКА

На плошчы Незалежнасці ў Мінску свой мітынг правялі камуністы. У іх сёння ёсць шмат прычын выказаць незадаволенасць. І адна з іх, напрыклад, — тым, што Міністэрства ўнутраных спраў адмовіў у рэгістрацыі партыі камуністаў Беларусі...

16
САКАВІКА

Наступным днём тут жа прайшоў яшчэ адзін мітынг — у падтрымку маючага адбыцца шостага надзвычайнага з'езда народных дэпутатаў СССР.

17
САКАВІКА

Верныя канспіратыўным традыцыям бальшавікоў, арганізатары надзвычайнага з'езда настолькі забыліся ўлады і прэсу адносна месца яго правядзення, што нават не ўсе народныя дэпутаты СССР змаглі знайсці дарогу. А яна вяла, аказваецца, у Дом культуры ў падмаскоўным саўгасе «Воранава». Некалькі сот чалавек правялі тут свой з'езд-сходку амаль у поўнай цемры і, як бы сказаў вядомы сатырык, «у антысанітарных умовах».

А ўвечары, на Манежнай плошчы ў Маскве С. Умалатава, толькі што выбраная на пасаду кіраўнікі «адноўленага» Вярхоўнага Савета неіснуючай дзяржавы, заявіла, што Савецкі Саюз «быў, ёсць і будзе...» Вярхоўны Савет Беларусі на сваёй сесіі займаўся рэальнай справай — прымаў папраўкі да заканадаўчых актаў. Выступіць прадстаўніку шахцёраў Салігорска, якія ўжо тыдзень бастуюць, на сесіі не далі. Відаць, палічылі, што ёсць справы больш важныя. Шахцёры, між тым, абяцаюць спыніць адгрузку гатовай прадукцыі...

18
САКАВІКА

У Мінск на афіцыйны перамоў з кіраўніцтвам Беларусі прыбыла група банкіраў з ЗША. Яны прадстаўляюць такія сусветна вядомыя банкі, як «Морган Гаранты», «Чейз Манхэтэн» і іншыя. Ім будуць прадстаўлены для ацэнкі праекты інвестыцый у эканоміку Рэспублікі Беларусь.

АНТЫКРЫЗІСНЫ КАМІТЭТ ЁСЦЬ. ЦІ БУДЗЕ КРЫЗІС?

Як «ЛіМ» паведамляў ужо, Беларускае згуртаванне вайскоўцаў у мінулым месяцы выступіла з ініцыятывай падпісання антыкрызіснага пагаднення. Поўная назва дакумента — пагадненне «Аб сумесных дзеяннях пры ўзнікненні пагрозы суверэнітэту Рэспублікі Беларусь».

Трэба сказаць, сродкі масавай інфармацыі рэспублікі ў большасці сваёй спачатку не надалі ўвагі гэтай падзеі. І дарэмна.

Ужо сёння пад пагадненнем стаяць подпісы кіраўнікоў калектываў 30 органаў дзяржаўнай улады, грамадскіх арганізацый і партый Беларусі. У Антыкрызісны камітэт (цяпер гэта ўжо рэальнасць (уваходзяць прадстаўнікі Вярхоўнага Савета, Савета Міністраў, ключавых міністэрстваў і ведамстваў, народнага фронту, сацыял-дэмакратычнай Грамады, сялянскай партыі, сялянскага саюза, навукова-прамысловай асацыяцыі, лігі жанчын, саюза кааператараў, саюза прадпрыемльшчыкаў, згуртавання «Бацькаўшчына», аб'яднання яўрэйскіх арганізацый, саюза палякаў, аб'яднання татар-мусульман, іншых нацыянальна-культурных арганізацый, Саюза пісьменнікаў Беларусі і г. д.

На першым пасяджэнні Антыкрызіснага камітэта, якое адбылося ў Доме літаратара за «круглым сталом», выступіў Старшыня ВС Беларусі С. Шушкевіч. Перад тым, як падпісаць пагадненне, ён выступіў з кароткай прамовай. Сутнасць яе ў тым, што пагроза суверэнітэту рэспублікі ўзнікае амаль штодзённа. І зыходзіць яна ў першую чаргу ад тых, хто выступае за аднаўленне саюзных структураў, у прыватнасці, з'езда народных дэпутатаў СССР. Тым не менш, сказаў С. Шушкевіч, трэба ісці па шляху кансалідацыі грамадства. І падпісанне антыкрызіснага пагаднення, на яго думку, — лагічны крок на гэтым шляху. Але пры ўмове, што камітэт не будзе нейкай паралельнай структурай улады...

«Служба бяспекі падтрымлівае камітэт цалкам», — сказаў у сваім выступленні на пасяджэнні старшыня КДБ Беларусі Э. Шырковіч. Антыкрызіснае пагадненне падтрымалі і Міністэрства ўнутраных спраў і Міністэрства абароны. Але яго пакуль адмаўляецца падпісваць камандаванне Беларускай вайсковай акругі. Што цалкам зразумела.

Бадай, самым нечаканым на

пасяджэнні было выступленне З. Пазняка. Лідэр апазіцыі заявіў, што БНФ па-ранейшаму выступае за роспуск Вярхоўнага Савета і адстаўку ўрада Кебіча. Але гэта не перашкаджае лідэрам урада і апазіцыі ў выпадку ваеннай пагрозы «разам стаць у абарону нашай дзяржавы». Старшыня БНФ прапанаваў выбраць старшынёй Антыкрызіснага камітэта В. Кебіча. Ён і быў выбраны прысутнымі аднагалосна (сам прэм'ер-міністр пры гэтым адсутнічаў).

У выканаўчую раду камітэта ўвайшлі прадстаўнікі Беларускага згуртавання вайскоўцаў, Свабоднага прафсаюза, БНФ (а таксама, асобна, — апазіцыя БНФ у Вярхоўным Савете), Мінгарсавета, 5СДГ, Міністэрства замежных спраў, Міністэрства ўнутраных спраў, КДБ, а таксама Міністэрства інфармацыі. Узнавальваць выканаўчую раду даручана Старшыні БЗВ М. Статкевічу.

Федэрацыя прафсаюзаў і камуністычныя арганізацыі пакуль вылучаюць змест антыкрызіснага пагаднення.

Адразу пасля пасяджэння адбылася прэс-канферэнцыя. Адным з самых важных пытанняў, пастаўленых на ёй журналістамі, было пытанне аб крытэрыях пагрозы суверэнітэту. Гэта і невыпадкава, бо ў тэксце пагаднення пра знешнюю пагрозу суверэнітэту сказана даволі абстрактна. На пытанне карэспандэнта «ЛіМа», што падразумяецца пад «знешнім крытэрыем крызісу», і чаму не ўлічваецца магчымасць крызісу ўнутранага, старшыня сойма БНФ З. Пазняк адказаў, што «крытэрыі ўнутранага крызісу не могуць мець сэнсу» (для пагаднення. — «ЛіМ»). На думку лідэра апазіцыі ў Вярхоўным Савете стаўленне да ўнутраных падзей у рэспубліцы кожны ўдзельнік пагаднення будзе вызначаць самастойна, законы ўнутранай палітычнай барацьбы захоўваюцца і таму пагадненне на паводзіны партый і рухаў не паўплывае.

Старшыні Выканаўчай Рады Антыкрызіснага камітэта падпалкоўніку М. Статкевічу было зададзена пытанне, як жа ўтваральнікі камітэта пастаяцца да таго саўдзельніка пагаднення, які выкліча пагрозу дзяржаўнаму суверэнітэту рэспублікі знутры. У адказ той прадубліраваў выказванне З. Пазняка аб знешняй пагрозе суверэнітэту, адзначыўшы, што «праблема знешняй пагрозы пастаўлена абстрактна».

Менавіта абстрактная пастаўка пытання аб пагрозе суверэнітэту, на наш погляд, значна абясцэньвае само пагадненне, якое ў прынцыпе магло б стаць першапачатковым дзеля рэалізацыі ідэі нацыянальнай згоды. Адчувалася, што многія партыі, арганізацыі, установы падпісалі пагадненне, толькі каб не апынуцца «белымі варонамі» сярод іншых саўдзельнікаў палітычнага працэсу, хто ўвайшоў у камітэт. Дарчы, у прамове С. Шушкевіча мацней прагучала занепакоенасць якраз унутраным крызісам у грамадстве. С. Шушкевіч успомніў, што «раней праводзілася палітычная і ідэалагічная работа», якая стабілізавала грамадства, а цяпер, маўляў, такой работы не праводзіцца, і грамадства «ідзе ўразнос», бо сродкі масавай інфармацыі «муцяць ваду».

Просіцца, зрэшты, пытанне: хіба не здольныя рэспубліканскія КДБ і МУС, а таксама часткі Узброеных Сіл СНД (падпарадкаваныя Вярхоўнаму Савету Беларусі) аберачы суверэнітэт рэспублікі не толькі знутры, але і знешне? Мусіць, нелагічна ставіць пытанне аб грамадскім камітэце абароны суверэнітэту — больш слушнымі ўяўляюцца захады па стварэнні ўласных Узброеных Сіл.

Застаецца пранікнуцца ўзнёсласцю М. Статкевіча, які ў пагадненні бачыць магчымасці выхавання дзяржаўнага патрыятызму. Сумніцельна, праўда, ці задаволіць гэта палітычныя амбіцыі ўдзельнікаў пагаднення. Пачакаем, аднак, развіцця падзей.

Віталь ТАРАС,
Юрась ЗАЛОСКА,
спец. карэспандэнты
«ЛіМа».

ВІЗІТ ВІЦЭ-КАНЦЛЕРА

Праз 70 год Беларусь і Германія аднавілі дыпламатычныя адносіны

Шмат што змянілася ў Германіі (цяпер ужо адзінай) і ва ўсім свеце на працягу апошніх дзесяцігоддзяў. Але нязменна, пачынаючы з 74-га года, знешнепалітычнае ведамства ФРГ пры розных урадах узначальвае Ганс-Дзітрых Геншэр — бадай, адзін з самых вядомых і папулярных палітыкаў Заходняй Еўропы.

Яго нядаўні візіт на Беларусь, якога чакалі даўно, без усялякай нацяжкі можна назваць пачаткам новага этапу ва ўзаемаадносінах нашай рэспублікі з Германіяй. Падпісана пагадненне аб аднаўленні дыпламатычных адносін паміж дзяржавамі (раней гэтыя адносіны падтрымліваліся з 1919 па 1922 год). Што датычыцца гістарычных і культурных сувязей паміж беларускім і нямецкім народамі, дык яны, як падкрэсліў на сумеснай прэс-канфе-

рэнцыі міністраў замежных спраў Беларусі і Германіі П. Краўчанка, наліваюць стагоддзі.

Г.-Дз. Геншэр на прэс-канферэнцыі з задавальненнем адзначыў, што дзяржавы прыступілі да працоўкі шырокага дагавора аб узаемаадносінах і што яшчэ сёлетня мяркуецца стварыць германа-беларускі савет эканамічнага супрацоўніцтва.

Германія, сказаў віцэ-канцлер ФРГ, выступае за актывізацыю сувязей Беларусі з Еўрапейскім Супольніцтвам. Па ініцыятыве Германіі распрацаваны тэкст дагавора ЕС з дзяржавамі — правапераемніцамі СССР, і ў бліжэйшы час такі дагавор маецца на ўвазе падпісаць з Беларуссю.

Як і трэба было чакаць, міністра замежных спраў ФРГ асабліва цікавілі на перамовах

пытанні агульнаеўрапейскай бяспекі. Геншэр выказаў задавальненне тым, што Беларусь сёння выступае за выкананне раней заключанага дагавора па звычайных узбраеннях у Еўропе ў поўным аб'ёме і намерана прыяднацца да дагавора аб нераспаўсюджванні ядзернай зброі.

Што датычыць тактычных ядзерных ракет, яны будуць выведзены з Беларусі яшчэ да канца чэрвеня. Ужо сёння яны зняты з баявога дзяжурства на тэрыторыі Беларускай вайсковай акругі. Падкрэсліўшы гэты факт, міністр замежных спраў П. Краўчанка звярнуў увагу на тое, што такі крок не з'яўляецца нейкай палітычнай гульнёй. Гэта, сказаў ён, усвядомлены выбар...

Візіт віцэ-канцлера быў кароткі — усёго некалькі гадзін. Але ў жорсткім графіку знаходжання Геншэра на Беларусі знайшлося месца для гуманнай ідэі. Падчас сустрэчы са Старшынёй ВС Беларусі С. Шушкевічам Геншэр перадаў для пацярджальных ад Чарнобыля медыкаменты ад Германскага Чырвонага Крыжа.

В. Т.

ПАМЯРКУЕМ

ЛЯМАНТ НА РАЗВАЛІНАХ ДЗЯРЖАВЫ

Што літаратары народ звышэмацыянальны, усім вядома. На пісьменніцкіх сходах я пачынаю лічыць байкай наяўнасць балцкага субстрату ў нашым этнасе. Ды Бог з ім, з субстратам, я пра іншае гаворку павядаю. Пра эмацыянальны перахлесты ў расійскай, пэўнага кірунку, прэсе. Ні мору няма, ні вайны, ні землятрус — усяго толькі змена грамадска-эканамічнай фармацыі, а там скразной тэмай праходзіць наступная: як уратаваць матушку Расію. Заўважым, што нішто не браўся ратаваць яе тады, калі бязлюдзела, выраджалася руская вёска, калі праядала кіруючыя пласты ржа прадажнасці, калі многія з заводоў і фабрык працавалі на дарэвалюцыйным абсталяванні, затое набіраў моцы крывамок ВПК.

Сусветна вядомы дысідэнт А. Салжаніцын на зары перабудовы прапаноўваў Расію «обустраивать», у чым, на мой погляд, цалкам меў рацыю. Наладзіць жыццё, упарадкаваць, прывесці да агульнадзяржаўных норм — гэта і ёсць адзіна магчымае «ратаванне» на цяперашні перыяд.

Нацыянал — патрыятычная істэрыя дасягнула свайго піку падчас афіцыйнага распаду СССР. Вось характэрныя загаловкі з той жа «ЛР»: «Фарс на развалинах державы», «Лукавство расчленителя (письмо на Украину)», «Гибель флота предвещает траур нации», «Развал СССР и русский вопрос»... Крах, катастрофа, гибель... Анапалісіс, адны слова, канец свету. К. Мяло ў апошнім з названых матэрыялаў нават параўноўвае свой народ са зведзёным няўдзячнасць карацём Лірам — маўляў, той жа духоўны вопыт. І падсумоўвае: «завершилась эпоха русского самопожертвования».

Адышлі краіны Балтыі, аддаляюцца, адрываюцца ментальна Украіна, Малдова, Беларусь — і баліць, крываць душа выразіла дум рускага народа — інтэлігента. У адным з тэледыялогаў А. Разанава неяк прагучала: такі боль, быццам руку ці нагу па-жывому адцінаюць.

Задумаем: адкуль гэты нутраны, ірацыянальны боль? Ці не лічыў ён, выразнік дум, усё дыпламатычна падгорнутае і сілай далучанае за апошнія трыста год уласна Расія? «Наша адбіраюць», як і «нашых б'юць», — рэч, мабыць, невыносна для рускага характару.

АДГАЛОСКІ

АБРЭВІАТУРА ПАМЯТНАЯ...

На інфармацыйным стэндзе наля польскага консулята звычайна можна пабачыць фотаздымкі, якія апавядаюць пра найбольш важныя падзеі ў жыцці суседняй краіны. Відца, на думку супрацоўнікаў дыпламатычнага прадстаўніцтва Польшчы ў Мінску, і 50-гаддзе ўтварэння Арміі Краёвай (АК) — важная падзея не толькі для пяскай дзяржавы, але і вартая таго, каб з нагоды юбілею падзяліцца радасцю з суседзямі (у прыватнасці, з беларусамі), заспраціць іх адвясціваць угодкі АК разам з палікамі. Бо інакш дзеля чаго размяшчаць на стэндзе інфармацыю пра згаданы юбілей? Тую акалічнасць, што на Беларусі да Арміі Краёвай ставяцца інакш, чым у Польшчы, што ў беларусаў да анаўцаў свае адносіны, у Варшаве могуць і не ведаць. Але польскія дыпламаты у Мінску, чыя служба мае мэтай наладжванне добрых стасункаў паміж двюма краінамі, ведаць гэта трэба.

Вось на стэндзе — фотаздымкі кіраўнікоў Арміі Краёвай, эпизоды ваенскага побыту і баявых дзеянняў. Некаторыя здымкі маюць «ірэсавую» геаграфічную прывязку: Ковель,

Як прызнае ўжо згаданая К. Мяло, «русские до 1917 г. действительно были главным субъектом империи». А што, пазней не былі? Хто ж тады быў — «савецкі народ»? Калі нацыянальны інтарэсы не афішуюцца, гэта не значыць, што яны занярдзаны. Невыпадка ўспомнілі змізарныя продкі славянафілаў пра агульныя славянскія карані. «Па жывому рэжучы! Каравулі!» — крычаць яны, забываючы, што трымаць жывое пад жалезнай пятай — не меншы грэх перад людской супольнасцю.

Дзіўная рэч! Адны «рвуць кіпці» ў жаданні стаць самастойнымі і самім ладзіць жыццё, а другія з лямантам кідаюцца ўслед: куды вы? Мы вас любім!.. Забі мяне гром, калі такая палка любоў не мае пад сабой нейкага падсвядомага разліку. Быць з вамі — для чаго? Каб вы звыкла адчувалі сваю перавагу?

Народ, які сам сябе назваў вялікім, мог бы з большай годнасцю ўспрымаць разб'яганне краін і крушэнне сваіх гістарычных міфаў. Вялікі народ, у маім разуменні, не павінен мець круўнай патрэбы ў падпітцы сваёй самапавагі за кошт іншых народаў. А паколькі за ўсё трэба плаціць, у тым ліку за прыемнае сэрцу пачуццё «звышсамасці», то Расія сапраўды, напэўна, раздавала, разбазарвала свае прыродныя багаці. Гэта і называецца сёння «самаахварнасцю». А на самай справе звычайная няпсыкая здзелка: вы нас слухайцеся, схіляйцеся перад намі, а мы вас у крыўдзе не пакінем, падкінем тое-сёе на пражыццё... І падкідалі — не толькі суседзям, аж на Кубу, у Афрыку, у Азію! Шчодрата плацілі кампартыям усяго свету — за адданасць, і, заплаціўшы, заказвалі музыку.

Скажаце, што нацыянальная ідэя тут ні пры чым, што справа ў камуністычнай ідэалогіі? А як жа тады быць з месіянствам? Здаецца, яно ўласціва зусім нямногім народам...

Музыку-то заказалі, але ў адзіноце чамусьці не скачацца. Вось адкуль ярасць палітыкаў і кпіны задорнавых, вась адкуль галазні і праклены ў прэсе. «Адчуванне крызісу»... Докладна сказана. Гэта так няпроста і пакутліва для народа — усядоміць, і на філасофскім, і на побытавым узроўнях, што пры ўсёй сваёй адметнасці ён толькі адзін з многіх народаў...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Віленшчына. З друкаванага тэксту можна даведацца, якія страты нанесла АК германскаму вермахту, што ў Польшку Народнай Рэспубліцы камуністычныя ўлады анаўцаў не шанавалі, ладзілі над імі суды, а сяго-таго нават прыгаворвалі да смяротнага пакарання. Але калі ўжо пачынаць гаворку пра Армію Краёвай, дык трэба гаварыць усю праўду, ці ўвогуле не кранаць гэтую тэму. Армія Краёва ўдзельнічала ў Варшаўскім паўстанні, знішчыла вялікую колькасць гітлераўцаў і іхняй баявой тэхнікі? Што ж, нішто гэта не падвяргае сумненню. Ну, а колькі беларускіх вёсак, часам разам з жыхарамі, было спалена «жаўнерамі» з Арміі Краёвай? Колькі гэтыя «барацьбіты» за незалежную Польшчу нарабавалі добра ў мірных жыхароў? Колькі знішчылі праваслаўных храмаў, расстралілі і пакалечылі ні ў чым невінаватых людзей толькі за тое, што яны гаварылі на беларускай мове і маліліся Богу ў царкве, а не ў касцёле?

Падабецца гэта ці не нашым бліжэйшым суседзям на захадзе, але ў нас і ў іх рознае стаўленне да пэўных гістарыч-

СА СВЯТАМ, НАРОД БЕЛАРУСКІ!

ЖЫЦЦЕ КАРОТКАЕ — РАДЗІМА ВЕЧНАЯ...

Дзень абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі — 25 Сакавіка — сёння поўніць нашыя сэрцы малітоўнай пашанай да сапраўдных патрыётаў Беларусі, што аддалі за яе свае жыцці.

ПАВАЖАНЫЯ ЧЫТАЧЫ «ЛіМа», ГРАМАДЗЯНЕ БЕЛАРУСІ І СУАЙЧЫННІКІ ЗА МЕЖАМІ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ!

Віншуем Вас з 74-мі ўгодкамі абвяшчэння БНР!

Жадаем жыць і працаваць для добра і славы свайго народа, дбаць пра гонар яго.

У тым жа кірунку і нашы памкненні—

ФІРМА

СКАРБЫ ЛІТАРАТУРЫ—ДЗЕЦЯМ

У выдавецтве «Юнацтва» здадзены ў вытворчасць апошнім том унікальнай 16-томнай «Бібліятэкі дзіцячай літаратуры» народаў тых рэспублік, якія ўваходзілі ў СССР. Вядома, хоць Саюз распаўся і не ўсе рэспублікі, стаўшы незалежнымі дзяржавамі, аб'ядналіся ў СНД, літаратура ўсіх народаў, як мастацтва, не мае межаў. І ведаць духоўны набытак кожнага народа, значыць узбагаціць сябе, сваё мастацтва.

Пазнаёміць юных чытачоў Беларусі з узорамі дзіцячай літаратуры розных народаў — менавіта такая мэта згаданай бібліятэкі. Апошняя кніга прыведзена шматнацыянальнай расійскай літаратуры. А да гэтага чытачы атрымалі беларускі том «Вяснянка», украінскі — «Ад круч дніпроўскіх», літоўскі — «Бурштынавыя пацеркі», узбекскі — «Вясёлка над арчыкам», грузінскі — «Дружная з сонцам», латвійскі — «Гронкі радасці», армянскі — «Зоры Севана», эстонскі — «Скарбы старога Томаса», казахскі — «Залаты караван», таджыкскі — «Крыніца Паміра», туркменскі — «Кветкі Каракум», азербайджанскі — «Вышкі над морам», кіргізскі — «Вечер з гор».

Упершыню ў гісторыі Беларускага кнігадрукавання «Юнацтва» распачало і выпускі 10-томнай «Бібліятэкі беларускай дзіцячай літаратуры».

Здадзены ў вытворчасць і першыя тры томы (тансама унікальнай) «Бібліятэкі замужняй дзіцячай літаратуры», якая выйдзе ў 30-ці кнігах на беларускай мове.

Міхась ПАЗНЯКОЎ, галоўны рэдактар выдавецтва «Юнацтва».

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

Будуць вернікі—будзе і царква

Гады тры таму Украіна сустракала, таксама як і мы сёння, свайго аўтакефальнага мітрапаліта Мсціслава. У аэрапорце сабралася, паводле газет, амаль сто тысяч суайчыннікаў. Праз колькі дзён адбылася ўрачыстая багаслужба ў Сафійскім саборы, мітрапаліт Мсціслаў быў агалошаны патрыярхам Праваслаўнае Царквы Украіны...

Прыезд уладыкі Мікалая звонку выглядаў значна сціплей. Сустракаючых было каля 30 чалавек, багаслужбу ўладка правіў у невяліччай дамовай царкве Усіх Беларускіх Святых Беларускага Экзархата.

Сёй-той, параўноўваючы візіты двух мітрапалітаў, пачне рабіць высновы, што, маўляў, усюды мы, беларусы, апошні, нават тут, у адбудове сваёй нацыянальнай царквы. Але я рызыкнуў бы выказаць іншую думку: мы саміх сябе значна недаацэньваем. Візіт уладыкі Мікалая з усёй відавочнасцю адлюстравіў каштоўнейшыя рысы беларускае душы: талерантнасць, ураўнаважанасць, памяркоўнасць. З прэсы вядома, як завірвала рэлігійнае жыццё на Украіне пасля таго, як народ паваліў у розныя бакі два павядыры: Філарэт Кіеўскі і Галіцкі і мітрапаліт Мсціслаў. Брат паўстаў супраць брата, замест царкоўнага прымірэння ўзнік царкоўны антаганізм...

Жахліва ўявіць сабе, каб нешта падобнае ўзнікла ў нас. Нашыя два ўладыкі (мітрапаліт Філарэт і мітрапаліт Мікалай) паказалі ўсім нам, грэшным, як найскладанейшыя вузлы гісторыі можна разблытваць спакойна, без голасу і надрыву. Можна ўявіць сабе страшэнны ўціск цяперашняй палітычнай нервовасці і здагадацца, што кожны з мітрапалітаў адным неасцярожным слоўкам мог узвесці мур крыўды і недаверу паміж вернікамі беларускай эміграцыі і Бацькаўшчыны.

Наведаўшы нашае Праваслаўнае Брацтва трох Віленскіх Пакутнікаў пры Менскім Св. Петра-Паўлаўскім саборы, Уладыка Мікалай цешыўся, што трэцяя частка

прысутных былі людзі маладога веку, студэнты і школьнікі. Вам, моладзі, казаў ён, трэба найперш ісці ў архівы і шукаць праўду пра беларускую гісторыю і беларускую Царкву. Вы можаце дапамагчы расплюшчыць вочы тым беларусам, хто не бачыў і не хацеў бачыць сваёй Веры і сваёй Бацькаўшчыны.

Пры кожнай сустрэчы з людзьмі Уладыка Мікалай падкрэсліваў: вера — гэта душа народа. Той, хто валодае вераю народа, той валодае і ягонай душой. Беларускае вера доўга не была вольнай, ёю вельмі доўгі час валодалі і карысталіся суседзі з Усходу і Захаду. Але прыйшоў час вярнуцца ёй «да самой сябе», у свой дом, які трэба яшчэ выбудаваць.

Такім чынам, усё выказана: моладзь і інтэлігенцыя мусяць адчуць, што будучае нашага народа фармуецца сёння і цяпер. У Звароце да суайчыннікаў, які падпісалі ўладыка Мікалай і айцец Героргій Латушка, выразна акрэслена думка аб неабходнасці ўзнаўлення на Беларусі Брацтваў. Брацтвы цяпер могуць стаць тымі лапкамі, выспачкамі, дзе людзі пачнуць вяртацца да свайго нармальнага багапажаданага стану. Акрамя таго, Праваслаўныя Брацтвы маглі б аб'яднаць тых беларусамоўных вернікаў, хто не збіраецца выракацца сваёй веры і шчыра хацеў бы дапамагчы святарам засвойваць беларускую мову і гісторыю. Калі будзе беларускія вернікі, будзе, бяспрэчна, і Беларускае Царква.

Прыезд уладыкі Мікалая падтурхнуў нас, вернікаў, да стваральнае працы. Спадзяюся, што рэдакцыя «ЛіМа» не адмовіць нашаму брацтву інфармаваць чытачоў аб справах Брацтва. Усім, хто жадае наладзіць з намі сувязь, падаём свае каардынаты: Праваслаўнае Брацтва трох Віленскіх Пакутнікаў, 22005 Менск-50 а/с 275, тэл.: 39-55-91, 55-56-16, 58-92-42.

Мікола МАТРУНЧЫК, старшыня Дзейнае Рады Брацтва.

Падмурак яшчэ не збудаваны, а жыць дзесьці трэба ўжо сёння

З вялікай цікавасцю і задавальненнем прачытаў артыкул «Падмурак нашай будучыні» («ЛіМ», № 6 г.р.). Яго аўтары — Л. Сямешка і М. Яленскі — супрацоўнікі часовага навукова-дадаследчага калектыву «Нацыянальная школа Беларусі», і таму ў сваім артыкуле выказваюць прынцыповыя пазіцыі, на якія стаў гэты калектыў. Да такой высновы падводзіць мяне і некаторае знаёмства з кіраўніком гэтага калектыву філосафам М. Гусакоўскім, чалавекам, які вельмі глыбока адчувае нацыянальны боль беларусаў, хаця пакуль што маўленчай беларускай мовай і не валодае (гэта ўсё ж шкада, хаця й разумее, што наяўнае валоданне мовай яшчэ не робіць чалавека нацыянальна свядомым).

Мне падаецца, што накірунак, у якім пачаў распрацоўкі калектыў М. Гусакоўскага, найбольш правільны, і хочацца ў сувязі з гэтым выказаць дзве трывожныя думкі.

Хутчэй за ўсё, праект канцэпцыі беларускай нацыянальнай школы, які ЧНДК паклаў на стол Міністэрства адукацыі праз два (ці колькі там) гады, будзе вельмі значна адрознівацца ад школы традыцыйнай. Ці хопіць у міністэрскіх кіраўнікоў рашучасці, каб прыняць такую канцэпцыю і пачаць рэформаванне школы на яе аснове? Пытанне цікавае, але гэта пытанне не сённяшняга дня. А вось што трывожыць ужо цяпер.

З наступнага навучальнага года (г. зн. ужо праз паўгода) у Магілёве плануецца адкрыць дзюх беларускіх гімназій. Мабыць, адпаведныя планы ёсць і ў кіраўнікоў іншых га-

радоў і пасёлкаў Беларусі. Справа патрэбная і добрая, калі неразумныя актывісты не ператвораць яе ў чарговую моду. Вось пытанне, з якога трэба пачаць: чым беларуская гімназія будзе адрознівацца ад сучаснай беларускамоўнай школы? Задавальняючага адказу на гэтае пытанне я яшчэ не чуў. Больш высокай кваліфікацыяй нацыянальна свядомых настаўнікаў? Добра, але адкуль яны возьмуцца, хто іх падрыхтуе за паўгода? Знойдуцца сярод тых, хто ўжо ёсць? Так, знойдуцца. Але ж яны раскіданы па розных школах, ВНУ. У Магілёве такіх можна было б сабраць у адну гімназію. На дзве ўжо не хопіць. Але ж некаму хочацца зноў быць наперадзе паравоза: «Даёшь освоение педагогической целины! Ура!» І прызначаць працаваць у беларускай гімназіі настаўнікаў, з якіх ніхто сёння не гаворыць на беларускай мове, і нават настаўнікі беларускай мовы і літаратуры на пераломках у школе чамусьці пераходзяць на расійскую мову.

І другое: па якіх праграмах будуць працаваць гімназіі? Па тых, дасланых з Масквы, па якіх працуюць сённяшнія школы, толькі перакладзеных на беларускую мову? Ха-ха! Тут трэба прыняць новае праграмы і планы. І хуткае вырашэнне гэтай праблемы рэальнае, калі ўспомніць, што гаворка пакуль што ідзе толькі пра пачатковыя класы (дакладней, нават пра першы-другі) і рэдка дзе пра пяты. Новыя праграмы маглі б распрацаваць асобныя настаўнікі будучых гімназій, а яшчэ лепш, калі нейкі прыблізны варыянт «для часовага карыстання» пра-

пануе ЧНДК (трэба ж ім некай праваправаць свае высновы).

Але ж як успрымуць навізны мясцовыя ўлады і органы адукацыі? Скажам, такую: у першых двух пачатковых класах гімназій расійскую мову не вывучаць. Добра заўважана ў памянутым артыкуле супрацоўніку ЧНДК: вывучэнне расійскай і іншых замежных моў павінна грунтавацца на роднай мове, г. зн. уводзіць іх пасля таго, як вучні авалодаюць беларускай мовай. (Ад сябе дадам, што ў развітых краінах свету ўжо назапашаны вопыт навучання дзяцей 3—6 год некалькімі мовамі, але, пера-шае, мовамі не роднаснымі, якія значна адрозніваюцца адна ад другой, па-другое, на базе спецыяльных ігравых метады і камп'ютэрных тэхналогій, на закупку якіх у нас проста няма сродкаў). Адна толькі гэта прапанова — не вывучаць у першым-другім класах расійскай мовы — выклікае «крык баятыцаў», які мне ўжо аднойчы давялося назіраць. Пра гэты выпадак трэба расказаць, бо ён вельмі ж выразны.

На адной з прэс-канферэнцый кіраўніцтва горада па пытаннях адукацыі я выказаў незадавальненне тым, што падрыхтоўка да адкрыцця гімназій у Магілёве вядзецца як бы ўпотаікі ад гарадской арганізацыі Таварыства беларускай мовы. На што старшыня гарсавета С. Габрусеву запрасіў мяне на чарговае пасяджэнне савета па рэформаванні адукацыі ў горадзе. Здзіўлены наяўнасцю такога савета, я з цікаўнасцю прыйшоў на гэтае пасяджэнне.

З паўсотні самых розных прадстаўнікоў сістэмы адукацыі пад кіраўніцтвам таго ж

С. Габрусева (які, праўда, мае тэхнічную спецыяльнасць і ніколі ў сістэме адукацыі не працаваў) гаварылі аб праблемах — кожны аб сваіх — і выказвалі прапановы. Насцярожыла мяне вось што: як толькі хто-небудзь закранаў праблемы беларускамоўна, старшыня рэагаваў адным і тым жа пытаннем, трагічным голасам засяроджваючы на ім увагу: «А не яўляецца ли это дискриминацией? Рэнтар педінстытута гаворыць аб уяўдзеным ўступнага экзамена па беларускай мове і чуе: «А не яўляецца ли это дискриминацией?». Загадчык райада гаворыць аб плане адкрыцця беларускамоўных класаў, — а ў адказ зноў пытанне аб «дискриминации». Гэта гучала так часта, што стваралася ўражанне, быццам бы беларусы горада рыхтуюць нейкі нацыянальны пераварот. І вось старшыня гарсавета і гарвыканкома папярэджвае ўсіх рускамоўных жыхароў аб небяспецы. Я пачаў усламяняць, дзе і калі шануючы Сяргей Арцёмавіч турбаваўся аб дыскрымінацыі беларускамоўнага насельніцтва (яму, члену саюза БНФ, гэта як бы і па статусе прызначана), але нічога такога не ўспомніў. Наадварот, памяць даносіла іншае. Напрыклад, тое, што ў Магілёве за апошнія два гады адкрыта шмат навучальных устаноў новага тыпу — гімназій, ліцэяў, каледжаў, — больш, чым па ўсёй астатняй Беларусі, але ўсе рускамоўныя. Альбо тое, што гарвыканком заснаваў газету «Вестник Могилева» чамусьці на рускай мове. І г. д. Адкуль гэтыя трывога пра дыскрымінацыю рускамоўнага насельніцтва? Якія для яе падставы?

Здзіўлены, дачакаўся чаргі на сваё слова і прапанаваў стварыць пры гарсавете ці гарана камісію па развіцці сістэмы нацыянальнай адукацыі ў горадзе, бо праблема такая паўстае і рашаць яе кожнаму ў сваім кутку неадрачна. Звычайна на прапановы стварыць нейкую камісію, савет, камітэт, аб'яднанне старшыня гарсавета рэагаваў адназначна: «Ста-

райце!» Маўляў, хочаце працаваць — працуйце, гарвыканком бласлаўляе. Гэткай жа рэакцыі чакаў я і тут. «Стварайце!» — гэта было б я індульгенцыя на дзейнасць такой камісіі. Але рэакцыя аказалася не такой. Спачатку старшыня паспрабаваў прапусціць міма вушэй маю прапанову, а калі я зноў вярнуўся да яе, адрэагаваў павучальнай сентэнцыяй: «Нет национального образования! Есть образование вообще, вот и давайте этим заниматься!» Тое ж падтакнуў і яго намеснік па культуры і адукацыі. Пасля чаго я зразумеў, што на тым савеце мне болей няма чаго рабіць і пайшоў, крыху нервова зачыніўшы дзверы (за што прышоў С. Габрусеву свае прабачэнні).

А цяпер вось думаю: прынясі гэтаму члену саюза БНФ праграму для першага класа, дзе не будзе расійскай мовы, ён жа зноў закрычыць аб дыскрымінацыі.

Але ж справу вырашаць трэба і трэба не ператвараць яе ў прафанацыю, у масавую моду. Таму я звяртаюся да шануюнага Ніла Гілевіча з прапановай: дамовіцца ад імя ТБМ і адпаведнай камісіі Вярхоўнага Савета з Міністэрствам адукацыі прыняць пастанову, адпаведна якой пытанне аб адкрыцці беларускіх нацыянальных гімназій, ліцэяў і іншых навучальных устаноў высокага ўзроўню павінна вырашацца (пры наяўнасці неабходных умоў) аддзеламі (упраўленнямі) адукацыі сумесна з мясцовымі арганізацыямі ТБМ ці грамадскімі камісіямі па развіцці сістэмы нацыянальнай адукацыі ў рэгіёне, створанымі пад эгідай ТБМ ці ЧНДК «Нацыянальная школа». Такая пастанова крыху ўпарадкуе хаос, які вось-вось паначне.

Міхась БУЛАВАЦКІ,
выкладчык педагогічнага
інстытута, старшыня
адукацыйнай камісіі
Магілёўскай гарадской
арганізацыі ТБМ.

Не хапае веры ў Беларусь

«Круглы стол» («ЛіМ» № 5 г.р.) па пытанні беларусізацыі вышэйшай школы з'явіўся чарговай адметнай для мяне падзеяй на старонках што-тыднёвіка. На мой погляд, гэта праблема хвалюе паранейшаму вельмі моцна ўсіх, хто шчыра зацікаўлены справай нацыянальнага адраджэння Беларусі. Але чаму толькі размова ідзе пра вышэйшую школу? Я цалкам падзяляю пазіцыю лімаўцаў, якія свядома не робяць розніцы паміж вышэйшай і ніжэйшай школай. Пазнаёміўшыся з меркаваннямі ўдзельнікаў дыскусіі, я яшчэ больш пераканаўся, што за вырашэнне гэтага няпростага пытання трэба брацца разам, яго нельга ўзвальваць ні на квольны дзіцячыя плечыкі, ні на дужыя плечы студэнтаў. Гэтую цяжкую ношу патрэбна валачы разам.

Сказаўшы, што ў справе беларусізацыі нябачна асаблівых зрухаў, вядома, несправядліва пакрыўдзіў тых людзей, для якіх адраджэнне нацыянальнай адукацыі Беларусі сапраўды стала сэнсам жыцця, і яны дамагліся пэўных вынікаў. Так, менавіта пра адраджэнне нацыянальнай адукацыі і асветы хацелася б казаць, а не пра выкананне розных законаў. Я ўвогуле скептычна стаўлюся пакуль што да ўсялякіх законаў, у тым ліку і да Закона аб мовах. Што гэта за закон, калі яго ніхто не выконвае?

Не ведаю, на шчасце ці на жаль, але падзеі ў беларускай дзяржаве часам абганяюць законы. Так атрымалася і з Законам аб мовах. І тут нельга не пагадзіцца з Яўгенам Цумаравым. Ён, як адзін са стваральнікаў гэтага закона, больш яскрава і рэальна ацэньвае становішча.

Як, напрыклад, мне змагацца з загадкамі народнай адукацыі раёна І. Гірсой, які амаль 10 гадоў праслужыў інструктарам райкома партыі і ягоныя камуністычныя перакананні ніяк не стасуюцца з маімі нацыянал-патрыятычнымі? Больш таго, ён ніколі па-беларуску не размаўляў і нават не збіраецца, а пры нагодзе з гонарам заяўляе, што ён, бачыце, паляк. Хаця не, гэта ён рабіў тады, калі першым сакратаром райкома партыі быў Іосіф Янушкевіч, які таксама вельмі ганарыўся сваім шляхецкім паходжаннем. І, вядома ж, у плане беларусізацыі І. Гірза нават пальцам не паварухнуў. Я з вялікай павагай адношуся да шануюнага прафесара Шаранговіча, які прапануе «больш патрабаваць ад школы, бо там яшчэ — супраціўленне», толькі ж як, парайце, пераадолець нам гэтае супраціўленне, гэты закасцянены кансерватызм, абьякавае, проста варажае стаўленне ўсіх над намі начальнікаў да мовы і ўсяго нацыянальнага? А такіх жа вунь колькі на Беларусі! У мяне асабіста адно зелле: адлучаць іх ад нацыянальнай асветы, так, як яны адлучалі ад самага спракаветнага божага дару — мовы. Школа, паверце, таксама сутыкаецца з неймавернымі цяжкасцямі. У вышэйшай школе не хапае выкладчыкаў з веданнем мовы, затое, спадзяюся, яны больш адчуваюць павыну вага часу на Беларусі, а ў агульнаадукацыйных школах вельмі часта не хапае веры ў Беларусь. Камандна-адміністрацыйная сістэма парадзіла махровы кансерватызм і нацыянальны нігілізм сярод насельніцтва, напоўніла школу выпадковымі кадрамі. У рэшце рэшт, хіба гэ-

та толькі наша вина, калі многія настаўнікі баяцца слова сказаць па-беларуску? Самае прыкрае чучы і бачыць, як нават настаўнікі роднай мовы ў афіцыйных, так бы мовіць, абставінах пераходзяць на рускую мову. Яны яе ці кепска ведаюць, ці саромеюцца, калі ўзнікае неабходнасць выказацца па-іншаму, не «абкатанаму» на ўроках пытанню.

Беларусізацыя сярэдніх навучальных устаноў куды больш складаны і балючы працэс, чымся яго ўяўляюць тыя, хто не ведае дух школы. Гарачым жалезам дзесяткамі год выпалася нацыянальнае самастойнасць. Многія сябры Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, у тым ліку і я, на першым часе выказваліся супраць адміністрацыйных мер, аднак вопыт сведчыць, што адной асветніцкай дзейнасці мала, трэба рабіць іншыя, больш рашучыя захады. Ніякі закон, мне здаецца, не адрадоўці мову, калі яна не стане жыццёвай неабходнасцю.

Настаўніцтва лёгка разбудзіць ад летаргічнага сну. Не трэба толькі гуляць з намі ў фінансавы-праміяльны гульні. З інтэлігенцыі ў асобах настаўнікаў, лекараў і работнікаў культуры і так удалася паздэкаваліся былыя нашы правядыры, даўшы нас ледзь не да жабрацкай торбы. Навыдумлялі нейкіх катэгорый і муцяць вяду. Асноўная катэгорыя для настаўніка і выкладчыка — ягонае прафесійнае званне. І ацэньваць гэтае званне павінны не фінансісты сваімі рублямі, а вучні і студэнты. Калі цунамі русіфікацыі абрушыліся на беларускія вясковыя школы, як ад гэтага мы пакутавалі! Навязалі вучыцца на мове, якой

дзеці ніколі не чулі ад сваіх матак і бабуль. Я ніколі не забудуся, як я, палескі хлопец, паехаў у Маскву паступаць на вучобу з беларускімі падручнікамі і як там на мяне глядзелі сябры-абітурыенты. Я ўсёй душой падтрымліваў адну вопытную настаўніцу пачатковых класаў, якая ў «Настаўніцкай газеце» прапанавала вывучэнне рускай мовы пачынаць з 5-га класа. Каму, як не такім людзям, павінна верыць Міністэрства народнай адукацыі? Працэс беларусізацыі школы так і будзе таптацца на месцы, калі кіраўнікі народнай асветы не перастануць пісаць загады і інструкцыі і не збіраць на парадзе вопытных настаўнікаў з усёй Беларусі і не параяцца з імі, што рабіць далей. Ад студэнтаў у рэшце рэшт можна патрабаваць, а школьнікаў трэба пераканаваць. Таму я ўпэўнены, што беларусізацыю народнай адукацыі патрэбна ажыццяўляць разам. І рабіць гэта наступальна, свядома ідучы на пэўныя маральныя і матэрыяльныя страты і ахвяры, калі мы сапраўды збіраемся будаваць суверэнную дзяржаву.

Мова — гэта любоў да зямлі. Калі ёсць гэта, дык будзе і перакананасць у валоданні мовай гэтай зямлі. Калі ж няма той любові, дык нават валоданне мовай ператворацца ў службовую неабходнасць. Мова — гэта воля нацыі, а нашай беларускай нацыі ў пытанні адносін да мовы трэба яшчэ перайсці са стадыі «гома саветыку» у стадыю «гома сапіенс». І калі мы гадамі будзем разважаць над тым, трэба ці не трэба, як ды што, то пераход гэты зацягнецца на цэлыя дзесяцігоддзі.

Мікола ЛЯШЧУН,
настаўнік, старшыня
Лагойскай рады ТБМ імя
Ф. Скарыны.

МУЗЕЙ НА ВУЛІЦУ?

Культурнае жыццё Жлобіна адзначана прыкметнай падзеяй — адчыніў свае дзверы для наведвальнікаў гарадскі гісторыка-краязнаўчы музей. Дзякуючы намаганням яго супрацоўнікаў (дырэктар Я. Карцаў), тут можна азнаёміцца са шматлікімі дакументамі, фотаматэрыяламі, якія датычацца гісторыі Жлобіншчыны часоў грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, мірнага будаўніцтва, паглядзець на прадстаўленне экспанаты сялянскага побыту XIX — пачатку XX стагоддзяў. Адкрыццё музея стала сапраўдным падарункам для гараджан, якія збіраюцца адзначаць сёлетня 500-гадовы юбілей Жлобіна.

У той жа час гэтай, здавалася, прыемнай падзея абстрактна даволі набалелую праблему. Справа ў тым, што на будынак, у якім размясціліся выставачныя залы музея, прэзэндуе мясцовая абшчына хрысціян-католікаў. Калісьці тут быў касцёл, які ў 30-х гадах закрылі. Сам будынак у асноўным захаваны да нашых дзён, на яго рэканструкцыю гарвыканком у апошнія гады выдаткаваў значныя сродкі — у выніку чаго з'явіўся музей. Тым не менш, жлобінскія католікі лічаць свае патрабаванні справядлівымі і законнымі. Яны хочучы вярнуць сваю гвалтоўна канфіскаваную Савецкай уладай маёмасць.

Пакуль вырашэнне канфлікту зайшло ў тупік. Менавіта па гэтай прычыне вернікі плануюць у бліжэйшы час перайсці ад «папярвай вайны» да практычнай дзейнасці — выставіць перад музеем пікеты. Людзі чакаюць цёплага надвор'я, каб размясціцца там, як кажуць, грунтоўна.

Мікалай ШУКАНАУ,
г. Жлобін.

АДДЕЛ ПІСЬМАУ І ГРАМАДСКАЯ ДУМКІ.

9 САКАВІКА 1918 года Выканаўчы Камітэт Рады Усебеларускага З'езда выдаў другую Устаўную Грамату да народаў Беларусі.

Так і хочацца сказаць: запознены акт. Як на маё разуменне, яго трэба было выдаць адразу пасля ўцёкаў бальшавіцкіх завадатараў з Менска ў Смаленск — 20 лютага. Тады, нагадаю, была выдадзена першая Устаўная Грамата і створаны першы Урад Беларусі — Народны Сакратарыят. Урад быў створаны, але Беларусь не была абвешчана дзяржавай. Немцы, уварваўшыся 21 лютага ў Менск, маглі сарваць бел-чырвона-белы сцяг, разгнаць службоўцаў Народнага Сакратарыята, забраць яго касу. Зноў, засеўшы з бальшавікамі ў Берасці, яны маглі кроіць Беларусь як захочацца.

Бальшавікам патрэбен быў мір. За любую цану. Кантрыбуцыя? Калі ласка, Германія трэба збожжа? Калі ласка. Вось чым тлумачыцца харчовае праблема ў Расіі 1918 года. Гэтым тлумачыцца і ўвядзенне харчовае развёрсткі, ства-

ён паведамляў, што ў Менску, у Выканкаме Рады Усебеларускага З'езда і Народным Сакратарыяце, «людзей наогул шмат, кіраўнікоў палітычных, але добра сьведомых няма».

«Добра сьведомыя», паводле А. Смоліча, — тыя, хто стаіць за дзяржаўную незалежнасць Беларусі.

Смоліч надта змрочна малюваў сітуацыю. Незалежнікі ў Выканкаме Рады Усебеларускага З'езда і ў Народным Сакратарыяце былі. 9 сакавіка яны складалі пакуль што меншасць. Але сам ход гісторыі ўмацоўваў іх пазіцыі. Усё больш і больш беларускіх дзеячаў пераконваліся ў цыннічнасці ўрада Расіі, у якім дамінавалі бальшавікі (левыя эсэры выступалі супраць Берасцейскага міру).

9 сакавіка вышэйшым заканадаўчым органам Рэспублікі да склікання Устаноўчага Сойма Рэспублікі была абвешчана Рада Усебеларускага З'езда, дапоўненая прадстаўнікамі нацыянальных меншасцяў. На пасяджэнні Рады 18 сакавіка незалежнікі дамагліся, каб у яе

вусікамі Лявон Заяц, які будзе неадменным дзяржаўным кантралёрам і ва ўрадзе Луцкевіча, і ва ўрадзе Ластоўскага, вольнаэнергічная, напорыстая Палута Бадунова (так і хочацца параўнаць яе з Марыяй Спірыдонавай), вольнаразумны, шчыры, але слабовольны Антон Аўсянік... Усе — сацыялісты. Хто левы, хто правы, хто цэнтрыйст. Потым яны падзяляцца на тры партыі — сацыял-дэмакратыя, сацыялістаў-федэралістаў і сацыялістаў-рэвалюцыянераў, — але цяпер яны ўсе ў БСГ, у партыі, якую на пачатку стагоддзя засноўвалі і браты Луцкевічы.

Мяне ўсё цікавіць: а ці прысутнічалі на тым пасяджэнні Народнага Сакратарыята Язэп Лёсік ды Алесь Гарун? З імі, ссыльнымі, Луцкевічы былі знаёмыя завочна, лістаўна. Асабіста ж паручаліся менавіта ў гэты дні.

Віленскія дзеячы прыехалі ў Менск 23 сакавіка. Якім чынам у гэты дзень Народны Сакратарыят атрымаў тэлеграму з Берліна. Нехта зрабіў копію дэлешы, педантычны Антон Луцкевіч сваёю рукою

Старшыня першага Урада Беларускай Народнай Рэспублікі Язэп ВАРОНКА.

Акт, скіраваны ў будучыню

У 74-ыя ўгодкі абвешчання незалежнасці БНР

рэне камбедаў і харчовых атрадаў. Але сёе-тое бальшавікі выгадалі. Юрыдычна страціўшы права на Летува ды Украіну, якія абвясцілі сябе самастойнымі дзяржавамі да Берасцейскага міру, яны захаваў «беларускі калідор». Разлічваючы на аслабленне Нямеччыны, на рэвалюцыю ў Германіі, яны меліся эфектыўна выкарыстаць гэты калідор для экспарту рэвалюцыі, а пакуль што пакідалі нашу краіну ў якасці закладу пад кантрыбуцыю. Немцы ж абавязаліся не прызнаваць ніякіх новых дзяржаў, абвешчаных пасля Берасцейскага трактату.

Вось і думаю: што было б, калі б Беларусь была абвешчана дзяржавай 20 лютага 1918 года — да падпісання Берасцейскага міру?

Берасцейскі трактат прымусяў Выканаўчы Камітэт Рады Усебеларускага З'езда абвясціць нарэшце Беларусь Народнаю Рэспублікаю.

Акт 9 сакавіка мае гістарычнае значэнне і таму, што айцы БНР — а гэта пераважна беларускія сацыялісты — сфармулявалі ў другой Устаўнай Грамаце ідэал Беларускай дзяржаўнасці. Беларусь бачылася ім дэмакратычнаю, прававою, сацыяльнаю Рэспублікаю — з усеагульным, роўным, прамым і прапарцыянальным выбарчым правам, са свабоднаю слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, з безумоўнаю свабодою сумлення, недатыкальнасцю асобы і памяшкання, з роўнасцю ўсіх народаў, з абеспячэннем права на зямлю тым, хто на ёй працуе, з нацыяналізаванымі лясамі, азёрамі і метрамі зямлі.

І ўсё ж другая Устаўная Грамата была кампрамісным дакументам. Беларусь абвешчана Народнаю Рэспублікаю, але нічога не сказана пра яе дачыненні з Расіяю, з іншымі дзяржавамі. Гэтым факту ёсць простае тлумачэнне: у стане Беларускай сацыялістаў былі моцныя аўтанамісцкія настроі. Да таго ж многія сябры Выканаўчага Камітэта Рады Усебеларускага З'езда і Народнага Сакратарыята паказалі сябе законнікамі. Як вядома, Усебеларускі З'езд выказаўся за аўтаномію Беларусі ў складзе Расіі. Дык ці меў права Выканкам Рады Усебеларускага З'езда парушыць яго волю, абвясціць краіну незалежнаю дзяржавай?

Аўтанамісцкія настроі былі моцныя. Але былі і іншыя настроі.

Пасля таго, як старшыня ЦК Беларускай Сацыялістычнай Грамады Язэп Дыла перакінуўся на бок нацыянал-бальшавікоў Алесь Чарвякова ды Зміцера Жылуновіча, кіраўніцтва партыі ўзначалілі два ягоныя таварышы (намеснікі) — Алесь Гарун ды Аркадзь Смоліч. У гэтым тандэме галоўную ролю іграў А. Смоліч, народны сакратар тэарэтык сацыял-дэмакратыі (пазней ён напісаў праект праграмы Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі). Незалежніку А. Смолічу ды ягоным аднадумцам патрэбная была падтрымка. І Смоліч звярнуўся да тых, хто быў яго настаўнікамі, хто яго, вясемнаццацігадовага юнака, прыняў у 1909 годзе ў падпольную Беларускаю Сацыялістычную Грамаду, — да Івана й Антона Луцкевічаў.

У той самы дзень, калі была прынятая другая Устаўная Грамата, Аркадзь Смоліч напісаў ліст да Івана Луцкевіча.

склад былі кааптаваныя прадстаўнікі Віленскай Беларускай Рады — Іван ды Антон Луцкевічы, Вацлаў Ластоўскі... Ці было гэта вынікам перапіскі паміж А. Смолічам ды І. Луцкевічам? Думаю, пытанне рытарычнае. Дый хто мог запыраць ідэі збірання беларускіх сіл? Хто мог запыраць кааптацыі ў Раду Рэспублікі фактычных лідэраў БСГ? Хіба што адзінікі.

Смоліч ведаў, у каго шукаць падтрымку. Віленскія дзеячы ў цяжкіх і пакутлівых пошуках беларускага шляху, у спрэчках і нават канфліктах паміж сабою прыйшлі ў студзені 1918 года да згоды, што Беларусь павінна стаць незалежнаю дзяржавай, якая ахоплівала б усе землі, дзе беларусы складалі большыню. І Антон Луцкевіч, і Вацлаў Ластоўскі даўно выпрацавалі цвярозы погляд на Польшчу і Расію: і заходні, і ўсходні суседзі перш за ўсё рупіліся, каб асіміляваць беларусаў. У Луцкевіча было спадзяванне, што ўдасца стварыць беларуска-летувіскую дзяржаву з дзюма аўтаномнымі тэрыторыямі. Але гэтая надзея знікла пасля таго, як Летувіская Тарыба на пачатку 1917 года заявіла аб жаданні далучыцца да будучай дзяржавы «гістарычную Літву» з Беластокам, Бельскам, Шчучынам, Мастамі, Маладзечнам, Мядзэлам, Паставамі ды Браславам. З гэтымі сваімі дамаганнямі летувіскія дзеячы кідаліся то да Часовага ўрада Расіі, то да ўрада Нямеччыны. Не апраўдаліся і спадзяванні Вацлава Ластоўскага на беларуска-ўкраінскі саюз: кіеўская Рада хацела распаўсюдзіць свой уплыў на беларускія тэрыторыі. Антон Луцкевіч не верыць і немцам. За гады акупацыі ён меў магчымасць пераканацца ў двухдушнасці кайзераўскага ўрада. (Потым, у сваім дзёніку, ён назаве нямецкую палітыку ў дачыненні да беларусаў подлаю.) Ягоны погляд на немцаў і суседзяў быў цалкам рэалістычны: пройдзе няшмат часу, і Германія перадаць значную частку беларускіх абшараў пад кантроль Украіны й Летувы. Цалкам быў рэалістычны погляд і на Польшчу з Расіяю. У той час, як бальшавікі тэрвалаіся з Нямеччынай, Луцкевіч сачыў за польскімі маневрамі. З польскіх газет ён перапісаў у свой бланкот такую сентэнцыю: бальшавіцкі ўрад Расіі з'яўляецца якраз такім урадам, з якім найлепшым чынам можна дамовіцца аб далучэнні хоць часткі Беларусі да Польшчы. Як у ваду глядзелі паляжкі!

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі кааптавала ў свой склад братоў Луцкевічаў ды Вацлава Ластоўскага 18 сакавіка 1918 года. Ужо 21 сакавіка былі гатовыя дакументы на пездку ў Менск. Ах, як шкада, што няма падрабязных успамінаў, падрабязнай хронікі тых дзён! Хто сустрэў віленскіх дзеячаў на вакзале? Не сумняваюся, што Аркадзь Смоліч. Хто прывёў іх на пасяджэнне Народнага Сакратарыята? Ці не народны сакратар Смоліч?

На гэтым пасяджэнні браты Луцкевічы ўбачылі новых людзей. Вось схільны да кампрамісаў Язэп Варонка, вольнападцягнуты, энергічны Кастусь Езавітаў (потым свае лісты да А. Луцкевіча ён будзе падпісваць коратка: Костусь). Вось пажылы, дабрадушны, але й паслядоўны Васіль Захарка, вольнабарадаты Пётра Крачэўскі, вольнахуды і ўжо лысы дацэнт Янка Серада, вольна малады, з тоненькімі

пазначыў, што тэлеграму атрымалі 23-га, і паклаў копію ў свой асабісты архіў. Вестку з Берліна чакалі. Справа ў тым, што 9 сакавіка, адразу пасля абвешчання Рэспублікі, Народны Сакратарыят адбіў тэлеграму з адпаведнаю заяваю рэйхсканцлеру Нямеччыны. Уяўляю, з якою цікавасцю бралі ў рукі адказ народнага сакратарыя. Тых, хто спадзяваўся на лепшае, чакала расчараванне. Нейкі чыноўнік паведамляў з Берліна, што пан імперскі канцлер не можа прыняць заяву Беларускага Народнага Сакратарыята, бо гэта было б умязаннем у вялікарускай справы. Інакш кажучы, Нямеччына лічыла Беларусь акупаванаю расійскаю тэрыторыяй і не хацела прызнаваць БНР, псаваць адносіны з урадам Леніна.

Гісторыю робяць людзі. Людзі, якія сядзелі ва ўрадавых кабінетах у Берліне і Маскве, штурхалі беларускіх дзеячаў на шлях незалежнасці. Аўтанамісты апынуліся 23 сакавіка ў меншасці.

У сваіх успамінах Антон Луцкевіч не згадвае пра тэлеграму з Берліна. Ён успамінае, што мова на пасяджэнні Народнага Сакратарыята йшла пра пазыку. Бальшавікі і немцы пакінулі ўрад БНР без грошай. Трэба было даставаць пазыку на Украіне. Але каму меўся пазычаць грошы ўрад Украіны? Беларускай дзяржаве ці акупаванай частцы Расіі? Урад самастойнай дзяржавы можа даць крэдыт толькі ўраду самастойнай дзяржавы. Вось адзін матыў, паводле якога БНР павінна абвясціць сваю незалежнасць. Ёсць і другі. Абвешчэнне незалежнасці будзе пратэстам супраць Берасцейскага міру, супраць падзелу Беларусі.

Так аргументаваў сваё выступленне на карысць незалежнасці Антон Луцкевіч. І Народны Сакратарыят без спрэчак выслушаў яго.

Аўтанамісты апынуліся 23 сакавіка ў меншасці, але яны яшчэ спрабавалі давесці сваю рацыю. У адпаведнасці з прынятаю працэдураю пытанне аб незалежнасці трэба было разгледзець у сацыялістычнай фракцыі Рады БНР. Тут рэй вёў Аркадзь Смоліч — кіраўнік фракцыі, фактычны старшыня БСГ. Насуперак яму, насуперак аўтарытэту Луцкевічаў ды Ластоўскага выступіла група на чале з Макарам Косцецічам — пэтам і перакладчыкам Макарам Краўцовым. Не будзем строга судзіць Макара Краўцова. Хоць бы таму, што ў рэшце рэшт ён згадзіўся з меркаваннем большасці. А яшчэ таму, што ён напісаў нацыянальны гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі...», што ён будзе бараніць БНР у Слуцкім паўстанні 1920 года, што ён за беларускую справу сядзець у польскім астразе і загіне ў бальшавіцкім.

Дасягнуўшы згоды, беларускія сацыялісты маглі цяпер паставіць пытанне аб незалежнасці ў Радзе Рэспублікі, дзе яны складалі большасць. Даклад ад імя фракцыі даручылі зрабіць Аркадзь Смолічу.

24 сакавіка а 8-ай гадзіне вечара сабралася пленарнае пасяджэнне Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. Спрэчкі йшлі вакол самой ідэі незалежнасці (супраць яе выступілі некаторыя прадстаўнікі нацыянальных меншасцяў), вакол фармулёвак. Працавалі, спрачаліся 12 гадзін. А 8-ай гадзіне раніцы 25 са-

АНТОН ЛУЦКЕВІЧ.

Народны сакратар у першым урадзе БНР, Старшыня Рады БНР у 1919—1923 гг. Пётра КРАЧЭЎСКІ. На адваротным баку фотаздымка дарчы надпіс:

«На добрую памяць Антону Луцкевічу аб супольнай працы па пабудове Беларускай дзяржаўнасці ў 1918 годзе. Як мала пражыта і як многа перажыта. Пятрук Крачэўскі».

кавіка тэкст трэцяй Устаўнай Граматы быў прыняты.

Як успамінае пляменніца Івана й Антона Луцкевічаў, Марыя Шабуня, у той дзень іх дом на Хрышчэнскай (прыблізна там, дзе цяпер Купалаў музей) быў поўны людзей. Дзень быў святочны. Катоlíкі адначалі Звеставанне (Дабравешчанне). Паводле Евангелля, у гэты дзень архангел Гаўрыіл сказаў Дзеве Марыі, што яна народзіць Збаўцеля. Ці згадалі пра гэта катоlíкі, праваслаўныя ды атаісты, якія сабраліся ў доме Луцкевічаў, каб парадавацца, яшчэ раз павіншаваць адзін аднаго? Іван Луцкевіч кашляў. Хвароба брала сваё. Але гэты дзень быў для яго, мабыць, самы радасны, самы шчаслівы.

...Незалежнасць Беларусі была абвешчана пазнавата. Калі б да Берасцейскага міру...

Гісторыя не прызнае ўмоўнага ладу. Усё рабілася так, як рабілася, і тады, калі рабілася. Можна толькі гадаць, што здарылася б, калі б Акт аб незалежнасці быў абвешчаны 20 лютага. Але ва ўсякім разе можна сцвярджаць, што БНР была, паводле гісторыка Юрыя Туронка, нежаданаю Рэспублікаю. Яе не жадалі ні Расія, ні Польшча, ні Германія, ні (Працяг на стар. 12).

ПРАВІНЦЫЯ

через узвышэнне першага да рангу рэвалюцыйнага інтэлігента-дэмакрата.

Увогуле спрэс аб'яўляючы фармалізм як заганны, тэарэтычны сацэралізм не магі, аднак, цалкам быць безважымі да формы як красы, як самакаштоўнасці ў мастацтве. Зноў жа дэмагогія выручала: лаючы фармалізм, дазвалялі фармалізм у плане барацьбы за пэтычнае майстэрства, так сказаць, малы, прыватны фармалізм. Усведамляючы сэнна гэта, мы, аднак, павінны стаць да канца паслядоўнымі, і менавіта паслядоўнасць патрабуе ад нас сёння цалкам рэабілітаваць форму як мастацкую самакаштоўнасць, цалкам адступіць ад вульгарна-сацыялагітарскага дзялення літаратуры на перадавую, дэмакратычную, рэвалюцыйную і народную і нібыта ненародную элітарную, звязаную з так званым мастацтвам для мастацтва. Сапраўднае мастацтва — адзінае, сутнасць яго — адзіная, мэты і сродкі — адзіныя. Сапраўднае мастацтва — у раўненні на ідэал, на прыгожае, вечнае. У мастацтве ўсё народнае, калі яно сапраўднае, калі пры красе і дабрах. І ў цэлым мастацтва — штука элітарная, вынік высокага духу, інтэлекту, формы, красы. Не ў апусканні яно да «шырспажыву», да поп-арту, а ва ўзвышэнні. І гэта зразумелі ўжо ў 20-х гадах у нас заснавальнікі «Узвышша», вылучаючы сябе з масавасці, стварджаючы самацэннасць творчай асобы, індывідуальнасці.

КАЛІ НА САМЫМ пачатку гэтага артыкула выказвалася прэтэнзія на напісанне яго як «чыста» акадэмічнага, тэарэтычна-літаратурнага, то пры гэтым, вядома, не мелася ніякіх прэтэнзій і спакус аказацца нейкім чынам і ў рэчышчы таго сучаснага еўрапейскага і амерыканскага літаратурнага, стан якога заходнія літаратурнаўцы вызначаюць як трыумф тэорыі. Якраз пра гэты стан гады два таму назад пісалася ў часопісе «Вопросы литературы» (1990, № 5). У нас, вядома, рэха пра тое не пайшло: дзе ўжо нам, запалітызаваным, да тэорыі!

Перачытаем жа адну з мясцін артыкула Дж. Хіліс Мілера з ягоным разуменнем «трыумфа тэорыі» як «развіцця вялікай колькасці супернічных між сабой магутных тэарэтычных вучэнняў, такіх, як герменеўтыка, фемінізм, марксізм, дэканструкцыянізм, новы гістарызм, тэорыя чытацкага ўспрымання, канцэпцыі Лакана, Фуко і г. д.». «Гэта перамога тэорыі, — піша далей амерыканскі літаратурнаўца, — змяніла літаратурнаўства ў параўнанні з тым, якім яно было (на Захадзе. — А. Л.) сорак гадоў таму назад, калі... большай часткай вывучалі асноўныя творы ў іх гісторыка-літаратурным кантэксте, адкрыта апіраючыся... на фундаментальныя перадапасылкі так званай «новай крытыкі»: прымаць метафары, універсальнасць адзінаства і г. д.». Другі раз у крытыка гэта «і г. д.», а што дзе калі мы чулі, пісалі з вельмі шматлікага і перад гэтым «і г. д.»? Марксізм, структуралізм то чулі, а ўсё астатняе, сярэд якога яшчэ крытыка сьведомасці Жоржа Пуле і Жэнеўскага школа, неапрагматыкі і адэпты рэцэптыўнай эстэтыкі, палітычнай крытыкі, постструктуралізму — чытанне твора па лексіях, нанізваючы асацыяцыі ў любым кірунку, улоўліванне культурных падтэкстаў тэксту, чытанне пазарамкавага тэксту, — усё гэта існуе па-за нашай сьведомасцю.

Кірункі, метады, спосабы даследавання, іх сапраўды доўгі набралася ў пасляваеннай Еўропе і Амерыцы. Мы сёння перад набыткамі іх і канцэпцыямі — як неафіты, як непрыадзетыя. І пагэтану давай-ма зноў брацца за гуж, за які мы аднойчы ўжо ў XX стагоддзі браліся, калі на яго пачатку, кажучы словамі Мак-

сіма Багдановіча, прайшлі «кароткі паўтарыцельны курс» еўрапейскіх пісьменніцкіх напрамкаў апошняга веку». М. Багдановіч падкрэсліваў: «Сентыменталізм, рамантызм, рэалізм і натуралізм, урэшце, мадэрнізм — усё гэтае, іншы раз нават у іх розных кірунках, адбіла наша паззія, праўда, найчасцей бегла, няпоўна, але ўсё ж такі адбіла». У нас гаворка тут не пра паззію, але якраз сказанае М. Багдановічам пра паўтарыцельнасць, пра закон «паўтарыцельнага курсу», які заўсёды ходзіць напару з літаратурамі паскораных тэмпаў развіцця, угрунтоўвае нас у аналогіі, якую мы дапускаем: закон паўтарыцельнасці абавязвае нас і сёння — пры канцы XX стагоддзя — успомніць і яго, і фактар паскоранасці. Не так наша паззія і не так наша проза стаяць перад неабходнасцю паскоранага засваення ўпушчанага, неагранага нашай нацыянальнай літаратуры з эстэтычнага вопыту сусветнай літаратуры перыяду пасля I і II імперыялістычных войнаў, як непасрэдна перад гэтай задачай стаяць менавіта нацыянальнае літаратурнаўства. Вядома, і сённяшнія беларускія паззія і проза не могуць не дабрацца з зарубежнага вопыту, імі ў сувязі з нарматыўным сацэралізмам і жалезнай заслонай больш за 70 гадоў не дабіранага. Але маштаб таго, што выпадае зараз на долю

У рэдакцыйным партфелі адначасна аказаліся два матэрыялы на адну тэму. Іх аўтараў турбуе адно і тое ж — стан сучаснага беларускага літаратурнаўства, яго інтэграцыя ў сусветны літаратурны кантэкст. Аднак ёсць істотная розніца як у падыходах, так і ў навуковай, грамадскай пазіцыях вядомага пісьменніка, прафесара А. Лойкі і невядомага Ю. Лявончыка. Справа ў тым, што аўтар дасланага ў рэдакцыю артыкула «Правінцыя» выступае пад псеўданімам: ён не пажадаў (пабаяўся!) адкрыць нам сваё сапраўднае імя.

Увогуле мы не змяшчаем анімак, тым больш па аддзелу крытыкі, і толькі важнасць і своечасовасць паднятага пытання вымушае нас зрабіць выключэнне...

нашаму нацыянальнаму літаратурнаўству па выроўніванню сябе ў сусветным кантэксте, па дагонцы, — не параўнаць. Не да параўнання аб'ём, як і характар выраўнівання: нацыянальнаыя ці паззія, ці проза, свой базісны субстрат — самы шырокі — маюць і іх інтэграцыя ў сучасны сусветны літаратурны кантэкст будзе ісці з успрыманнямі імі ўплываў, як і з выпраменьваннем іх, з пэўнай мадэрнізацыяй, як і з умацаваннем, кансервацыяй свайго адметнага, непаўторнага нацыянальнага мастацкага воўліка. Прагназіраванне далейшага развіцця сучаснага беларускага літаратурнаўства, на наш погляд, якраз у зацвярдзенні самага новага, самага шырокага свайго базісу праз «паўтарыцельны курс» школ і кірункаў Еўропы і Амерыкі XX стагоддзя. Інтэграцыя ў сусветны кантэкст літаратурнаўства ў нас не адбудзецца без праходжання вывучкі, без нацыянальнага засваення і інтэрпрэтацыі канцэпцыі, без правядзення матэрыялу роднай літаратуры праз галоўныя літаратурнаўчыя школы, спосабы і прыёмы даследавання. Іншымі словамі, мы стаімо перад напрацоўкамі, якія б далі і школу беларускага структуралізму і нацыянальнага постструктуралізму, і школу беларускага неапрагматызму і нацыянальнай, рэцэптыўнай эстэтыкі і г. д. Калі мы змаглі прайсці паскорана «паўтарыцельны курс», пра які пісаў Максім Багдановіч, то няўжо мы не адолеем гэтага новага «паўтарыцельнага курсу», які нашай нацыянальнай навуцы аб літаратуры капец XX стагоддзя прыўрочыў?

самастойна вылучыць зерне таленту, у навуцы справа складаней — трэба быць асвечаным навукай чалавекам, каб зразумець, што перад табой эрэца.

Мы практычна не маем сур'ёзных манаграфій, прысвечаных сапраўдным праблемам. Напрыклад, такая значная (ва ўсім свеце) праблема міфу. Існуе пакуль што толькі кніжка В. Каваленкі, якая выйшла больш за дзесяць год таму. Праблема была пастаўлена, а развіцця не ўбачыла. Мы гаворым толькі пра выкарыстанне міфалагічных сюжэтаў у творах беларускіх пісьменнікаў і цалкам забываемся пры гэтым на больш важкія рэчы: міфалагічнае светаўспрыманне, калектыўная самасвядомасць, цыклічнасць гісторыі — усяго таго, што і складае міф у творах. Хіба без гэтых рэчэй можа быць зразумела творчасць Ластоўскага ці Дылы, Баршчэўскага ці асобных твораў Гарэцкага, Гаруна?

Міф — толькі адна, няхай і істотная праблема філалогіі, якую абыходзіць наша літаратурнаўства. Чым жа яно займаецца, спытае наш патрыёт? Адказваю: канстатацыяй. Асабліва калі гэта датычыцца сучаснай літаратуры: ёсць тое і тое, няма таго і гэтага. Працы, прысвечаныя старажытнай літаратуры, творах XIX, пачатку XX ст., увогуле дакладней называць крыніцазнаўствам. Што ж хутчэй адшукае ці проста перадрукуе (што часцей) нешта з уздыхам (забаранялі і г. д.) — і друкуецца, і называецца літаратурнаўствам.

Навукоўцы падбегаю кінупілі: хто хутчэй адшукае ці проста перадрукуе (што часцей) нешта з архіваў, замежнага ці айчыннага дэрэвалюцыйнага, дэрэпрэсійнага друку. І мы кажам: адкрыў нам пісьменніка

Адбылося: мы — незалежная самастойная Рэспубліка Беларусь. Свае межы, свая літаратура, свая дзяржава, свая навука. І тым не менш (няхай выбачае патрыёт), мы — правінцыя. Не расейская, не польская — правінцыя свету.

Не пагаджаецца? Дарма. Вазьміце нашу мастацкую літаратуру і ўбачыце, што самыя лепшыя неардынарныя (для нас) творы — перапыты старога Хэма ці Іанэска. Што ж, гэта зразумела: мы зноў павінны прайсці за невядлікі тэрмін шлях, які прайшлі іншыя краіны за гды-дзесяцігоддзі. (Памятаеце словы М. Багдановіча?) Шлях пакутлівы — шлях пераймання. Але патрэбны. Толькі трэба шчыра сказаць самім сабе: у нас пакуль што няма мастацка-і філасофска значных твораў у сучаснай літаратуры — на ўзроўні сусветнай.

Аднак і наша літаратурнаўства, і наша бравучая крытыка таксама правінцыяныя. А гэта непараўнальна горш: калі ў мастацкіх творах чытач можа

(Хоць уся яго заслуга ў наяўнасці дазволу карыстацца матэрыялам). І пры гэтым вельмі любім певучаць: малайчына быў, але не ўсё разумеў, не дацягваў. Як раней казалі пра Скарыну: людскі чалавек, багата зрабіў, аднак быў абмежаваны — друкаваў Біблію. Так і сёння: нішто быў Жылуновіч, але...

Натуральна, патрэбна выяўляць творы нашай літаратуры. Толькі ж гэта справа супрацоўнікаў бібліятэк, архіварысаў — на што ж у іх хлеб адбіваць. А вось напісаць што сур'ёзнае, вартэе непасрэдна пра творы — гэта справа філалагаў. Хто напісаў, прынамсі, пра тыпалогію твораў Арцыбашава і «Голога зверга» М. Зарэцкага? Хто сказаў пра «Лабірынты» ў кантэксце сусветнай фантастычнай і міфалагічнай літаратуры? Вельмі па-сучаснаму пісаць пра Гаруна як апазіцыянера. Але хіба гэта стасуецца з літаратурнаўствам? А вось напісаць пра катэгорыю часу ў яго творах ці пра «Геро і Каламбіну» — у аднасці з мастацкімі пошукамі Л. Андрэева...

Тэк, каб філалаг быў творцам, роўным свайму герою, ён павінен ведаць, што такое параўнальнае літаратурнаўства, што, акрамя ўласных класікаў навуцы, ёсць яшчэ Вясялоўскі і Пропп, Геласоўкер і Леві-Строс, Бахцін і Р. Барт, М. Эліадэ. Паспрабаваць для пачатку накласці іх ідэі на нашу літаратуру і паглядзець, што з гэтага атрымаецца. Трэба нарэшце выйсці за межы павярхоўнага погляду, уяўлення, быццам, акрамя нас, нікога няма, перастаць канстатаваць наяўнасць ці адсутнасць нейкай з'явы, трэба аналізаваць і — можа, у будучым — прагназіраваць.

Сённяшняе літаратурнаўства (жудасна сказаць) не патрэбна. І дарма адноўвацца ў секцыі крытыкаў, як нядаўна сучасна паведаміў «ЛіМ». Не аднасць усіх выратуе, а індывідуалізм, шырыня пошукаў, прафесіяналізм. Сусветнае (і ў тым ліку расейскае) літаратурнаўства, як і увогуле навука, сёння знаходзіць адкрыцці на сумежжы — навуц, моў, краін. Узгадайце Л. Гумілёва, А. Сулейманава, іншых. Тая ж самая кліёметрыя (ці не пра яе марыў герой Пушкіна — «алгебры гармонію праверыць») — што, у беларускай літаратуры не дала б плён?

Самае галоўнае — тыя праблемы, якія закранаюцца ў артыкулах. Пра што, уласна кажучы, ідзе гаворка, з-за чаго ламаюцца дзіды, дзеля чаго напісана тая ці іншая старонка? Вось да прыкладу, у «ЛіМ» шэраг артыкулаў быў прысвечаны пытанню: Еўропа мы ці Азія. Што гэта значыць, калі мы — Беларусь, мы — гэта мы? І дастаткова. А вось якія мы — пытанне больш складанае, тут наскокам не возьмем.

Адзін з апошніх артыкулаў на гэту тэму — «Мы дойдзем. Юрка Віцьбіч» Л. Юрэвіча. Што й казаць, наспей час вяртання самабытнага таленавітага пісьменніка. Але зноў чарговы пісьменнік прыходзіць некаж дзіўна: не сам па сабе — абавязкова трэба надаць яму актуальнасць. (Ён — еўрапеец). Вы зразумелі, які ён пісьменнік? Я — не. Да таго ж тая гонка, пра якую казаў: амаль што адначасова «ЛіМ» падаў артыкулы Б. Сачанкі і Л. Юрэвіча з вялікай колькасцю адных фактаў і вытрымак, а Б. Сачанка паспеў яшчэ і ў «Спадчыну» ціснуць колькі слоў пра яго. Віцьбіч паўстае і як беларус-культурнік у замежжы, і як ахвяра, і як дзеяч выдаўніцтва, але не як пісьменнік. Праўда, Л. Юрэвіч дае зразумець, што Ю. Віцьбіч — адзін з пачынальнікаў

беларускай гістарычнай прозы. У чым гэта першыноство? У часе друкавання ці распацоўцы тэмы? Што канкрэтна «еўрапейскага» (калі так можна сказаць) ёсць у яго творчасці? Погляд на гісторыю? Калі так, то чаму не развіць думку: як-то погляду пісьменнік прытрымліваўся — Тойнбі ці Шпелера, Ясперса ці Хайдэгера, Абдзіраловіча ці Р. Максімовіча, ці нейкага свайго? І, можа, вартэ даць не ўрыўкі з прац Л. Акіншэвіча і Р. Максімовіча, а самі працы (добра было б «Спадчыне» ўзяцца за гэта, а не вышукваць «кампрамат» на Жылуновіча. І Л. Юрэвіч, напэўна, мог бы падрыхтаваць публікацыю).

Можна пагадзіцца з думкамі аўтэра наконт адрознення беларускай і расейскай гістарычнай прозы. Аднак навошта супрацьстаўляць Захад — Усход? Хочацца прывесці словы з кнігі А. Бярозы «Расейска-польскі баль і беларускае пахмелье (куды ідзець беларускі шлях)» (Пінск, 1921 г.) «...Беларускае «пахмелье» не павінна прамінуць бязследна. Няхай ведае і памятае многалікі беларускі народ... што яго шлях ідзе ні да Расей, якая балявала над ім, прыдушаным разам з польскім народам, ні да Польшчы, якая толькі што выкараскаўшыся з расейскіх лап, стала ўжо душыць беларусаў і старацца атруціць нацыянальны дух і загубіць веру ў адраджэнне свайго Бацькаўшчыны». Даруйце за вялікую цытату, але, напэўна, патрэбны хоць нейкі аўтарытэт, каб самому схавалася за ім і крыкнуць: «Беларусь — гэта Беларусь!»

Ёсць у артыкуле (не толькі ў згаданым, а і ў шэрагу іншых, нават не толькі філалагічных — хутчэй адраджэнскіх) праблемы, якая ўяўляецца ці не самай балючай з адзначаных вышэй: нацыянальная талерантнасць.

Вось Л. Юрэвіч прыводзіць словы Р. Максімовіча, што забовства Язафата «мае ў свай аснове чужыя, небеларускія прычыны». У арыгінале працы чытаем далей: «Гарачы прапагандэр вуніі апісакп Язафат — украінец і з свайго паходжання (валыняк), і свайбі сыхікай, і тэмпераментам. У свайбі вуніінай акцыі ён выступаў з тыповай для ўкраінца, а не беларуса, нястрыманай пачуццёваасцю». Няма горш за абвінавачванне нацыі Імярэк у сваіх бедах і праблемах. Калі пачынаюцца падобныя размовы — любую, нават самую высакорданую справу можна лічыць нікчымнай.

І ў стаўленні беларускага народа да ўрэзай аўтэра не ва ўсім маюць рацыю. Ухваляючы вяртанне Ю. Віцьбіча, Н. Арсеньевай, К. Езавітава, Ф. Кушала ў нашу гісторыю, гісторыю нашай літаратуры, мы не дагаворваем, што ў свой час імі было багата напісана антысемеіцкіх артыкулаў. Сёння мы павінны гаварыць і пра гэта, не шукаць апраўдання ў ваенным ліхалецці. Бо і ў ранейшыя часы ёсць у беларускай літаратуры прыклады — вершы Ф. Багушэвіча (зараз, праўда, яны не друкуюцца). Так што і наш народ не пазбаўлены недаравальнага. Праўда, поўна, горкая, нават у дачыненні да сваіх герояў, творцаў — воль яшчэ адна ўмова, пры якой не будзе правінцыялізму ў душах, у літаратуры, у навуцы.

Я не хацеў ва ўсім бедах абвінавачваць аднаго Л. Юрэвіча, не хацеў, тым больш адмовіць літаратурнаўству ў праве на існаванне, не. Аднак я хацеў, каб усе мы зразумелі, што такое сапраўднае навука, і сталі творцамі. Як казаў Юрка Віцьбіч, «і гэтак, толькі гэтак урэшце станецца».

Юрка ЛЯВОНЧЫК.

У 1951-м годзе пасля заканчэння Пleshчаніцкай Беларускай сярэдняй школы (у той час яна называлася яшчэ Беларускай, пасля — № 1) я паступаў у Беларускі тэатральны інстытут на актёра. І паступіў. Здаецца, на курс Барыса Аркадзевіча Мардвінава. Тады, вядомы рускі рэжысёр і педагог, ён (як казалі, выгнаны Сталіным з Масквы) быў галоўным рэжысёрам нашага Беларускага тэатра оперы і балета і вёў кафедру актёрскага майстэрства ў тэатральным інстытуце.

Паявіўся я ў оперным тэатры — там тады быў тэатральны інстытут — у самай звычайнай блакітнай майцы, можа, нават не новай, зверну чорны расхрыстаны пінжак — прыйшоў у прыёмную камісію па выкліку. Смела, горда — мора было маладому па калені, а кумір — славуці гаспадар Шверубовіч. Яго трагічным басам я тады толькі і гаварыў.

Сустраў мяне сам Барыс Аркадзевіч Мардвінаў, не помню чаму. Устаў з-за стала — велічны, магутны, імпанантны — выслухаў; аглядаўшы, падшоў блізка так да мяне, падняў сваю прыгожую руку, шырокай даланей паляпаў мяне па голых грудзях і сказаў голасам усё таго ж Качалава:

— А груды все-таки придется прикрывать!

І на душы ў мяне адразу стала ціха. І верш і ўрывак з прозы я лёгка прачытаў на сцэне і эцюд на зададзенаму тэму здаў. Прайшоў і медкамісія: доктарка, адышоўшыся ад цябе далёка, шэпча: трынаццаць, чатырнаццаць, правярэе на колькі ты глухі, а табе з усіх бакоў у некалькі вуснаў шэпча хлэпцы, з якімі паспеў ужо абнаёміцца: трынаццаць, чатырнаццаць... Толькі пэўтарай за імі ўголас.

Дыктант быў на рускай мове, тэкст кручаны, і я адхапіў дзюжку — рускія дыктанты тады для вясковых хлопцаў пры паступленні ў ВНУ былі магілай. Вядома, што пасля гэтага — правад.

А мяне пачалі ўгаворваць застацца — угавораў, помню, сакратар прыёмнай камісіі: і стипендыю дадзім, і інтэрнат... Гэсэрыць, і Мардвінаў і Галіна (з прыёмнай камісіі) заўважылі. Падыходзіць фактура. Я ў той час не ведаў, што гэта слова азначае.

Можна б, я і астаўся, але... У дні нашых прыёмных экзаменаў на сцэне опернага тэатра ішлі гастролі Ленінградскага драматычнага тэатра імя Ленінскага камсамола. Помню, рэпэціравалі ў той дзень папулярную на той час п'есу М. Дзякенава «Вяселле з пасажам».

Я, родам з вяскавай вуліцы, з лесу, з поля, трапіў першы раз за кулісы на сцэну. Першы раз...

І мне па ваках і па душы сцэбанула дэкарацыя — сухім голлем і сухім, пафарбаваным у зялёнае лісцем... Свет здэўса шэрым і вузкім.

І другі раз у мяне на душы стала ціха...

Я вярнуўся дамоў.

Тэк што, дзякуючы сухой дэкарацыі на сцэне, я не стаў актёрам...

Пра гэта я ніколі нікому не раскажаў, хэ-хаў.

Летам, у 1973-м годзе, рэжысёр Віктар Керпілаў здымаў тэлефільм «Гартак» па маім сцэнарыі. Помню эпізод у павільёне: артыстка Мая Булгакэва — Наста за швейнай машынай: шые зімой белыя халаты партызанам, а яны, партызаны, валеж валяць да яе ў хату, грэцца. Сярод іх у нашай ваеннай форме — Сухой — артыст Паша Дубашыцкі.

Ён мяне і апазнаў: разам здавалі эцюды на ўступных экзаменах Мардвінаву і Галіне. Апазнаў і выдаў. Акружылі нас усе, разгаварыліся.

Я, кажу яму, стаў пісьменнікам, а каб... — Хто ведае, як склаўся б лёс... Цяжка сказаць. З такой фактурай актёрска ў нас няма. — адказаў мне Паша.

Хто ведае, як яно было б...

Я быў тады з сям'ёй у «Іслачы» — нашым Доме творчасці. Летам, у ліпені-жніўні 1987-га. Сярод атрыбутаў гумару — калі можна так сказаць, — якіх там было даволі многа, у дзюжнай на бар'ерчыку ляжала кніга памаданнаўці ці ўражанняў (ціжка зразумець), больш за ўсё спісаная падзянамі паварам і афіцыйна перамаешку з вершамі і паэтаў і не паэтаў.

Адпачываў са мною і артыст Раман Філіпаў, шыракаплечы, магутны, чырванатвары і сімпатычны, з магутным басам. Быў ён некалі артыстам нашага Купалаўскага тэатра, а на той час ён ужо жыў і працаваў у Маскве.

Відаць, паддаўшыся спансэру, і ён пакінуў у чырвоным тоўстым альбоме свой верш. Далюда я яго не помню, але сэнс такі: наданучыла, сумна, паеду адсюль, бо тут няма натхнення. Лі слова «натхненне» зверну стала маленькая зорачка, а пад вершам, як і трэба, пад рыскай — расшыфроўна: «натхненне» — гарэлка.

У той дзень, ці што, я чытаў М. Забалоцкага. У галаве засела страфа: Не позволяй душе лениться! Чтoб в ступе воду не толочы,

Душа обязана трудиться
И день и ночь, и день и ночь!
Страфа адразу ж пераклалася на беларускую мову:
Не дазваляй душы ляніцца!
Каб воду ў ступе не таўчы,
Душа павінна пахмяліцца
Не толькі ўдаць, а і ўначы!

У той жа «Іслачы» я напісаў сваіх «Львоў» (апазданне).

Але пачаць іх мне было цяжка. Ніяк сабе месца не знайду ў нумары: ні ў першым пакоі, ні ў другім. Не сяду — і ўсё...

Выйшаў на двор і пайшоў куды вочы глядзяць, — асфальтавай дарожкай да лазні. Падыходжу да яе, якраз на рагу лавачка зялёная пафарбаваная нядаўна стаіць, як на паяўку. Саджуся, гляджу — з-пад лазні, з-пад асфальту, вылез вясёлыя зялёныя куст лебяды.

У зале стала мёртва ад цішыні.
Адразу пабеглі радкі:
На душы паганка,
На душы нялюбка:
К юбілею Танка —
Ды Героя Броўку...
Але я тады нічога не сказаў. А трэба было б узяць слова. Для смеху.

Пасля аднаго чарговага з'езда пісьменнікаў БССР на банкет на Вайсковы завулак вёў ужо не Пятрусь Броўка, як была раней, а Максім Танк. Ішлі ўсе дружна, у каго не было запрашэння — беглі наперад, стаялі на праходзе ля міліцыянера і прасілі, каб іх правялі. Складалася:

Танк пасля Броўкі кіла на каву,
Многім нялюбка, ды кропчаць рухава...
Тут і «старыя» і «маладыя» —
Авэ Марыя...

Ну і гэтак далей...

галоўліце, відаць, пасля таго ён, як і многія іншыя, быў занесены ў «спісак» — узяты, як тады модна было гаварыць, — «на кантроль». Чыталі яго праз луку і прыдзіраліся.

Працаваў я тады ўжо ў «Полымі». У той раз, калі пазванілі з літа, я быў дзюжурным па нумару.

Прыязджаю. «Полымі» тады чытала ў галоўліце Галіна Ярэшэўская, сімпатычная і даволі разумная жанчына. Гартэ перад сабой на стала карэктурку — вялікую падборку вершаў Пімена Панчанкі. Знаходзіць пакарэсленую старонку, чытае ўголас і гаворыць:

— Зняць два вершы — гэты і гэты... — і рэзодзіць рукамі.

Я тады і кажу:

— А чаму толькі два? Трэба зняць і яшчэ два... — і паказваю якія: — Гэты і гэты... Яны яшчэ больш вострыя...

Іван ПТАШНИКАЎ

ШТО ЗАСТАЕЦЦА У ПАМ'ЯЦІ

Эскізы

Дзённіка я ніколі не вёў: ні ў студэнцкія гады, ні пазней. Баяўся па-дурному трапіць туды, куды баяліся трапіць усе.

Як кажуць палякі: старосць сень збліжа, і хцонц — не хцонц, а тшэба юж складаць бронь...

Хэця, успамінаць былое ніколі не рана, успамінаць часам бывае толькі позна. Пішу цяпер без дзённіка, фрагментарна, стараючыся асэнсаваць які-небудзь эпізод з мінулага, што часта успамінаецца; пішу хаатычна: памяць ніколі не бывае сістэмнай.

Так рабіў, мне здаецца, Барыс Сачанка і, відаць, не толькі ён.

Яшчэ раз пра дзённік і канспірацыю...

Гляджу цяпер на адзін запіс у сіняй алфавітнай кніжачцы трыццацігадовай даўнасці. У ёй сярод іншых запісаных нумар аднаго тэлефона [цяпер ён змяніўся] і далей пазначана: прыёмная архі... Апошнія літары ў гэтым слове на «архі» так замасаваны чарнілам, што «епіскапа» не прачытаеш.

Якая наўнасць!

Нібыта па нумары тэлефона нельга было адразу дазнацца, хто сядзіць на тым канцы провада...

Але хаваліся... Хоць так...

Блакноцік у мяне быў з сабой — насіў у кішэні пінжак. І я напісаў адразу першы сказ: «Д'жукі блажыла...» Пасля і ўсю старонку ў блакноціку...

Пазней, калі я другі раз быў у «Іслачы», я зноў пайшоў асфальтавай дарожкай да лазні.

І лаўка стаяла на ранейшым месцы, і блэкноцік ляжаў у кішэні, але... не было пад вуглом лазні куста зялёнай лебяды...

Арсень Ліс быў першым і слухачом і крытыкам маіх ранніх праявітых опусаў. Нават чытаў і слухаў такія, якія я пасля, не шкадуючы, знішчаў.

Мы здружыліся з ім яшчэ ў выдавецтве ў Матэзава (так называлі Дзяржаўнае выдавецтва БССР, дзе той быў дырэктарам). Ліс — зямляк славуці Агінскага, прыгожы, шчыры, нацыянальны да нікі, — таксама пісаў вершы. Не шмат, а пісаў і друкаваў. Найбольш пра каханне. Аднойчы, прачытаўшы ягоня вершы, я ўсміхнуўся з яго эпіграмай:

І, прачнуўшыся, ад рання
Ліс, звярнуга баравы,
Усё піша пра каханне,
Закахнуўшы рукавы...

Але недзе тады напісалася і сваё:
Я чакаю вясні, каб з крыніцы
сцюдзёнай
З-пад апошняга лёду напіцца вады...
Хто не зведаў шчэ болю душы

Хай са мною спяшыць ён сустрэцца
улюбёнай,
Хай са мною спяшыць ён сустрэцца
тады.
Вось такі-вось донжуанаўскі кілік. А
можна, эпіграма на сябе?
Да чаго можна дапісацца...

Мяне заўсёды запрашалі на прыёмы: пасля пісьменніцкіх з'ездаў і на юбілейныя застоллі па Янку Купалу і па Якубу Коласу. Ды і жыўяя шанюныя юбіляры не цураліся мяне.

І я кожны раз трымаў у памяці юбілейнае слова — тост, — нават на Нарачы на семінары творчых работнікаў, які праводзіў ЦК.

Я ніколі не піў і таму на застоллях сядзеў увесь вечар спакутаным — баяўся, што вась-вась падымучы: тамада ў любы час мог даць слова «ад маладых», есебліза калі тамадзіў Андрэй Макаёнак. А чаго, спытайце, баяўся? І сам не ведаю.

Але слова мне не дазалі — падымалі заўсёды Барыса Сачанку, мы амаль кожны раз сядзелі побач — і тосты мае, тыя, няказаныя, прападалі — забываліся. А шкода.

Цяпер можна было б выдаць маленькую кніжачку тых маіх няказаных тостаў.

Цікава і смешна.

На адным такім юбілеі — Максіма Танка ў «Журавіны» — аб'явілі раптам тут жа за сталамі, што ў сувязі з юбілейным прысвоена званне Героя Сацыялістычнай Працы з уручэннем Залатоў зоркі і г. д. — Петрусь Броўку... Памылкі не было.

Мне карцела, і я пазней, набраўшыся смеласці, прачытаў гэта Максіму Танку. Танк выслухаў і ніяк не зрагаваў...

З Міколам Аўрамчыкам мы чатыры гады, з 1958-га па 1962-і, сядзелі ў рэдакцыі часопіса «Маладосць» у адным пакоі. Яго стол — паэзіі — ля акна, мой стол — прозы — ля дзвярэй. Насупраць — канала для аўтараў.

Самыя светлыя гады ў маім жыцці; самы светлы і шчыры чалавек побач... На яго шасцідзесяцігадовы юбілей у 1980-м годзе мы сабраліся ў рэстаране гасцініцы «Юбілейная»; сядзелі там на «ўзвышшы», адгароджаныя аksamітнай шырмай ад вялікай, задымленай горкім тытунём залы.

Піюць, гамоняць, а мне слова не даюць. Баючыся, што могуць і не даць, я пазнаваў тамадэ, што хачу выступіць. Праз двух-трох прамоўцаў тамада падыммае і мяне.

Усе тыя чатыры гады, у якія мы сядзелі ў пакоі разам, за анімом расла ялына...

Устаю, у мяне ў руках лісток з блакноціка, і чытаю:
ЯБЛЫНА ЗА АННОМ АДДЕЛА ПАЗЭІІ
Міколу АЎРАМЧЫКУ
Ялыны за аном аддзела паэзіі.
Дзе з табой мы сядзелі перш...
Расквітнела ялыны, голле вясной
развесіла —

Бярэш і пішаў верш.

Лета... Ад працы рука натамілася...
На сонцы знямоглы заснеш...
А ялыні спеюць, да шчыб
прыхіліўшыся,

І спее ў душы верш.
Позняя восень — пара адбалелая,
Дзе ад сирухі забавенне цяпер?
А ялыні ў шыбіны грунаюць спелыя...
І грунае ў сэрца верш!

Зіма... Галава ўжо даўно пасівелая;
Не ў дарогу, з дарогі ідзеш...
Ялыны за аном ад марозу з'ініла...
Хочаш не хочаш — сам пішацца верш!

Апладысменты, смех, ну — як звычайна. Вылезлі хутка з-за сталаў. Заіграў аркестр. Пачаліся танцы. Мне хацелася танцаваць. Але падыйшлі Максім Танк і Пімен Панчанка і ўсе танцы гаварылі са мной пра паэзію. Ды яшчэ як... і пра якую...

Так мне праз мой верш і не ўдалося тады патанцаваць.
Пазней Мікола Якаўлевіч хацеў запісаць верш на магнітафон. А ў мяне была прывычка: і лісты і запіскі кілаці ў кнігі. Унінеш у якую-небудзь і забудзеш. Так здарылася і з вершам.

Усе гэтыя гады я перабіраў сваю бібліятэку, а верша так і не знайшоў: недзе ж ляжыць.
Давялося ўзнавіць па памяці. Можна, дзе якое слова і разоходзіцца з ранейшым...

Пімен Панчанка ў хрушчоўскую адлігу напісаў усім вядомы цяпер, а на тыя часы смелы і рэзкі верш, дзе былі радкі:

І ў бой хадзілі,
І граць мясілі,
І ўладнай сіле
Радком над ілі...
Можна было даваць:
За гэты верш
Яго асудзілі...
Асудзілі на ўзроўні ЦК. У нашым

Яна глядзіць на мяне, зноў чытае ўголас, цяпер ужо чатыры вершы запар, пасля смяецца:

— Хай ідуць усе. Пад вашу адказнасць.

Пімен і дагэтуль не ведае, як я аднойчы ўратаваў яго два вершы. Яму я не раскажаў.

Гэта было ў верасні 1959 года, у той час, калі Мініта Сяргеевіч Хрушчоў паехаў першы раз у Злучаныя Штаты Амерыкі. Усе газеты давалі тады розныя здымкі, быў сярод іх і той, дзе Мініта Сяргеевіч наведвае кафетэрыі — стаіць з падносам у руках: самаабслугоўванне. Самаабслугоўванне тады ў нас яшчэ не было, можа, дзе зачыналася, і па Мінску пайшлі гуляць гэтыя два словы: «самаабслугоўванне» і «кафетэрыі».

З Рыгорам Барадуліным на той час мы былі знаёмым здалёку — прыглядзіліся адзін да аднаго.
Дождж загнаў нас аднойчы ў кафэ. Не помню, што мы там пілі і елі, але добра помню, як, выйшаўшы пасля дажджу на вуліцу — усюды было свежа, настрой чудаўны, — Барадулін загаварыў вершам:

Цяпер мода новая,
Гэткая манерыя:
Не завуць сталовая —
Кануць кафетэрыя...

І яшчэ:
Адбарабаніў дахам град,
Вісяць сухія венікі...
Навокала разумных шмат,
А я люблю пісьменніка...
У той час паявіўся кінафільм з шырока вядомай цяпер песняй...
Я гэтыя вершы помню, а Барадулін, відаць, — не.

У верасні 1964 года ў мяне нарадзіўся сын.

З Валодзем Караткевічам на той час мы жылі на вуліцы Чарнышэўскага ў доме № 7 у аднапакёбных кватэрах у адным пад'ездзе: я на чацвёртым паверсе, ён — на дамоў, на пятым.

Дэзнаўшыся, што ў мяне з'явіўся на свет божы сын — гэтага я ні ад кога не хваў, — ён спусціўся да мяне з пятага паверха на чацвёрты. Зайшоў з ладнай жоўтай кніжкай у руках, павіншаваў, пацалаваліся па-мужчынска... Сеў ён за стол, кнігу паклаў перад сабой: К. Паустовскі. Золотой лінь. «Советская Россия», 1962. Дастаў аўтаручку, адгэрнуўшы вокладку, пачаў пісаць і раскажаць.

Ён велімі даўно хацеў сустрэцца з Канстанцінам Георгіевічам Паустоўскім. Быў у Маскве. Даведаўшыся, што Паустоўскі ў Тарусе, ён адразу рвануў туды. Нічога ладнага з сабой не аказалася, і ён купіў, што трапіла пад руку: «Золотого ліня» — апазданні для дзядзюкі з малюнкамі... Хацеў узяць аўтограф... Так і паехаў з адной кніжкай у руках.

Двое сутак у Тарусе чакаў Паустоўскага; так, не дачакаўшыся, і прыехаў дадому.

3 цемры

З цемры моўнікі выплыла царква,
Асвятліла ціха далі болем.
Родны адпусціў шкаляр буквар
Пераплетнай птушкаю на волю.

Зыбка апусцела, як гняздо.
Матчынаму ў цемры слову
Вусцішна. Стаміўся родны дом
Клікаць на сваю сябрыну мову.

З цемры далятае гул званаў —
Беларусь мая — набат у сэрцы.
Б'ецца пульсам з глыбіні вякоў
Праўда, што цяжкімі ў паняверцы.

З цемры зноўку выплыла царква.
Светла навакол, як на далоні.
І заняў пачэсны свой пасад буквар
З бел-чырвона-белым сцягам і Пагоняй.

Вар'яцкі пафас мае сілу.
Дадатак плацяць грабавы,
А колькі кольцаў гадавых
Налічыць беларус у жылах.

Яму не трэба горкай славы.
Зноў перапёлка кліча жаць.
Дзяцей ці варта нараджаць
Для новай ядзернай аблавы!

Стол памінальны пад абрусам.
Застаўся ў хаце толькі дзед.
У Канадзе моліцца сусед:
— Ратуй жа, Божа, беларусаў!..

Акроп цябе, іх хто ўратае!
Хто абароніць мой народ!
Зязюля шэрая кукле
На шосты год... На колькі год!

Вяртанне

Родны парог... Побач вербы... Сула...
Толькі падмурак адзін і застаўся.
Памяць гаркавая зноў паплыла
Выраем познім над ціхай заставай

Сцежкаю плыткай за лёс на клады
Хутар знямелы даўно адышоў.
Выцекла колькі бяды і вады,
Снегу нападла, выйшла дажджоў!

Што ж ты глядзіш з памутнелай слязоў!
З сэрцам халодным, душой апусцелай!
Мала сцябалі вась гэтаў лазой,
Рана на волю цябе адпусцілі.

Вось і вярнуўся... Ды пуста вакол.
Ледзьве душа твая цепліцца ў целе.
Падае ціха лістота на дол.
Буры прайшлі, і гады праляцелі.

Блудны твой след не Айчына змяла,
Сам уцякаў, нібы заць у кусты,
Сад адзічэў, і попел астыв...
Родны парог... Побач вербы... Сула...

Сповідзі таемнасці і малітву
Вечар закіне у шэры змрок.
Свечка будзе ціха ўсхліпаваць,
Пакаяння мераючы крок.
Цені ад агню, нібы Анёлы,
Сцерагуць твой грэх, тваю душу.
Цепліцца надзея хоць і квала —
Супраць веры больш не саграшу.
Не прадам за голас палымяны
Ісціну і слова ад пакут,
Горкі хлеб і хлеб духмяны,
Родную магілу, родны кут.

Божа мой, апошні сорам
Не патраціць за рублёўку.
Свеціць шчасце, плача гора, —
Руж цяпло, мазоль рыдлёўкі.
Дрэва садзяць, дол капаюць,
Выжываюць і ў скляпеннях.
І калі душа канае,
Не сканала б хоць сумленне.
Хоць бы крышачку спагады,
Што гаіла нас адвеку.
Хоць бы зрэдку зведаць радасць
І застацца чалавекам.

Былая сіла аджыла свой век,
Паздзеквалася ўдзасталь і паўсюль.
І я стаю, —

ні звер, ні чалавек, —
Пусты, разгублены,

спалоханы пакуль.

Пакуль на языку:

«Ці можна!» і

«Дазвольце!»

Пакуль жыву яшчэ ў загадным ладзе.

І ў нашым аднаблыневым садзе

Крычу я ціха дзецямі:

«Не свавольце!»

Крый Божа, яшчэ вернуцца яны,

Клыкастыя усмешкі,

помста і вяртыгі.

Плывуць, трашчаць былога крыгі

Пад грудай хмар свінцовых да вясны.

Інстынкт голас, як шалёны вецер,

Ірве, крамсае душу на шматкі.

Як радасна і як трывожна жыць, браткі,

У гэтым новым, невядомым свеце.

Фота А. МАЦЮША.

Цяпер тую кніжку, на якой ён хацеў мець аўтограф Паустоўскага, ён дарыў майму сыну:

«Спадчыніку Яна Пташніка, яшчэ Чалавечыне без імя, але з будучыняй, пэўна лепшай, чым наша. Салюта з гармат даць не магу, але адсалютую коркам, — першы з чужых, хто ззедаў. Ул. Караткевіч 6 верасня, 64 г. ня-дзея. Мінск».

І ў мяне нічога асаблівага дома тады пад рукамі не было, апроча двух упако-вак каньяку, загранічнага, з наборам прыгожых, розных па росту бутэлечак. (Не буду называць, колькі іх было. Спецыяльна). І вялікая, як паднос, белая талерка з гарой нашых спелых беларускіх груш, купленых на Камароў-цы.

Неўзабаве ўсе бутэлечкі з дзвюх упа-ковак былі пустыя. І талерка з-пад груш апусцела...

У той вечар я і даведаўся ад Валодзі Караткевіча, што Паустоўскі не чытае газет ужо дванаццаць гадоў...

Ля дзвярэй сваёй кватэры ён, Валодзя Караткевіч, выняў з электрычнага званна чорную пластмасавую кніпку, замест яе падагнаў корак ад бутэлкі і на ім фіялетавым чарнілам ці, можа, масцінай са стрыжня намалываў малень-кую «Пагоню» — конніка з паднятым мячом...

Прыходзіш да яго — націскаеш на «Пагоню»...

Тады гэтыга не дароўвалі. Тым больш яму: за ім больш, чым за кім іншым, хадзілі па пятах і віселі на хвасце.

Я гавару яму:

— Знімі...

А ён рагоча...

Валодзя Караткевіч — перадаю ягоны расказ, як запомніў — вучыўся тады ў Кіеўскім універсітэце. Ехаў ён аднойчы з яго са сваімі «сябрамі» — іх было трое. Недзе на «кальцы» ім трэба было выходзіць з трамвая і рабіць перасадку.

Выйшлі, аўтобуса доўга не было, і яны сталі чэкаць. Да іх пачала прыглядацца шпана — чалавек пяць ці шэсць. Пры-гледзелася, наблізілася, задзёрлася і пачала калашмаціць...

Трое яго «сяброў» адразу разбегліся, а яму, беднаму, не пашэнціла. Прыхі-нуўшыся спіной да сцяны, ён адбіўся ад шпаны кулакамі (баксёр ён быў не-благі, ягоны ўдар я аднойчы адчуў на свёім сэрцы), пасля негамі. Як на тую бяду ён стаяў на чыгуннай рашотцы ля сцяны, і адна нага раптам правалілася між рашоткі...

Шпана здэціць яго — а тут і ўчычы няма як: прывязаны за нагу...

А тыя, «сябры», бегаюць воддаль і крычаць яму:

— Воска, не ввязывайся!..

Ён ніколі так не абурася сваімі кры-тыкамі, як тымі сваімі «сябрамі»...

І цяпер мы, хто гэта ведае, калі што якое, гаворым часта адзін аднаму:

— Воўка, не ўвязвайся!

Ва універсітэце я любіў пець. Спяваў басам — больш за ўсё ары з вядомых опер — у пакоі ў інтэрнаце, у кубавой, у туалце, на перапынках у калідоры ля аўдыторыі і менш за ўсё на сцэне: на гэта былі свае прычыны. Мяне ганяў пярэнтар па гаспадарчай частцы Бярэ-зі і пра мяне пісалі ў насценнай газеце і ў шматтыражцы «За сталінскія кадры».

Аднойчы — мы жылі тады ў інтэрнаце па вуліцы Бабруйскай, ля самага ванза-ла — прыводзіць да нас у пакой наш чацвёрты жыхар Анатоль Г. — з галавой быў з гумарам, прыгожы вастрасны бландзін, любіў выпіць, пісаў вершы і кульгаў: лазіў да чужых жонак і яго скінулі з балкона — прыводзіць пятага жыхара. Стрыжанага пад бонс, рослага, спартсменстага, сімпатычнага, недзе нашага равесніка. Хто ён — мы не пыта-ліся. Нават імя не ведалі.

Я пеў пры кожным, не зважаў, рэжу каму вуха, ці не.

Пяты жыхар жыве ў нас, у цеснаце, дзень другі, трэці. Пасля тыдзень, другі... Насцярожваюся больш за ўсіх я. Але ён тады пачынае мяне хваліць: «Добры бас, як у Пірагова».

І так кожны дзень па некалькі разоў: Пірагоў ды Пірагоў.

Я раней хацеў быць акцёрам; ва уні-версітэце захацелася стаць спеціанам, — хадзіў нават у студыю пры ДOME афіцэ-раў.

Ён мяне хваліць, а я расту і маўчу. Праз некалькі тыдняў яго арыштавалі: узлілі на паштамце ля анонца «до востре-бования».

На адным вечары ён згвалціў студэн-тку тэатральнага інстытута. Адседжваўся, хаваючыся ў нас, але кончыліся грошы і ў Г. і ў яго і ён напрасіў іх з дому. Пе-раводам на паштамт.

Вось табе і Пірагоў...

Калі я паступіў у 1952 годзе ва універсітэт, знаёмствы з новымі людзь-мі мяне дзівілі. Было іх шмат; і былі яны цікавыя і розныя.

Прыбгае ў пакой Іван Чыгрынаў: — Дай пятнаццаць капеек пазваніць у «ЛіМ». Пойдзем да Куляшова...

Пятнаццаці капеек я не даваў: не меў. Да Куляшова не ішоў — баўся. Не ведаю, ці хадзіў ён сам тады да Куля-шова ці не, можа, і хадзіў: яны былі землякамі. — Іх яднлі Саматэвічы.

Альбо Іна Мягкова, аднакурсніца (не ведаю яе лёсу):

— Хацела стаць актрысай, але рашы-ла, што пісьменніцай быць лепш, і па-

ступіла на журналістыку...

Ці Муза Заслонава, дачка Героя, так-сама з першага курса:

— Хачу напісаць кнігу пра бацьку. Але больш за ўсіх мяне змусіў задум-ца Сямён Тарасевіч. Паступаючы, ён не ведаў, як пісаць сачыненне: у верхах ці ў прозе. Хадзіў і пытаўся амаль у кожнага.

І я падумаў тады, што, будучы сярод такіх, і я чаму-небудзь ды навучуся...

Цікава, што ніхто з цяперашніх пісь-меннікаў — былых маіх аднакурснікаў, ці тых, хто быў курсам вышэй ці ні-жэй — ні Чыгрынаў, ні Сачанка, ні Адам-чык, ні Сіпакоў, — ніхто нічога не на-пісаў пра універсітэт. А гэтулькі было ўсяго цікавага: і змрочнага і вясёлага.

Не напісаў і я. І, відаць, не напішу. І невядома чаму.

22 студзеня 1959 года мяне на па-седжанні прэзідыума прынялі ў Саюз пісьменнікаў Разам з Васілём Быкавым і Арнадзе Марціновічам.

Рэкамендацыі мне далі: Янка Брыль, Іван Грамовіч і Іван Навуменка.

Пачуўшы такое, Мансім Танк (дагэ-туль ён у «Полымі», будучы галоўным рэдактарам, надрукаваў ужо маю апо-весць «Чачыка», я яшчэ быў студэнтам) загаманіў на ўвесь голас:

— Тры Іваны — аднаго! Ва ўсю Іва-наўскую! Галасую абедзвюма фаланга-мі! — І падняў дзве рукі.

Пятро Глеба: Паглядзець бы... Сцяпан Майхровіч: З Пташнікава пісьменнік будзе...

Янка Брыль: Я творчасць Пташнікава люблю.

Іван Грамовіч: Прырода, мова, харак-тар... Работа над сабой...

Барыс Бур'ян адначасна гуманізм твораў Пташнікава.

Іван Кудраўцаў: Во, будзе табе сён-ня, будзе. Дапісаўся. Каленны дрыжак... — гэта ён перад пачаткам прэзідыума.

Янка Брыль: Ну і выбраў ты месца для прыёму віншаванняў. — Гэта пасля прэзідыума, калі я ў калідоры чамусьці стаў насупраць туалета. І далей:—Вось Ваня, дрэнна, што ты не жанаты. А таі бы жонка на грудзях слязу радасці пра-ліла...

Традыцыйнага каленныўнага бане-та не было. Быкаў паехаў адразу ў Гродна, Марціновіч у гурмадзе я не знайшоў, а сам тады не піў, як і цяпер. І не ведаў, як робяцца банеты.

Усё гэта ў памяці.

Напісаў я «Чачыка». Гісторыя гэта даўня, яшчэ студэнцкая, і не такая ўжо простая. Наогул, лёс усіх маіх твораў у рэдакцыях і выдавецтвах быў скла-даны, нават вельмі. Я толькі пра гэта ніколі і нідзе не плакаў.

Аднёс «Чачыка» ў «Полымя». Літа-ратурным супрацоўнікам у аддзеле про-зы тады быў Эдуард Валасевіч — па-эт-байкапісец.

Прачытаў ён і напісаў на першай старонцы майго «агульнага сшытка», на-какую, як усё роўна паставіў рэзалю-цыю: «Таленавітая рэч».

Але ў мяне шмат «плешчанізмаў» (родам я з былога Плешчаніцкага ра-ёна), права на жыццё маюць і магілёў-скія словы (сам ён з Магілёўшчыны), і ён панаўпісваў мне ў аповесць магі-лёўскія слоў колькі хацеў.

Забягу наперад. Калі «Чачык» выхо-дзіў у Дзяржаўным выдавецтве БССР у маёй першай кнізе «Зерне падае не на камень», рэдактар Уладзімір Дамашэ-віч, помню, сказаў:

— Бульбу, якая падгарэла зверху ў гаршку, ты называеш «прыгаркамі», а ў нас яе завуць «гарэлкі»...

І напярэві «прыгаркі» на «гарэлкі».

І пайшоў мой «Чачык» да чытача з валасевічэўскімі магілёўскімі словамі і дамашэвічэўскімі «гарэлкамі». Іх я на-зад не адпраўляў.

Але гэта было пасля... А пакуль што загадчыкам аддзела прозы ў «Полымі» быў Уладзімір Карпаў. Прачытаўшы «Чачыка» пасля Валасевіча, ён хацеў па-слаць мяне на семінар «маладых» у Каралішчавічы. Я не паехаў. Але ж ён даў слова ў «саюз», што будзе даваць у часопісе «маладых», а я і трапіў пад рукі.

Рэдагаваў ён «Чачыка» пры мне, па некалькі старонак у дзень.

Час быў «адліжны», але пачынала патрохі паддзімаць. Тады якраз у ча-сопісе «Новый мир» быў надрукаваны раман Уладзіміра Дудзінцава «Не хле-бам адзіным».

Дудзінцава хвалілі, хваліў і Карпаў. Пасля крытыка пачала гаварыць пра Дудзінцава другое, і Карпаў прапана-ваў мне зняць раздзел з аповесці, дзе старшыня сельсавета, застаўшы ў кал-гасе п'янага старшыню пад плотам, са-дзіць яго ў вазок, адвозіць у лес і там яму — рукаяткай ад нагана па галаве. (Фэкт з жыцця). Бег той старшыня з лесу не аглядаючыся, хмель як рукой зняло...

Я — на дыбы. Карпаў хавае мой ру-капіс у шуфляду стала і замыкае на ключ:

— Падумаў...

Я думаў двое сутак і згадзіўся.

Пасля, калі Дудзінцава пачалі гра-міць хто як мог і дзе толькі можна, Карпаў сказаў мне:

— Цяпер ты ведаеш, ад чаго я цябе спас...

Выкінутую з аповесці сцэну я так і не аднаўляў.

(Працяг на стар. 14—15).

«ЛіМ» неаднойчы ўзімаў на сваіх старонках праблемы музычнай педагогікі. Гэта і зразумела: менавіта ў нетрах гэтай ёмістай галіны крыюцца многія беды нашага музычнага жыцця, культуры беларускага народа, эстэтычнага выхавання ды развіцця.

Курсы вышэйшага выканаўчага майстэрства па класе трамбона, не без цяжкасцяў арганізаваныя аб'яднанымі намаганнямі Саюза музычных дзеячаў Беларусі ды кансерваторыі па ініцыятыве дацэнта кафедры медных духавых інструментаў БДК Р. Лагонды, яшчэ раз пацвердзілі: праблем багата, іх неабходна вырашаць. Для правядзення курсаў быў запрошаны прафесар С.-Пецярбургскай кансерваторыі па трамбоне Віктар Сумеркін — заслужаны артыст Расіі, лаўрэат Міжнароднага конкурсу, член Міжнароднай асацыяцыі трамбоністаў.

Бліскучых вынікаў В. Сумеркін дабіваўся сам, сфарміраваўшы ўсе свае веды, вопыт у стройную СІСТЭМУ, па-сапраўднаму педагогічную, — на карысць і сваім студэнтам, і музычнаму мастацтву ўвогуле. Беларускім музыкантам будзе цікава пазнаёміцца з меркаваннямі нашага гасця.

— Віктар Васільевіч, вы з'яўляецеся прадстаўніком таго пакалення вядучых выканаўцаў-трамбоністаў, якія вучыліся ў педагогаў, чые творчыя прынцыпы сфарміраваліся да рэвалюцыі 17-га года. І сёння, на мой погляд, вы адзін з самых прагрэсіўных дзеячаў сучаснай педагогікі, пазнавай чого з'яўляецеся і ваша прафесійная цікавасць да замежных выканаўчых школ, прызнанне іх дасягненняў.

— Нягледзячы на тое, што ў нас у Пецеры быў адладжаны механізм пераемнасці, да многіх выканаўчых тонкасцяў давёлася дакопвацца самому. Перыяд «жалезнай заслоны» даваў свае вынікі: унутрана, інтуітыўна мы адчувалі, што ёсць рэзервы, што можна граць лепш, але як гэта ажыццявіць на практыцы, было не зусім зразумела. Ужо на Сусветным фестывалі моладзі і студэнтаў, які адбыўся ў Маскве ў 1957 г., мы прыкмецілі, што і інструменты, і мушкеткі ў нас вельмі дрэнныя ў параўнанні з замежнымі. Там жа я зрабіў яшчэ некалькі назіранняў — мы розніліся з замежнымі музыкантамі і самай іграй, манерай. У нейкім сэнсе гэта была «аб'ектыўная» акалічнасць, бо нас вучылі педагогі, чые творчыя прынцыпы былі цесна звязаны з традыцыямі вайскова-палкавой духавой музыкі... Праўда, не ўсе: тыя, хто прайшоў школу Марыінскага тэатра, былі педагогамі іншага складу (М. Буяноўскі, напрыклад). Словам, фарміраванне школы савецкай ішло, складалася з розных пластоў: прыйшлі людзі з рабфака, ваенных арке-

НАШЫ ГОСЦІ

ДУХАВІКІ «ТАМ» І «ТУТ»

страў, самадзейных калектываў... Інтэлектуальны ўзровень тых, хто прыйшоў вучыцца, значна адрозніваўся ад прыроды інтэлекту прафесараў, якія выкладалі ў той час у кансерваторыі. Я на сваёй вучобе адчуў вынікі гэтага прагалу...

— Віктар Васільевіч, слухаючы вашы лекцыі ды развагі, я задаўся, можа, не зусім характэрным пытаннем: хто з абітурыентаў не паступае ў ваш клас? Бо я прысутнічаў на канцэрце вашых студэнтаў і адначасна для сябе, што яны ж не без недахопаў і ім трэба яшчэ многаму навучыцца, у той жа час у ігры студэнтаў можна заўважыць ступені іх росту...

— Я займаюся педагогічнай дзейнасцю ўжо 36 гадоў, праз мае рукі прайшло шмат хлапчукоў. Я ўпэўнены, што правільная паслядоўная метады навування вельмі хутка можа даць добрыя вынікі. Многія схільныя думаць, што вольна, маўляў, у Пецер едуць лепшыя абітурыенты адусюль. Нічога падобнага! Я працую і ў нашым філіяле — Пецярэўскай кансерваторыі: двое з трох тэмтэйшых маіх студэнтаў іграюць не горш, чым іх аднакурснікі ў Пецеры... Праўда, асама атмосфера, у якой «варацца» будучыя выканаўцы: стараемся, каб і яны прыязджалі ў Пецярбург на канцэрты... Важны таксама інтэлект. Я не

маю на ўвазе інтэлект агульна, хутчэй — «прафесійна скіраваны». Самі ведаеце; адзін, як кажучы, хапае ўсё на ляту, а другому хоць штодня паўтары — нуль. Вось да нас прыехала амерыканка вучыцца іграць на трубе. Я цікавіўся ў калегі, як яна? Прафесар адказаў: яна зусім інакш мысліць. Гэта не значыць, што яна вышэй па інтэлекце. Яна проста не можа быць безалабернай. Між іншым, ёй гэта каштуе 3000 долараў у год.

— Паняцце «школа» наколькі абстрактнае, настолькі ж і канкрэтнае: амаль усе ведаюць што гэта такое, але авалодаць ёю могуць толькі тыя, хто непасрэдна вучыўся ў Пецярбурзе або ў Маскве — іншых «школ» на абшары былога Саюза пакуль няма! «Школай» немагчы-

на гэта. Калі правільна ўсё паставіць на першых уроках, справа пойдзе, як па масле! А перастроўваць потым вельмі цяжка.

— Мне здаецца, што ў атмасферы Санкт-Пецярбурга змаганне з праблемамі прыносіць толькі карысць, дапамагаючы зберагчы традыцыі, трымаць высокі выканаўчы ўзровень. На Беларусі ж, відаць, неабходна дасягнуць новага якаснага ўзроўню, каб прарваць замкнёнае кола праблем. Ваша думка?

— Я лічу, што гэта праблема найперш чалавечая. Многае залежыць менавіта ад чалавечых якасцяў педагога, яго стаўлення да сваёй работы. Нам уласціва часцяком спасылацца на аб'ектыўныя ўмовы, шмат гаварыць, жаліцца. Не прывыклі мы і «выкладвацца» да канца на працы. Ну, само сабой, прафесіяналізм патрэбны. І яшчэ

сары не могуць распрацаваць нейкія агульныя крытэрыі аб'ектыўнай ацэнкі выканання?

— Кажучы, на Захадзе існуе паняцце эталону спявацкага галаса, дасягнуць якога імкнуцца спевакі-прафесіяналы. Ці можна гаварыць пра нешта падобнае ў нашай спецыяльнасці? Не сакрэт, што большасць нашых духавых інструментаў з міжнародных конкурсаў ні з чым. Вось і мой студэнт-тубіст быў на конкурсе ў Жэневе, і двое маскоўскіх студэнтаў, — вынік той самы. Як правіла, ім робяцца заўвагі наконт культуры гучання, тэмбравай эстэтыкі, стыльвых асаблівасцяў...

— Што датычыць эталонаў, у духавой і гэтым складана. Кожная школа мае асаблівасці. Тое, што ў французай лічыцца абавязковым, у немцаў, напрыклад, не знойдзецца зусім. Ёсць і некалькі ўзроўняў: еўрапейскі, сусветны (напрыклад, той жа Марыс Андрэ). Браць прыклад з выканаўцаў такога ўзроўню — гэта нават абавязкова. Вядома, мы павінны захаваць і развіваць лепшыя якасці нашых айчынных школ, але ж, я лічу, не трэба быць і такімі ўжо цвёрдалобымі, пераносячы ў гэтую сферу адгалоскі старых ідэалагічных арыентаў. Трэба калі-нікалаі прыслухацца да людзей з іншых культур, дзе духавыя інструменты пачалі сваю гісторыю, дзе захаваны спрадвечныя традыцыі. Многія музыканты маюць шмат добрых запісаў замежных выканаўцаў — трэба іх слухаць і самім, і разам са студэнтамі. І — паўтарыць — усё трэба пачынаць з педагогаў: такія высновы я зрабіў пасля нашага мінскага семінару. Ніхто гэта за вас не зробіць. Ёсць шмат таленавітых хлапчукоў на Беларусі — трэба іх знаходзіць і займацца з імі.

Я лічу, ва ўсім вінаватая традыцыйная інертнасць, абывацтва і стаўленні да ўсяго, што адбываецца вакол нас. Хоць бы вольна наш семінар: студэнтаў БДК я амаль не бачыў. А пастараўся ж зрабіць усё магчымае, каб было цікава: прывёз многа запісаў, у тым ліку і відэа, можна было атрымаць адказы практычна на ўсе пытанні і г. д.

— Відаць, многія палічылі, што курсы выключна для трамбоністаў...

— Дарэмна. Сам я імкнуўся не прапусціць цікавага мерапрыемства. Вольна былі ў нас саксафаністы з ЗША, прафесар са сваімі студэнтамі. Для мяне

ІНТЭРВ'Ю У НУМАР

«ЗАХАВАЦЬ ТЭАТР—СПРАВА ГОНАРУ...»

Жорсткія законы рынкавых адносін паставілі на першы план у мастацтве камерцыю; сцэнічныя і канцэртныя пляцоўкі запаўняюцца відовішчамі досыць нізкага мастацкага ўзроўню, якія быццам бы толькі і могуць задаволіць крайне непераборлівыя густы цяперашняй публікі. Пры гэтым кажучы, што такі працэс заканамерны для нашага часу — часу ўсеагульнага распаду, рэзкай змены каштоўнасцей і ідэалаў. Але як тады растлумачыць тое, што менавіта цяпер, нібы да глытка жывой вады, людзі цягнуцца да класікі, да высокага мастацтва? Як, напрыклад, зразумець прычыны нязменнай любові публікі і поспеху, што спадарожнічае выступленням беларускага балета, спектаклі якога зусім нельга параўноўваць з прадстаўленнямі «на патрэбу дня»? Мы гутарым з галоўным балетмайстрам ДАВТа Беларусі, народным артыстам СССР Валянцінам ЕЛІЗАР'ЕВЫМ.

— Валянцін Мікалаевіч, мінула ўжо амаль 20 гадоў з таго дня, як вы ўзначалілі беларускі балет. Вашы спектаклі, пастаўленыя па творах сучасных аўтараў, вызначылі творчае аблічча трупы. Якую тэму можна назваць сучаснай цяпер?

— Гэта тыя тэмы, якія хваляюць усіх. Яны актуальныя для любой эпохі: жыццё і смерць, любоў і нянавісць, злычынства і пакаранне, вернасць і здрада...

— Апошнім часам вы часта звяртаецеся да класічнага рэпертуару. Ян судзіліся ў вашай творчасці традыцыі харэграфіі і сучаснасць?

— Незалежна ад таго, да твора якой эпохі звяртаеся, я заўсёды пакідаю за сабой права на мастацкую інтэрпрэтацыю. Я магу ўзяць для пастаўкі музыку XIX стагоддзя, але я чалавек сённяшні, і таму ў яе будуць укладзены сённяшнія думкі і пачуцці. Міну-

лае можна ацаніць толькі праз прызму сучаснасці. Цяпер рыхтуецца да пастаноўкі канцэртная праграма, у якой будуць выкарыстаны творы кампазітараў розных эпох: Вівальды, Барбера, Альбіні, Свірыдава, Пракоф'ева. У гэтым канцэрце музыка будзе раскрыта як сімфанічны танец. Я хачу расказаць ніці, якія звязваюць класіку і сучаснасць, культуры розных эпох. Сімвалічна абавольнае пластыка сучаснай харэграфіі вельмі блізка класічнаму танцу, хоць на першы погляд гэтыя паняцці здаюцца несумяшчальнымі. Аднак усюпаўняе «Цені» з балета «Баядэрка» — гэта абстрактны танец і абсалютна сучасны!

— Валянцін Мікалаевіч, вядома, што добры спэнтань атрымаецца ў тым выпадку, калі ёсць ансамбль пастаноўшчыкаў: балетмайстра, дырыжора,

сцэнографа. Ужо класічным прыкладам такой творчай садружнасці стала ваша праца з Яўгенам Лысынам... Кому цяпер даярае тэатр сцэнографіі балетных спэнтаньляў?

— Яўген Лысы, вялікі майстар, пайшоў з жыцця. Эрнст Гейдэбрэхт, таксама яркі мастак, з'ехаў да сваякоў у Германію. Так што тэатр часова існуе без галоўнага мастака. Я вяду актыўны пошук. А пакуль для паставак запрашаюцца Вячаслаў Окунеў і Тэймураз Мураванідзе з Кіраўскага тэатра ў С.-Пецярбургу. Аднак трэба выходзіць свае нацыянальныя кадры.

— Так, гэта праблема... А як вы вызначылі б цяпер уласную творчую праграму?

— Я стараюся развіваць наш тэатр у трох якасцях. Па-першае, гэта стварэнне нацыянальнага балета з арыганальным рэпертуарам, заснаваным на творах беларускіх кампазітараў. Па-другое, апора на класічныя традыцыі. Гэтыя спектаклі карысныя для артыстаў і іх любіць публіка. Гарманічнасць і прыгажосць класічнага танца дае глядачам вялікую эстэтычную асалоду. І, нарэшце, трэба: засваенне сучаснай харэграфіі. У тэатры павінна быць прадстаўлена заходнеўрапейскае мастацтва, у якога высокі прафесійны і мастацкі ўзровень. Хочаце прыклады? Калі ласка. Нядаўна мы выпусцілі «Карсара». Гэта класіка. Наступны спектакль, які рыхтуецца да пастаноўкі, — «Ана-

фема» («Рагнеда») А. Мдзівані. Сучасны рэпертуар будзе прадстаўлены балетам «Ундзіна» на музыку нямецкага кампазітара Хейнца. Яго паставіць швейцарскі балетмайстар Ален Бернар.

— А публіка — як вы лічыце, ці змянілася яна?

— Мне вельмі радасна, што наш балет з'яўляецца любімым мастацтвам у Мінску; з нашай творчасцю знаёміцца публіка і ў час паездак па рэспубліцы. За доўгія гады існавання тэатра змянілася некалькі пакаленняў артыстаў, склаліся свае традыцыі. Нам удалося выхаваць пакаленне глядачоў, якія любяць балет.

— Валянцін Мікалаевіч, апошнім часам ваша глядацкая аўдыторыя значна пашырылася: калентуў часта выязджае за мяжу на гастролі. Што гэта дае артыстам?

— Не сакрэт, што выезды за мяжу дазваляюць атрымаваць ганарары, якія адпавядаюць майстэрству артыстаў і высокаму сусветнаму прэстыжу балетнага мастацтва. Салісты атрымаваюць магчымасць пазнаць сабе сапраўдную цану, а значыць, адкрываюцца новыя магчымасці для прафесійнага росту. Але важна і іншае: наша труп прадстаўляе за мяжу беларускую культуру, шыра кажучы, мала вядомую там.

— Якая ж публіка на Захадзе?

— Гэта высокаадукаваныя і інтэлігентныя людзі, якія ўме-

юць па вартасці ацаніць сапраўднае мастацтва. Напрыклад, у Лондане на працягу года выступваюць каля 20—30-ці першакласных балетных труп з усёго свету, ідзе пастаянны творчы абмен. Мы ж знаходзімся ў сапраўднай ізаляцыі. Тым больш, што і гастролі замежных тэатраў у рэспубліцы — вялікая рэдкасць.

— Ці не «садзейнічае» гэтым працэсам узвядзення мытных бар'ераў і дзяржаўных межаў, які актывна ідзе паміж незалежнымі рэспублікамі на тэрыторыі былога Саюза?

— Мне гэтага дзяльба ў дачыненні да мастацтва наогул незразумела. Мастацтва, як вядома, не можа існаваць толькі ў вузканяцыйных рамках, без пастаяннага ўзбагачэння і ўзаемага абмену з культурамі іншых народаў. Напрыклад, раней я мог сеці ў машыну і з'ездзіць у Вільнюс, каб паглядзець выступленні трупы Бежара. Цяпер жа, з магчымым узвядзеннем візаў, творчыя кантакты робяцца вялізнай праблемай. А між тым мы не павінны забываць у сваім імкненні да нацыянальнага самавызначэння, што ўсе суверэнныя дзяржавы ў галіне харэграфіі выраслі з рускай класічнай школы балета. Гэтыя карані і сувязі не павінны губляцца ў міжнацыянальным падзеле.

— Валянцін Мікалаевіч, у мяне пытанне, якога ў цяперашні час пазбегнуць немагчыма. Якія праблемы ўзніклі ў калентыве з пераходам знамені на рынкі «рэжыі»? Ці ўплываюць яны на творчасць?

— З творчымі праблемамі мы справіліся самі, на тое мы і прафесіяналы. Аднак новая эканоміка вымагае і новага

ён нічога новага не паведаміў, але... Няма розных паняццяў у музыкантаў, хоць яны жывуць у Амерыцы ці ў былым Саюзе. І цяжкасці прафесійныя — тыя самыя. Мы знайшлі пра што пагаварыць, падыскутаваць з прафесарам...

У нас асноўная праблема сёння — сапраўдныя педагога, а не намінал-прафесар. Патрэбен і добры «матэрыял», але ж мы практычна не аналізуем сітуацыі, калі студэнт чагосьці дасягае толькі за кошт таго, што прафесар затрачае на яго больш, чым трэба было б пры адпаведнай зацікаўленасці студэнта...

— Здаецца, замінёнае кола? — Згодны. Увесь Захад ужо даўно перайшоў на сістэму семінараў, падобных наладжанаму ў Мінску, і не шкадуе на гэты грошай. Чаму? Таму што семінарская сістэма дае хуткія вынікі, канечны прадукт. «Там» няма такіх конкурсаў, як нашы ўсесаюзны, усерасійскі, якія, я лічу, сябе вычарпалі. Вядома, трэба цягнуцца да міжнароднага ўзроўню, уключаць навінкі «іхняга» рэпертуару, але асноўныя творы павінны прыносіць карысць студэнту ў працэсе падрыхтоўкі да конкурсу, а не шкоду.

І яшчэ: пакуль не будзе наладжаны абмен інфармацыяй, няма чаго чакаць добрых вынікаў. Сістэма семінараў, даўно прызнаная ва ўсім свеце, прыносіць вялікую карысць, таму не трэба прыдумваць веласіпед — трэба прысасаваць яе да нашых умоў. Наконт гэтага і адбылася ў нас гаворка з дырэктарам Беларускага інстытута праблем культуры Уладзімірам Паўлавічам Скараходавым. І ён сказаў, што інстытут сур'ёзна ставіцца да праблем выканальніцтва на духавых інструментах, педагогікі ў гэтай галіне, ёсць і пэўныя сродкі для арганізацыі курсаў вышэйшага майстэрства на належным узроўні. І вітаю такую пазіцыю і выказваю сваю згоду на далейшае супрацоўніцтва з Беларуссю.

— Мне ад імя ўсіх прадстаўнікоў «духавенства» Беларусі застаецца шчыра падзякаваць вам, Віктар Васільевіч, за ўдзел у першым семінары за цікавыя ланцы, інфармацыю а таксама за інтэрв'ю.

Пятро ДУДАРЭНКА,
артыст аркестра ДАВТА
Беларусі.

стаўлення да мастацтва. Неабходны беларускія прафесійныя менеджэры і імпрэсары, неабходны спонсары, якія прапагандавалі б балет і ўкладалі б у яго грошы. Пакуль жа нашы паездкі за мяжу фінансуюцца замежнымі фірмамі і банкамі. Перш за ўсё, банк «American Express», германская фірма «BMW», выдавецтва «Media Transasia Ltd», «Thompson Press Ltd». На жаль, я магу з поўнай адказнасцю сказаць, што грошы цяпер вырашаюць усё. Страшна падаражэлі пастаноўкі, практычна немагчыма дастаць тканіны на касцюмы. Мы вымушаны купляць іх за валюту. І гэта толькі відавочныя праблемы. Калі ўрад не знойдзе дастатковыя сумы на фінансаванне тэатра, то будзе згублена ўсё, што стваралася доўгімі гадамі творчай працы.

Ва ўсім свеце музычныя тэатры знаходзяцца на датычкі дзяржавы. Пра цывілізацыйнасць любой краіны мяркуюць па яе оперы і балеты — тэатры, дзе ажыццяўляецца небывалы сінтэз мастацтваў, кожнае з якіх уяўляе сабой самастойную мастацкую каштоўнасць. Такі тэатр — гэта нацыянальны здабытак, і ўтрымліваць яго на належным узроўні — справа гонару для рэспублікі.

— Заканчваючы нашу гаворку, я хачу закрануць праблему захавання беларускай культуры. У рэспубліцы ствараецца музей тэатра і музыкі...

— Я вітаю гэты факт; гэта добрая ідэя, якую даўно трэба было ажыццявіць. Буду памагаць музею матэрыяламі.

— Дзякую вам за інтэрв'ю і зычу вялікіх творчых поспехаў.

Тацяна ВАЛАЧКОВІЧ.

Адночы па расійскім канале тэлебачання выступіў свяшчэннік, які вельмі пранікнёна гаварыў пра духоўнае і вечнае. А літаральна праз некалькі хвілін на экране з'явілася модная рок-група і ў эфір выбухнула песня, рэфрэнам якой былі словы: «Мы жывём для таго, каб заўтра здохнуць». Уразіла парадаксальная кантрастнасць дзвюх тэлеперадач. Міжволі падумалася: колькі гучных слоў прагучала апошнім часам пра заняпад духоўнасці і неабходнасць яе едраджэння. І, разам з тым, колькі атруты штодзённа абрушвае на чалавека радыё і тэлебачанне, кінематограф і тэатр! Здаецца, можна было б толькі радавацца таму, што дэідэалагізацыя ўсіх сфер нашага жыцця раскрыла перад

С. Мрожака Пан І і Пан ІІ («Стрып-тыз»), А. А. і Х. Х. («Эмігранты»), пазбаўленыя нават прозвішчаў, наадварот, уяўляюць сабой нібы дзве іпастасі адной чалавечай асобы ў яе добрых і благіх праяўленнях. Пры гэтым благое і добрае існуе ў кожным з іх не ў чыстым выглядзе, а хутчэй у ледзь прыкметных хістаннях да сваёй супрацьлегласці.

У п'есе «Ку-ку» М. Арахоўскага прэпануе свой варыянт раздвоення чалавечай асобы на ўзроўні падсвядомасці, калі матэрыялізацыя думак галоўнага героя Вадзіма нараджае пачварнага двойніка Супермэна (ён самы Падшуканадобны), які выходзіць з-пад кантролю таго, хто яго спарадзіў. Наогул Вадзім у спектаклі адволь-

персанажы-прывіды: чыстая, цнатлівая Алена (А. Забара), крыж абмежаваны, затое надзейны Косця (А. Гарцуеў), недарэчна камічны Яўген Мікалаевіч (В. Кастальцаў), усюдыісны памаўца Супермэн, ён жа Падшуканадобны, ён жа Ку-ку (У. Кін-Камінскі).

Вадзім—Дзянісаў, ствараючы новыя і новыя жыццёвыя калізіі, імкнецца набыць страчаную раўнавагу, самасцвердзіцца, пагуляць у высакародства. Але ён не здольны змяніць сваю сапраўдную натуру, перайначыць хаду сваіх думак. Там, дзе герой спыняецца на паўшляху, яму «дапамагае» двойнік Супермэн. І сапраўднаыя фантазіі раскрываюць глыбінную існасць яго патаемных памкненняў.

нэсць. Так, Вадзім, у думках сваіх пераступіўшы апошнюю мяжу, ператвараецца ў здрадніка і забойцу.

Рэжысёр А. Гузіў адчуў адметнасць аўтарскага мыслення М. Арахоўскага і знайшоў адпаведны сцэнічны эквівалент ускладнёнай стылістыцы драматургічнага твора. Пры пльбнай дапамозе В. Разладова ў спектаклі вынаходліва вырашана пластычная характарыстыка персанажаў, рытміка асобных сцэн. Так, Алена (А. Забара) спачатку нагадвае застылы ў нерухомасці ляльку-прынецсу, якая раптам прачынаецца ад чарадзейнага сну. А. Гарцуеў (Косця) і В. Кастальцаў (Яўген Мікалаевіч) пераважна абыгрываюць фактуру сваіх герояў, разуваючы іх функцыянальнасць. Непадобнай, шматпланавай паўстае Ларыса Т. Пузіноўскай. Яна то рэзка, калючая ў сварках з Вадзімам, то гнуткая, вытанчана — спакуслівая ў сцэнах з Яўгенам Мікалаевічам, то прасветленая, духоўная ў марах аб дзіцяці, то адчужанавідущая ў вобліку Клеапатры.

З бласкам вядзе сваю ролю У. Кін-Камінскі. Яго герой віртуозна балансуе на мяжы рэальнага, верагоднага і ірэальнага, містычнага. Выканаўца знаходзіць шмат адценняў у выйленні адметнасці Падшуканадобнага і Супермэна. Ён то здэкеуецца, іранізуе са свайго другога «я», то ператвараецца ў жорсткую, агрэсіўную істоту, здольную без ваганняў выканаць самы цяжыя імпульс-пажаданне двойніка.

А вось галоўны персанаж Вадзім, на маю думку, не да канца рэалізаваны ў выкананні І. Дзянісава. Часам акцёр залішне мітусіцца, фарсіруе голас, пераходзіць на крык, што ў сваю чаргу здрабняе вобраз, пазбаўляе яго драматызму. Можна, таму не зусім лагічна выглядае і фінал спектакля. Вадзім — Дзянісаў раптам адчуўшы ўсю бездань свайго падзення, курчыцца на падлозе, укленьчышы, моліць Бога дапамагчы зразумець, у чым яго віна, і дараваць яму. Аднак такое шчырае пакаянне героя не падрыхтавана ўсім папярэднім развіццём характэру і таму выглядае ў пэўнай ступені штучным.

Голас Ларысы, якая прыспешвае мужа хутчэй збірацца на юбілей Яўгена Мікалаевіча (дарэчы, гэтай жа сцэнай пачынаўся спектакль), вяртае Вадзіма ў звыклую будзённасць. Ён марудна ўнімаецца, нібы пазбаўляючыся прывідаў жудаснага сну. А з-за празрыстай заслоны з ім моўчкі развітваюцца героі, створаныя яго фантазіяй.

Якім будзе далейшы лёс Вадзіма? Зрушыцца што-небудзь у яго свядомасці, абудзіцца яго сумленне? Ці і надалей будзе ён гібэць у граху, марнуючы сваё жыццё? Фінал спектакля застаецца адкрытым. Аднак надзею даюць словы Вадзіма: «Не саргаў нават у думках сваіх». Бо не толькі дрэнныя справы, брудная лаянка, а нават маланкай прамільгваючая цымяная думка альбо нядобры позірк здольны пагасіць святло душы, прывесці да самазбурэння асобы. Невыпадкава эпіграфам на праграмцы спектакля стаць словы Евангелія паводле Мацея.

Тамара ГАРОБЧАНКА.

Мы жывём, каб заўтра?..

Адкрыўся тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі

творцамі неабсяжныя магчымасці звярнуцца нарэшце да спрадвечнай мэты мастацтва — чалавека і яго душы. Аднак практыка нашых тэатраў, на жаль, сведчыць — праблемы маральнасці і духоўнасці паранейшаму тонуць у гразкай плыні палітыканства і адкрытай камерцыялізацыі.

Можна, таму мяне так прывабіў спектакль «Ку-ку», якім распачаў свой першы тэатральны сезон Тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі «Вольная сцэна», што прымуся зазірнуць у глыбінныя таямніцы чалавечай душы?..

Я даўно сачу за творчасцю М. Арахоўскага, і яго п'есы падаюцца мне з'явай цікавай і неардынарнай у беларускай драматургіі. Калі паспрабаваць намацаць ланцужок пераемнасці, то жанрава і сутнасна яна выяўляецца не столькі ў працягу нацыянальнай драматургічнай традыцыі, колькі ў блізкасці да народнай творчасці, якая заўсёды жывілася буйной фантазіяй і мудрымі законамі хрысціянскай маралі. Што ж датычыцца структуры яго п'ес, іх формы, то яны ў нечым набліжаюцца да еўрапейскага тэатра абсурду, у прыватнасці, да твораў польскіх аўтараў С. Віткевіча, Т. Ружвіча, С. Мрожака.

М. Арахоўскі свядома разбурае сюжэтную канву п'ес. Іх дзеянне гранічна сімвалізавана, пазбаўлена канкрэтыкі, вылучана ў надпобытавую прастору драматургічных твораў вызначана ў рух канфілікту, а зменлівасць унутранага стану чалавека, які знаходзіцца ў пастаянным канфілікце з самім сабою. Заўважаецца і запазычанасць такога аўтарскага прыёму, калі матэрыялізуецца сама хада думак герояў, іх падсвядомасць.

Разам з тым існуе і значная розніца, абумоўленая самастойнасцю творчых пошукаў М. Арахоўскага. Так, у п'есе «Белы шлюб» Т. Ружвіча фантазмагарычныя сны Біянкы выствяляюць ідэю ўнутранай раздвоенасці кожнай чалавечай асобы, дзе шчыльна пераплецены дабро і зло, нізкія страсты і ўзвышанае імкненне да гармоніі і чысціні. Персанажы

ДУМКА ЧЫТАЧА

НА АПОШНІМ МЕСЦЫ...

Лічу тэлебачанне найпершым сродкам не толькі інфармавання, але і «акультурвання», «ідэалагізацыі», пэўнай асветы і да т. п. Па моцы ўздзеяння адначасова на дзесяткі мільёнаў людзей з ім не можа параўнацца нішто іншае. І вось узнікае пытанне: чаму такі моцны сродок інфармацыі знаходзіцца на апошнім месцы ў Адраджэнні Беларусі? Чытаць кніжкі, хадзіць на выстаўкі, займацца музыкай не могуць і не хочуць многія людзі, а глядзяць тэлевізар амаль

Сцэна са спектакля «Ку-ку».

Фота Ул. КРУКА.

на рэжысёра ўсё, што адбываецца на сцэне. Па яго прыхатца з'яўляюцца і знікаюць персанажы, якія, як акцёры на рэпетыцыі, па некалькі разоў праігрываюць адзін і той жа эпізод, мяняючы тэкст і сэнсавыя акцэнтны.

Такі драматургічны ход дакладна рэалізуецца ў сцэнаграфіі мастака У. Осіна і рэжысёра А. Гузія. На сцэне — звычайны пакой, які сваім інтэр'ерам нагадвае хутчэй закусную частку тэатра, чым кватэру жыллага дома. Нібы тэатральныя фіранкі апускаюцца са столі шматкі белай тканіны, драпіраваныя адмысловымі складкамі. Бутафорскай прыладай выглядае вялікі гадзіннік са спыненымі стрэламі і пераблытанымі знакамі на лічбоўніку. Раз-пораз высвятляецца празрыстая задняя сценка, і тады, як у булгакаўскай кватэры № 50, прастора пакоя нечакана пашыраецца, утвараючы імправізацыйную сцэну.

Вадзім (І. Дзянісаў) і яго жонка Ларыса (Т. Пузіноўская) у рэальным плане ўяўляюць сабой банальны прыклад сучаснай сям'і. Ён — закамлексаваны, не хапае зорак з неба, адным словам, няўдалца. Яна — прыгожая, упэўненая ў сабе, раскутая, пазбаўленая сентыментаў. Вадзім апантаны рэўнасцю, бо лічыць, што Ларыса здраджае яму. Не здольны змяніць абразліваю і двухсэнсоўную сітуацыю, ён шукае выйсця... у трызненні.

Так уваходзяць у дзеянне

стаіць, і калі цяпер яно вышэй за БТ на галаву, дык і заўтра бальшыню беларускіх тэлегледачоў нічым не адцягне ні ад «Поля чудес», ні ад АТВ (чым, дарэчы, — кіслымі распадамі вакол Максіма Багдановіча ці саладжавым рэззівам кашы з фільмаў сталінскай часіны?). Думаю, БТ мусяць пачаць са стварэння ўласнай Беларускай інфармацыйнай тэлевізійнай службы, якая б дала дакладную і тэрміновую інфармацыю пра падзеі ў рэспубліцы і свеце, ды паддала б яе з пункту гледжання насельніцкаў Беларусі (ці з пунктаў — як каму падабаецца). Стварэнне забаўляльных і

мастацкіх праграм не будзе танным, але менавіта праз гэтыя праграмы можна чакаць вялікага плёну. Не трэба ісці па адбітках расейскага тэлебачання, калькаваць папулярныя маскоўскія ды пекарбургскія перадачы. Калі рокеры і тэатральныя бойскаўты ды меляманы, бізнесмены і эстэты, хрысціяне і крышнаіты, не кажучы ўжо пра ўсіх іншых людзей, маладых і не дужа, мецьмуць свае беларускія перадачы, дайце веры, мы іншымі словамі ды з іншымі інтанацыямі заговорым пра Адраджэнне...

В. АУРАМЕНКА.

г. Марілёў.

3 дня выступлення П. Краўчанкі прайшло нямаля часу. Больш таго, яно было не так даўно надрукавана ў «Звяздзе». Тым не менш, лічым мэтазгодным адрасаваць яго і лімаўскім чытачам. Як прыклад: пакуль што, на жаль, вельмі нямногія з нашых міністраў выступаюць гэтак патрыятычна, з такім глыбокім разуменнем балючых і трагічных праблем Бацькаўшчыны.

ПЕРАД ПАМЯЦЦЮ ПРОДКАЎ

Выступленне міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. К. КРАЎЧАНКІ на пасяджэнні Савета міністраў замежных спраў дзяржаў — удзельніц НБСЕ

Паважаны спадар Старшыня, Паважаныя спадарыні і спадары,

Паважаныя калегі!
Для мяне вялікі гонар выступіць тут у Празе — сталіцы дружэлюбнай нам дзяржавы, аднаго з самых цудоўных гарадоў свету — на пасяджэнні Савета міністраў замежных спраў дзяржаў — удзельніц Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе.

У гэты ўрачысты для нашай дзяржавы час хачу яшчэ раз пацвердзіць, што ўрад Рэспублікі Беларусь заяўляе аб сваёй прыхільнасці да хельсінскага Заключнага акта, парыжскай Хартыі для новай Еўропы і ўсіх іншых дакументаў Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, усіх абавязальстваў, зафіксаваных у гэтых дакументах, пацвярджае сваю рашучасць кіравацца іх палажэннямі ў сваіх дзеяннях.

Мы вітаем місію дакладчыка, якая будзе арганізавана Старшыняй Савета міністраў Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, і выказваем нашу гатоўнасць зрабіць усё магчымае для таго, каб аблегчыць выкананне задач, што стаяць перад місіяй, і аказаць ёй неабходную дапамогу. Выказваю ўпэўненасць, што гэта місія дэзволіць азнаёміць дзяржавы-ўдзельніцы з тым прагрэсам, які быў дасягнуты ў Рэспубліцы Беларусь у справе ўсеабавага выканання абавязальстваў у межах НБСЕ, а таксама аказаць дапамогу Беларусі ў ажыццяўленні гэтай мэты. Мы зыходзім з таго, што даная місія будзе кіравацца вопытам экспертаў з дзяржаў-удзельніц, інстытутаў НБСЕ і іншых адпаведных арганізацый.

Адначасова мы выказваем гатоўнасць да таго, каб кіраўнік дзяржавы або ўрада Рэспублікі Беларусь пры першай жа магчымасці падпісаў хельсінскі Заключны акт і парыжскую Хартыю для новай Еўропы.

Гэтыя асноватворныя дакументы — погляд у будучыню, які дазваляе нам з надзеяй думаць пра лёс беларускага народа ў бліжэйшыя дзесяцігоддзі, набыццё ім доўгачаканай палітычнай і эканамічнай свабоды і лепшай долі. Разам з тым, вяртаючыся ў сям'ю еўрапейскіх народаў, мы не можам не азірнуцца ў мінулае,

прааналізаваць трагічныя па сваёй сутнасці гістарычны шлях, пройдзены беларускім народам за апошнія стагоддзі, падвесці вынікі, асэнсаваць тое, што называецца гістарычнай памяццю нацыі.

Калі паспрабаваць з усёй разнастайнасці яе характарыстык выдзеліць галоўную, то, думаю, гэта будзе трагізм беларускага народа ў гістарычнай рэтраспекцыі. Так, трагізм і яшчэ раз трагізм. Трагізм суровага крывавага мінулага, трагізм учарашніх дзён, звязаных з першай і другой сусветнымі войнамі, і трагізм чарнобыльскай безвыходнай паўсядзённасці цяперашняга. Не шмат знойдзеца народаў у Еўропе, да якіх лёс быў такі ж немілазэрны, як да нас. Для майго народа за апошнія стагоддзі стан вайны стаў перманентным, да жаху прывічным і аднастайным. І справа ў тым, што не мы, а на нас нападзілі, падвяргалі спусташальным набегам, агню і мячу. Нашы гісторыкі падлічылі: у раннім сярэднявекі спусташальныя вогненны вал войнаў і набегу абрушваліся на маю Радзіму з дзіўнай метадычнасцю раз у 10 гадоў. У гэтыя гады, ратуючы Еўропу, мы прынялі на сябе ўдар больш чым 100 татарскіх набегу, сталі непраходным бар'ерам на шляху больш чым 100 набегу крыжаносцаў, якія імкнуліся на Усход. Наш нацыянальны герб — гэта «Пагоня», паход наўздагон уцякаючаму захопніку, акт не аргэсіі, а адплаты. Змучаная, сцякаючая крывёю Беларусь толькі за чатыры апошнія стагоддзі страціла да 15 млн. чалавек. Толькі ў гады другой сусветнай вайны з 16-мільённага насельніцтва згарэлі ў палымі вайны, паводле апошніх падлікаў, 3,5 млн. чалавек. Сёння, успамінаючы тых, хто аддаў сваё жыццё за свабоду Айчыны, мы з горыччу канстатуем, што беларуская нацыя, чацвёртая-пятая па колькасці насельніцтва сярод славянскіх народаў, магла б быць у канцы XX стагоддзя на ўзроўні 30—35-мільённага еўрапейскага этнасу.

Стагоддзямі нас знішчалі не толькі фізічна, нас гвалцілі духоўна. Пастаянна ўбівалася ў галаву, што няма такога народа, як беларускі, што не мае ён мовы (дарэчы, адной з самых старажытных і самабытных славянскіх моў), не мае культуры. Нашы святыні і нацыянальныя рэліквіі — ва ўсіх музеях сумежных краін, усюды, але толькі не ў нас. Наш народ — з пакаленай гістарычнай памяццю, абабраны, пазбаўлены нацыянальнай гісторыі, якую часта прысвойвалі нашы суседзі, усё ж выстаіў і, як сведчыць сённяшня падзея, перамог. Перамог, перасіліў

тэрыторыі Беларусі. З пачуццём глыбокага задавальнення хачу пайфармаваць калег, што з апырэджаннем у 5 месяцаў літаральна ў гэтыя гады, да 1 лютага г. г., апошнія адзінкі тактычнай ядзернай зброі знікнуць з нашай нацыянальнай тэрыторыі.

Наш ідэал — бяз'ядзерны пояс у цэнтры Еўропы, які

ўключае скандынаўскія краіны на Поўначы Еўропы, захоплівае Прыбалтыку, а таксама дзяржавы Усходняй і Цэнтральнай Еўропы. Наш ідэал — эканамічная і палітычная інтэграцыя ў еўрапейскае супольніцтва пры захаванні і ўмацаванні на пераходны перыяд Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Садружнасць нарадзілася на беларускай зямлі. Безумоўна, яна яшчэ будзе даказваць сваё права на рэальнасць існавання, даказваць сваю жыццязольнасць і жыццёўстойлівасць. Перакананы, што нават калі яна з часам не вытрымае выпрабавання на трываласць, дык усё роўна сілы ўзаемнага эканамічнага прыцягнення і сілы розуму прывядуць да ўзнаўлення падобнага эканамічнага і палітычнага саюза 11-ці ці іншай колькасці дзяржаў. У бліжэйшыя 10—15 гадоў мы асуджаны быць і жыць разам (хацелася гэтага каму-небудзь ці не).

Есць нешта большае, чым воля і жаданне палітыкаў, чым іх дзяржаўныя амбіцыі. Гэта — жорстка эканамічная неабходнасць, якую не адкінеш убок, як палітычную арыбутыку знікшай імперыі. А калі гэта так, мы прагназуем аж да 2005 года наяўнасць і функцыянаванне ў Еўропе дзвюх асноўных геапалітычных і эканамічных адзінак — «Еўрапейскага эканамічнага супольніцтва», якое аб'яднае да 1996 года ўжо, відаць, 16 дзяржаў (у тым ліку Швецыю, Аўстрыю, Фінляндыю і Швейцарыю), і «Усходнееўрапейскага эканамічнага супольніцтва» — Садружнасці, якая аб'яднае 11 (або іншую колькасць — большую ці меншую) незалежных дзяржаў.

Пасля інтэграцыі ў «Агульны рынак» краін Усходняй Еўропы пачнецца павольнае і ўзважанае збліжэнне дзвюх еўрапейскіх эканамічных структур адна з адной, якое мае шанец завяршыцца пасля 2000 года. Менавіта тады ідэя адзінага еўрапейскага дома набывае рэальныя абрысы. Менавіта тады базісныя прынцыпы яго будаўніцтва — свабода руху ідэй, людзей, капіталаў і паслуг, апрабаваны ў ЕЭС і Садружнасці, рэалізуецца ў поўным аб'ёме. У кантэксце гэтай мадэлі развіцця сітуацыі Беларусі і яе сталіца гатовы

Паважаны спадар Старшыня! Паважаныя спадарыні і спадары!

Мяркую, што пасля сказанага стане зразумелым наша шчырае імкненне стаць нейтральнай дзяржавай, бяз'ядзернай зонай, вывесці з нашай нацыянальнай тэрыторыі большую частку войск з узбраеннем звычайнага тыпу. Мы не хочам, каб ваенны бот захопніка таптаў нашы землі, не хочам быць заложнікамі чужых ядзерных амбіцый, ядзерных катаклізмаў, падобных на чарнобыльскі, у мірны час. Бяз'ядзерны статус і нейтралітэт — гэта не нечы капрыз, «гульня розумаў», а горкі, але няёмковы імператывы нацыянальнай гісторыі, воля нашага народа і парламента, уасобленая ў чаканную фармулёўку аднаго з палажэнняў Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце, прынятай 27 ліпеня 1990 года. Сёння, карыстаючыся выпадкам, мы зноў пацвярджаем, што будзем паслядоўна і няўхільна выконваць узятыя абавязальствы, звязаныя з вывадам тактычнай і стратэгічнай ядзернай зброі з

тэрыторыі Беларусі. З пачуццём глыбокага задавальнення хачу пайфармаваць калег, што з апырэджаннем у 5 месяцаў літаральна ў гэтыя гады, да 1 лютага г. г., апошнія адзінкі тактычнай ядзернай зброі знікнуць з нашай нацыянальнай тэрыторыі. Наш ідэал — бяз'ядзерны пояс у цэнтры Еўропы, які ўключае скандынаўскія краіны на Поўначы Еўропы, захоплівае Прыбалтыку, а таксама дзяржавы Усходняй і Цэнтральнай Еўропы. Наш ідэал — эканамічная і палітычная інтэграцыя ў еўрапейскае супольніцтва пры захаванні і ўмацаванні на пераходны перыяд Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Садружнасць нарадзілася на беларускай зямлі. Безумоўна, яна яшчэ будзе даказваць сваё права на рэальнасць існавання, даказваць сваю жыццязольнасць і жыццёўстойлівасць. Перакананы, што нават калі яна з часам не вытрымае выпрабавання на трываласць, дык усё роўна сілы ўзаемнага эканамічнага прыцягнення і сілы розуму прывядуць да ўзнаўлення падобнага эканамічнага і палітычнага саюза 11-ці ці іншай колькасці дзяржаў. У бліжэйшыя 10—15 гадоў мы асуджаны быць і жыць разам (хацелася гэтага каму-небудзь ці не).

Есць нешта большае, чым воля і жаданне палітыкаў, чым іх дзяржаўныя амбіцыі. Гэта — жорстка эканамічная неабходнасць, якую не адкінеш убок, як палітычную арыбутыку знікшай імперыі.

А калі гэта так, мы прагназуем аж да 2005 года наяўнасць і функцыянаванне ў Еўропе дзвюх асноўных геапалітычных і эканамічных адзінак — «Еўрапейскага эканамічнага супольніцтва», якое аб'яднае да 1996 года ўжо, відаць, 16 дзяржаў (у тым ліку Швецыю, Аўстрыю, Фінляндыю і Швейцарыю), і «Усходнееўрапейскага эканамічнага супольніцтва» — Садружнасці, якая аб'яднае 11 (або іншую колькасць — большую ці меншую) незалежных дзяржаў.

Пасля інтэграцыі ў «Агульны рынак» краін Усходняй Еўропы пачнецца павольнае і ўзважанае збліжэнне дзвюх еўрапейскіх эканамічных структур адна з адной, якое мае шанец завяршыцца пасля 2000 года. Менавіта тады ідэя адзінага еўрапейскага дома набывае рэальныя абрысы. Менавіта тады базісныя прынцыпы яго будаўніцтва — свабода руху ідэй, людзей, капіталаў і паслуг, апрабаваны ў ЕЭС і Садружнасці, рэалізуецца ў поўным аб'ёме. У кантэксце гэтай мадэлі развіцця сітуацыі Беларусі і яе сталіца гатовы

ўзяць на сябе функцыі «Усходняга Бруселя», быць перадачым званым, разам з шэрагам краін Цэнтральнай Еўропы, паміж Усходам і Захадам. Заяўляючы пра гэта, мы зыходзім з таго, што дагэтуль Беларусь была астраўком палітычнай стабільнасці і правапарадку. Спадзяёмся, што і ў будучым нам удалася пазбегнуць вялікіх палітычных і сацыяльных калізій.

Размешчаная на скрыжаванні Еўропы, Рэспубліка Беларусь даволі востра адчувае неабходнасць радыкальных мер у галіне экалогіі. Прамаруджванне тут небяспечнае цяжкімі вынікамі для ўсіх еўрапейцаў. У гэтай сувязі Рэспубліка Беларусь напярэдадні КОСР-92 лічыць мэтазгодным неадкладную распрацоўку і прыняцце Еўрапейскай экалагічнай хартыі (па аналогіі з Энергетычнай хартыяй, прынятай па ініцыятыве пана Люберса).

Спадзяёмся, што гэта прапанова атрымае падтрымку з боку ўсіх еўрапейскіх дзяржаў, а таксама ЕЭК.

Паважаны спадар Старшыня! Вяртаючыся ў Еўропу палітычна і эканамічна, мы зведваем пачуццё радасці і натуральнай занепакоенасці тым, як у нас пойдучы справы. Для нашага народа ніколі не было характэрна ні пачуццё нацыянальнага самаўніжэння, ні манія ўяўнай велічы. Мы спакойны і працавіты народ, які заяўляе аб прыхільнасці да дэмакратычных ідэалаў, павазе праваю чалавека і нацыянальных меншасцей, рыначнай мадэлі гаспадарання. Мы заяўляем аб нашай гатоўнасці жыць у міры і дружбе з усімі, хто шчыра верыць у гэтыя прынцыпы. Мы адкрытыя Еўропе і свету і гатовы вучыцца многаму ў яго.

Спадар Старшыня!

Глыбока сімвалічна, што ўваходжанне ў сям'ю еўрапейскіх народаў адбываецца тут, у Златай Празе, адным з цудоўных гарадоў Еўропы і архітэктурнай «жамчужыне» свету, сталіцы дружэлюбнай нам дзяржавы, якая мае высокі міжнародны аўтарытэт. Прага памятная і значная ў нашай нацыянальнай гісторыі. Крыніцы нашага нацыянальнага руху і самасвядомасці звязаны з тым, што менавіта тут 6 жніўня 1517 года наш вялікі асветнік, вучоны і гуманіст Францішк Скарына надрукаваў першую кнігу на беларускай мове — «Біблію Пракскую». Канкрэтным сведчаннем нашай традыцыйнай дружбы з яўлецаца той факт, што сёння было падпісана пагадненне аб устанавленні дыпламатычных адносін паміж Беларусі і ЧСФР.

Мы вітаем нашых партнёраў і сяброў па Садружнасці Незалежных Дзяржаў у сувязі з далучэннем да НБСЕ. Мы таксама заяўляем аб сваёй гатоўнасці правесці адно з наступных пасяджэнняў Савета міністраў замежных спраў дзяржаў — удзельніц НБСЕ ў Мінску — кардынацыйным цэнтры Садружнасці Незалежных Дзяржаў.

Дзякуй за ўвагу!
Прага, 30 студзеня 1992 г.

Акт, скіраваны ў будучыню

(Пачатак на стар. 5).

краіны Атланты, ні Летува. Узяўшы пад увагу гэты факт, можна сцвярджаць: заснавальнікі БНР, творцы Акта 25 сакавіка былі смелыя людзі, якія йшлі на суперак жаданню суседзяў, акупантаў і ўнутраных ворагаў беларушчыны.

Акт 25 сакавіка можна расцэнюць як кульмінацыйны пункт драматычнага гісторыі нацыянальна-вызваленчага руху беларусаў. Пасля яго пачнецца — з пэўнымі адступленнямі ды ўступкамі — крывавае развязка: большавікі й польскі тэрор. Хто з айцоў БНР, з творцаў Акта 25 сакавіка не пабываў на Лукішках, Уронках, у Грудзэндзы, ГУЛАГу, хто з іх памёр сваёю смерцю? А з імі пакутавалі й гінулі тысячы...

Акт 25 сакавіка нёс у сабе і зарад аптымізму. Ад гэтага часу ворагі белару-

шчыны вымушаны былі ў большай ці меншай ступені лічыцца з фактам існавання беларускага народа, яго палітычнай свядомасці. Яны маглі ненавідзець нас, пагарджаць нам, але сказаць, што беларусаў няма, маглі толькі аслепленыя. Снуючы свае планы асіміляцыі, зліцця і г. д., яны мусілі паводзіць сябе абачліва, асцерагацца, нават баяцца беларусаў.

І ўсё-такі... Акт 25 сакавіка, як гэта ні парадаксальна, быў прыняты рана, быў больш скіраваны ў будучыню, рэзлічаны на будучыню. Чытаю Антона Луцкевіча. Вось што ён пісаў у 1914 годзе: «...у той момэнт, калі ідэалы дэмакратыі заваюць сабе пачэснае месца ў жыцці, настае мінута вызвалення і беларускага народа». Як бачым, выдатны тэарэтык і практык беларускага сацыя-

лістычнага руху, беларускай дзяржаўнасці меў рацыю. У 1918 годзе ідэалы дэмакратыі яшчэ не запанавалі ў Еўропе, і маладая беларуская дэмакратыя была асуджана. Нават куды больша і магутная Украінская Народная Рэспубліка была падзелена паміж Расіяй і Польшчай. І гэта задаволіла Антанту. Нават этнічна і рэлігійна больш аднародныя Летува, Эстонія і Латвія страцілі сваю незалежнасць. Нарэчы і заходнеславянская «імперыя» — Польшча, якая дапамагла Германіі падзяліць Чэхаславакію, і тая трапіла ў гітлераўскія і сталінскія кіпцюры. Дэмакратыя ў Еўропе і ў свеце была яшчэ слабая — больш для ўнутранага ўжытку, бо, што ні кажы, і Англія, і Францыя самі заставаліся каланіяльнымі імперыямі, самі пажывіліся за кошт былых германскіх

уладанняў.

За тры гады змагання (1988—1991) кволая беларуская дэмакратыя здолела амаль цалкам дасягнуць ідэалаў 25 Сакавіка таму, што яе памкненні супалі з дэмакратычным уздымам суседніх народаў, таму, што старыя дэмакратыі, перажыўшы дзве сусветныя вайны, крах каланіяльнай сістэмы зразумелі ўсю загананасць імперскага, вялікадзяржаўнага мыслення, сілавога вырашэння нацыянальных праблем, зразумелі сапраўдную вартасць прынцыпу нацыянальнага самавызначэння, выпрацаванага, дарэчы, сацыялістамі.

І зноў цытую Антона Луцкевіча: «З дэмакратамі ўсіх нацый мы можам і павінны ісьці поруч, нага ў нас: толькі між імі знойдзем мы таварышоў у змаганні за нашу волю, за наша шчасце». Іншага шляху ў Беларусь няма. Толькі ён быў і застаецца перспектывым.

Анатоль СІДАРЭВІЧ,
сцябар Цэнтральнай рады БСДГ.

Здымкі захоўваюцца ў бібліятэцы Літоўскай Акадэміі навук.

ТЭАТР

Утворана асацыяцыя

Справаздачна - выбарчы сход секцыі крытыкі і тэатразнаўства Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі пераўтварыў асацыяцыю тэатральных крытыкаў Беларусі. З трыццаці пяці членаў (дадзеныя на 1987 год) колькасць «тэатральна-крытычнага» каманды ўзрасла да сарака аднаго чалавека. Паводле Р. Смольскага, старшыні секцыі крытыкі і тэатразнаўства (ён, дарэчы, аднадушна абраны старшынёй асацыяцыі), палепшаў, так бы мовіць, якасны склад прадстаўнікоў гэтага тэатральнага цэху, — павольна дактароў ды кандыдатаў навук. (Усяго — чатыры дактары і пяццацца кандыдатаў навук). Усе члены секцыі так ці інакш бралі ўдзел у тэатральным жыцці Беларусі, — абмяркоўвалі спектаклі на выездах, таксама як і спектаклі гастралюючых тэатраў, падзілі творчыя канфе-

рэнцыі, некаторыя актыўна супрацоўнічалі з фестывалямі. Правялі таксама некалькі «Вольных трыбун» (калі кожны жадаючы мог выказаць сваё меркаванне пра той ці іншы спектакль), аднак разлік на падтрымку прэсы, перадусім «ЛіМа», не спраўдзіўся. Таму, як сказаў Р. Смольскі, крытыкі не ўбачылі сэнсу ў сваіх «вольных» выступленнях. Праўда, у асацыяцыі ёсць шансы спраўдзіць свае найлепшыя паміненні на старонках «Тэатральнага Беларуса». І Р. Смольскі падкрэсліў, што, на ягоную думку, менавіта моладзь мусіць гуртавацца вакол гэтага часопіса. Напрыканцы паслядзясня свая сумненні адносна пераўтварэння секцыі ў асацыяцыю выказала Т. Арлова, і, мабыць, яе слухныя заўвагі паўплываюць на выпрацоўку ўсіх дакументаў асацыяцыі.

Ж. Л.

МУЗЫКА

Харык ад'язджае

На сцэне Р. Харык і С. Лугава. Фота І. МАКАЛОВІЧА.

9 сакавіка ў Дзяржаўным тэатры музычнай наменды адбыўся канцэрт-бенефіс заслужанага артыста рэспублікі Рыгора Харыка. У 1978 г. прыйшоў ён у гэты тэатр адразу пасля заканчэння Белдзяржкансерваторыі, тут спазнаў першы поспех і ў хуткім часе заваяваў прызнанне й любоў глядачоў. У 88-м Р. Харыку было прысвоена першае ганаровае званне, праз нейкі час ён павінен быў атрымаць званне народнага артыста... Але артыст панідае тэатр, парывае з творчасцю, якой жыў усе гэтыя гады, ад'язджае ў ЗША. Назаўсёды. Колькі талентаў мы ўжо страцілі, а разубаральны працэс усеагульнага заняпаду, адток інтэлекту працягваецца... (Што ж, толькі людзі з асаблівай ментальнасцю застаюцца, нягледзячы ні на што, жыць і працаваць на радзіме... — РЭД).

Глядачы развіталіся са сваім кумірам; у зале панаваў дух узнёсласці й смутку; было шмат кветак. Прыйшлі ж менавіта ўсе тыя, хто любіць і высока цэніць талент Р. Харыка. У зале сядзела шмат артыстаў, якія працавалі палпеч з ім, педагогі з кансерваторыі, прадстаўнікі творчых саюзаў, грамадскіх арганізацый. Артыст сам сілаў праграму бенефіса, сам быў адуцым. Упершыню ў сваім жыцці ён меў магчымасць выступаць з людзьмі, блізкімі па духу, творчасці якіх высока цэніць. Ці не таму бенефіс удаўся?

Дзякуючы асаблівай кампаніючы нумароў канцэрт нагадаў глядачам асноўныя вехі творчасці Р. Харыка — ад самай першай ролі да апошняй, у спектаклі «Джулія», прэм'ера якая адбылася напрыканцы мінулага года. Лібрэта «Джулія» было напісана спецыяльна для н. а. рэспублікі Н. Гайдзі, пастаянным партнёрам якой быў Р. Харык на працягу ўсёй сваёй творчай дзейнасці. Гэта прыклад рэдкага творчага ўзаемаўздзеяння. Апроч Н. Гайдзі, у канцэрце ўдзельнічалі іншыя артысты тэатра, якія выконвалі пераважна сцэны са спектакляў бягучага рэпертуару. Але З. Вяржбіцкая ды Г. Казлоў спецыяльна да гэтага вечара падрыхтавалі свой нумар, вельмі прыхільна прыняты публікай. Дый Г. Казлоў наогул здзівіў глядачоў сваёй вынаходлівасцю, падтрымаўшы адзіна з ванальных эпізодаў Р. Харыка арыгінальнай пластычна-харэаграфічнай «аздобай». З вялікай прыхільнасцю прыняла публіка і гасцю з Екацярынбурга маладую салістку С. Лугаву, якой таксама давялося супрацоўнічаць з Р. Харыкам.

Развітваючыся з любімымі артыстам, глядачы ўсё ж спадзяюцца пабачыць яго зноў на мінскай сцэне. Тым больш, што і сам ён жадае гэтага, і, ад'язджаючы, панідае надзею...

Фінансавую дапамогу ў падрыхтоўцы бенефіса дырктар тэатра аказалі спонсары: Мінскае вытворчае тэхнічнае аб'яднанне, фірмы «Алеся» ды «Мілавіца», ВА «Белмедпрепараты», ВКА «Осмій».

Зоя ЛЫСЕНКА.

Разам — упершыню

Першы супольны канцэрт двух аркестраў, які анансаваў «ЛІМ», прайшоў з поспехам. Волічкі «бравалі», «білі», грым-апладысмантаў і букетамі кветак віталі мішчанае удзельнікаў праграмы «Музычны вернісан» — Акадэмічны сімфанічны аркестр Беларусі ды Смаленскі рускі народны аркестр Расіі. Мастаці кіраўнік і галоўны дырыжор абодвух калектываў, народны артыст Расіі, заслужаны артыст БССР Віктар Дуброўскі натхніна і віртуозна правёў канцэрт. І пасля за-

канчэння праграмы яшчэ шэсць нумароў аркестры выканалі на «біс». Таюга поспеху не памятаюць беларускія музыканты. Бісраваліся творы І. Штрауса, Я. Глебава і інш. Сярод мноства падыяк В. Дуброўскі прыняў пасля выступлення і цёплыя словы нашага кампазітара Я. Глебава, які прысутнічаў у зале. У нацыі мая абодва аркестры выступіць на традыцыйным музычным свяце, што ладзіцца на радзіме М. Глінкі — у Смаленску.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ЛІТКУР'ЕР

Калектыўны зборнік?

А чаму б і не!

У апошні час чуюцца нямала папрокаў адносна выпуску калектыўных зборнікаў. Спраўды, сярод іх сустракаюцца і шэрыя, безаблічныя, асабліва прывязаныя да нейкай «круглай» даты. Але зборнік зборніку — усё ж розніца. Напрыклад, «Галасы Прыднэпраўя» (укладальнік і аўтар прадмовы І. Аношкін), выпушчаны выдавецтвам «Мастацкая літаратура», варты толькі вітаць. «Магілёўшчына літаратурная» — падзаглавак выдання гаворыць за сябе. Дзесяткі аўтараў прадстаўлены ў кнізе: празаікі, паэты, крытыкі. А яшчэ і перакладчыкі. Адзін з раздзелаў зборніка — «У сяброў, паспрацімаў», дзе змешчаны творы пісьменнікаў з Габрава і Роўна.

Першы том Збору твораў Васіля Быкава...

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» распачало выпуск Збору твораў народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава ў шасці тамах. У першы том увайшла шырокавядомая апавесць «Жураўліны крык». «Трыяўна ракетка», «Альпійская балада», «Дажыць да святання», а таксама апавяданне «Свякі». Прадмову «Адно праўда застаецца», у якой разглядаецца творчасць

майстра, напісаў М. Тычына. Застаецца толькі радавацца, што, нарэшце, пад «адной» воладнай збірачкай ўсё, што напісана на сённяшні дзень В. Быкавым. Ды радасці мала. Нават у застойныя гады чатырохтомнік пісьменніка выходзіў тыражом больш чым 75 тысяч экзэмпляраў, а сёння тыраж першага тома — 15 700. Гэтак адраджаем-ся?

...І чацвёрты Івана Пташнікава

Хто падпісаўся на Збор твораў у чатырох тамах гэтага сляннага майстра беларускай прозы, гатоў сплахліца: а дзе ж трэці том? Будзе і трэці, а пакуль што за другім выйшаў чацвёрты. І хоць

у І. Пташнікава ўсе творы, як кажуць, высокай пробы, у чацвёртым томе твор асаблівы — раман «Алімпіада». Нездарма крытыкі ставяць яго поруч з «Палескай хронікай» І. Мелека.

Працяг традыцыі

Святы маладой паэзіі ў Ляўнах, штогадовыя семінары маладых літаратараў вобласці ў розных яе гарадах сталі на Віцебшчыне традыцыйнымі. Нядаўна ж у цэнтры эстэтычнага выхавання абласнога аб'яднання па арганізацыі пазашкольнай работы з дзецьмі і падлеткамі сабраліся на свой конкурс юныя паэты і кампазітары вобласці. Спрод 103 дзючынак і хлопчыкаў — 70 юных літаратараў, і што асабліва ўцешвае — большасць з іх спрабуюць свае творчыя сілы на роднай мове.

Журы конкурсу, у склад якога ўваходзілі дацэнт кафедры беларускай мовы і літаратуры Віцебскага педінстытута В. Русілка, сакратар абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі А. Салтук, найбольш спадабаліся вершы вучняў Дубраўскай СШ Ушацкага раёна А. Гуськова і А. Булаева, а таксама вучанцы Глыбачанскай СШ таго ж раёна Р. Смагун. Добрае ўражанне пакінулі выступленні школьнікаў з Полацка і Оршы.

Лепшыя вершы ўдзельнікаў конкурсу мае намер надрукаваць газета «Віцебскі рабочы» ў літаратурнай старонцы «Зарніцы». Сам жа конкурс яго арганізатары — названы цэнтр, абласное ўпраўленне народнай адукацыі і мясцовае аддзяленне СП Беларусі — вырашылі праводзіць штогод.

І. ЗІНІН.

Хутка ўзйдзе «Першацвет»

Падрыхтаваны да друку і ўхвалены рэдакцыяй, у складзе якой У. Бельскі (галоўны рэдактар), А. Масарэнка (укладальнік і рэдактар), Ю. Алясьніна (сакратар), У. Клімовіч і В. Шніп, альманах літаратурнага аб'яднання «Крыніцы», што працуе пры

рэдакцыі маладзёжнай газеты «Чырвоная змена». Паколькі спрод 52 аўтараў яго нямала дэбютантаў, назва зборніку дадзена адпаведна — «Першацвет». Увайшлі ж туды вершы, абразкі, мініяцюры, апавяданні.

Вяртанне ў будучыню

Спраўды, усё тое добрае, што рабілася ў свой час Інстытутам беларускай культуры, гэта і наш набытак. Бо шмат чаму можна і трэба павучыцца ў гэтай установе па прапановы нацыянальнай культуры, літаратуры, наогул у справе нацыянальнага адраджэння.

На гэтым і акцэнтавалася ўвага на паслядзясня Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтру імя Францішка Скарыны, прысвечанага 70-годдзю ІФБкульты. На ім выступілі А. Мальдзіс, М. Мухомыні, М. Барысевіч, З. Шыбека і іншыя.

ДРУК

«Спадчына» № 1

Як і ў ранейшых нумарах «Спадчыны», у чарговым нумары часопіса — ярка выражаная арыентацыя: нацыянальнае адраджэнне. На чытацкі суд вынесены развагі А. Марачкіна «Няма жыцця ў крайнасці...», апавяданне У. Арлова «Пішу вам у Масковію», артыкул А. Калубовіча «Акт 25-га Сакавіка і адраджэнне нацыянальнай беларускай культуры».

Тут жа — працяг публікацыі «Заходне-русізм» А. Цвікевіча, заканчэнне кнігі А. Воляна «Пра дзяржаўнага мужа і пра

яго асабістыя дабрачыннасці».

У нумары чытач знойдзе чарговыя развагі «Новага запавета» (пераклад А. Клышні), артыкул А. Станкевіча «Родная мова ў святыхах». Багаты раздзел «Даследаванні і меркаванні»: «Школы праваслаўных брацтваў у сярэднявечнай Беларусі», «Готыка ў Іўі» А. Кушнярэвіча, «Кубак-жарт» М. Верацілы. Пад рубрыкай «Сілуэты продкаў» яшчэ адно з'яўненне ў глыбокую даўніну — «Гедымін» В. Чаропкі.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖОКА

«Полацак»: год другі...

Шмат значных матэрыялаў у першым за сёлета год нумары часопіса «Полацак», ды пачаць хацелася б усё ж з «прыватнай думкі нелінгвіста» М. Сяднёва «Яшчэ раз пра мову». Развагі ўзніклі далёка ад Бацькаўшчыны, але яны маюць самае непасрэднае дачыненне да нашай сённяшняй рэальнасці: «Беларуская мова, насуперак сцверджанням некаторых «вучоных», лінгвістычна самастойная мова, і ў ёй ёсць дастаткова сродкаў для вылучэння псіхікі нашай нацыі. Толькі наша мова, ніякая іншая — ні расейская, ні польская, толькі наша мова блізка нашаму характару, толькі ёй — мяккай і мілагучнай — адгукаецца наша душа. Беларуская мова самастойная, наколькі самастойная наша нацыя. Ні больш і ні менш». У тым жа раздзеле «Роднае слова» — вершы А. Цыркунова, Э. Лявона, С. Багданкевіча, А. Гучка, тэкст і ноты песні «Жыве Беларусь!» (словы Н. Арсенавай, музыка П. Нядзведскага).

«Аб стварэнні Полацкай епархіі» разважае Ю. Штыхаў. Гэтую ж тэму працягвае М. Ермаловіч — «Полацкая епархія і яе роля ў гісторыі». «Адуль прыйшло хрысціянства ў Беларусь?» — артыкул С. Тарасава. У раздзеле «Наша гісторыя» выступаюць М. Белымук («Эмблема на шыце герба «Пагоня» і П. Урбан («Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных літвінаў»). «Час духоўнага паяннення» — так ацэньвае сучасны грамадскі стан А. Сабалеўскі, «Беларусы ў Аргенціне» — апавяд К. Мерляка. У нумары — пачатак успамінаў Л. Шымана «Мая няволя», працяг успамінаў Я. Ціхановіча, публікацыі лістоў і вершаў У. Караткевіча, артыкул В. Ліцінін «Заспявай сваю песню, народзе!», запіс народных прымят, зробленых В. Санько, падборка «З жыцця эмігрантаў», рэдакцыйны артыкул С. Белай «Вяртанне крыжа».

А. М.

ВЕСТКІ З-ЗА МЯЖЫ

Святкуем пры незалежнасці

«Мы ўпершыню святкуем дзень нараджэння Каззара пры незалежнасці», — сказаў пры адкрыцці ўрачыстага вечара ў сталічным Палацы культуры «Украіна» прэзідэнт рэспублікі Л. Краўчук. Ад пісьменніцкай арганізацыі вучняў у Кіе-

ве выступіла Г. Каржанеўская, у Львове — С. Заноніка. Беларуская тэма прагучала і ў выступленні даўняга сябра нашай літаратуры Рамана Лубыцкага. «ЛІМ» шчыра віншуе сляннага паэта з Дзяржаўнай прэміяй імя Шаўчэнка сёлета года.

НАШ КАР.

З'ЕЗД СТД

Абрана новае кіраўніцтва

З'езд Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі (праходзіў у Мінску 17 і 18 сакавіка 1992 года) зацвердзіў новую рэдакцыйную статута СТД і абраў

новыя кіруючыя органы. Старшынёй СТД Беларусі абраны драматург Алесь Дудару. Падрабязную інфармацыю «ЛІМ» падасць у бліжэйшым нумары.

УВАГА: КОНКУРС!

Пачакаем да 7 красавіка

Рыхтуючыся да дваццацігоддзя выдавецкай дзейнасці, выдавецтва «Мастацкая літаратура» разам з аб'яднаннем «Белкінга» праводзіць конкурс на лепшага прадаўца-распаўсюджвальніка беларускай кнігі. Для пераможцаў будучы выдзелены 7 грамаў па 1 тысячы рублёў. Лепшыя з лепшых прадаўцоў атрымаюць прэміі ў дзень святкавання — 7 красавіка.

Вольга МЕШЧАРАКОВА, рэдактар па рэкламе выдавецтва «Мастацкая літаратура».

АНОНС

«Банальна, але...»

пра каханне»

«Дык пра што раман? Пра каханне рэдкае, бясконцае. Якое існуе, нягледзячы на жудасныя часы, на прыгнёт агрэсіўнага асяроддзя...» — так разважаў кампазітар Я. Глебаў на сустрэчы са слухачамі ў Клубе сяброў оперы напярэдадні прэм'еры ягонага твора паводле рамана М. Булгакава «Майстар і Маргарыта». Коротка пра гісторыю напісання гэтай оперы ён распавёў ужо чытачам «ЛІМа» (гл. нумар за 13.03.92 г.). На вечары ў Клубе сяброў оперы, нуды кампазітар прыйшоў разам з жонкай

Л. Глебавай, якая дапамагала яму ў напісанні лібрэта, выступіў таксама музычны кіраўнік пастамоўкі А. Ансімаў і прагучалі фрагменты з оперы ў выкананні салістаў ДАВТА Н. Настэнін, У. Каўруса, А. Кеды, М. Жылукова, Г. Чэпікава, А. Тузлукова ды канцэртмайстра Г. Каранта. А пасля сустрэчы зацікаўленыя слухачы ўтварылі чаргу ля століка, дзе быў наладжаны продаж білетаў на спектакль. Паруцца: прэм'ера оперы «Майстар і Маргарыта» — сёння, а таксама 21 сакавіка!

Б. С.

ПАДСЛУХАНАЯ СПРЭЧКА

Аднойчы я стаю на прыпынку, чакаю свайго аўтобуса і пачуў вельмі цікавую, на мой погляд, размову. Размаўлялі двое. Адзін, відаць, тутэйшы, мой зямляк, бо акцэнт у яго расейскай мове быў беларускі. Другі недзе з Каўказа.

— ...ты выглед дурнеў, што стаяць возле ісполнома? — гаварыў мясцовы хлопец. — Стаяць, козлы. І лозунгіма махаюць. Им, видишь ли, надо гарком. А мне жрать надо, а не гарком...

Але тут яго перабівае каўказец: — Всэ вы дураки. Собралис да выгналі этых партократов. Как вша со своей морда!..

Тутэйшы вырашыў узяць па-банку у гэтай спрэчцы:

— Ты што, забыл? При камуністах калбаса была и этай дурной «мовы» не была.

— Не уважасьць свой язык! Нэ понимаю.

— Чо мне эгот колхозный язык. Главная, нет жарчки. Ненавижу я этых демократов.

— Слушай, — працягваў каўказец, — так чего ты не идешь на митинг требовать отставка правительства? Иди. Тебя, барана, с работы выкинут, так и ты будешь стоять с плакатом.

Тутэйшы відавочна быў збянтэжаны такім паваротам пытання.

— Зато у нас мирна, никто не стреляет. — Намёк на Закаўказзе.

— Мирно! Тебя мирно грабят, а ты «миру-миру!» Всех перебежот по одному. Мирно!

Тутэйшы хацеў запырачыць, і, пацёршы вуха, раптам уляпіў:

— Не, нада партию вернуть. Обязательна.

— А партия что, на завод пойдёт работать? Или в колхоз? Э-э-э. При партия ты среди день шасталь бы по очереди. Ты бы вкалывал на завод, и получал свой сто двадцать руб. А партия получала тысяча руб. Хорошо, да? Ходил ты в магазин и покупать мясо за десять руб. А партия ходил бы в буфет и покупал мясо за десять копеек. Вот так. А кто бы ему продавал так дешево такое хороший мясо? Твой родитель-белорус в деревня?

— Зато был бы парадан, в магазинах все была бы, и дешава. Не то, что сейчас...

— И получка твой тоже дешево-дешево, маленький-маленький. А тебя партия не пустит в свой столовый. Он сам себя кормит за твой получка. А ты начнешь возмущать себя, так тебя пригласят на кавер и начнут стругать. Нэ поможет — в КГБ; на зона. А после работы ты будешь сидеть на партсобрании, а в выходной будешь со всем завод идти с флагами и кричать «Слава партии, слава товарищу Сталин за наша счастливый детство!» Ты был трус, ты трус и останешься...

Каўказец гаварыў хутка, размахваючы доўгімі рукамі з вялікімі далонямі. Ён час ад часу аглядаўся на тых, хто, забывшыся пра этыкет, пачынаў прыслухоўвацца да размовы. Але як толькі чарныя хлопец звяртаўся да іх, яны адразу рабілі выгляд, што размова іх не цікавіць. Каўказца гэта, відаць, вельмі раздражняла, у яго пачаў распальвацца той агоньчык, які называецца пачуццём нацыянальнай годнасці. Паўна, ён прабыў не надта доўга ў Лідзе, бо мясцовыя людзі не кранаюць гэтай тэмы ў нашым горадзе.

— Вы дураки. На вашей земля строят дома для офицер с Германия. Строят литовцы, платят немец, платят валюта. А этот солдат будет жить здесь. И это тогда, когда идет безработица. Ваш рабочий увольняют, их принимать? Так? А валюта ты-то. В Литва. А солдат умеет только убивать. Его только этому учили. Или он будет работать по своей специальности?

Але тут я пачуў тое, чаго не чакаў пачуць ад чалавека, які нарадзіўся і жыў на сваёй Бацькаўшчыне.

— А мне плевать. Пусть живут. Их будет кормить Шушневич...

На гэтым і скончылася іх спрэчка. Падшоў аўтобус, і яны пайшлі ў розныя дзверы. З рознымі, як і дагэтуль, поглядамі.

У нашым горадзе шмат людзей расейскія, альбо абрусачаныя, якія прыехалі сюды як у калонію з метраполіі. Асабліва зьяважліва адносяцца да беларускага нацыянальнага жанчыны, жонкі ваеннаслужачых. Таму, мабыць, марэнныя беларусы і баяцца гаварыць пра тое, што яны беларусы, бо можна закрануць нацыянальную «гордысть» расейцаў. Але ж душа без нацыянальнага пачуцця, што цела настрае. Яна ўсё ж можа, акрамя таго, наб пакинуць пасля сябе патомства — моладзь, якая б не саромелася сваё бацькаўшчыны...

У Лідзе—ваенны гарадок і процьма часцей, і ў лесе, і ў полі. У гарадку, дзе размешчана авіяцыйная часць, тысячы пілотаў. З іх тры чвэрці — рускія, а астатнія—прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей былога СССР. Вось і рабіце вывады. Хіба не толькі небеспік тэхнічна ўзброенасць людзей, якія могуць у любым канфлікце стаць на бок свайго «законнага» камандуючага, маршала авіяцыі Шапашнікава?

Вінтар РАДЗЕВІЧ.

г. Ліда.

ШТО ЗАСТАЕЦЦА У ПАМ'ЯЦІ

(Пачатак на стар. 8—9).

«Лонву» я спачатку аднёс у «Малодосць». Паклінаў мяне, прачытаўшы, галоўны рэдактар (намеснік сядзеў побач, за сваім сталом).

Ну і пачалося... Тое не так, гэта не гэтак... І трава такая ля ікладан на балоце не расце (хоць я з бланкітам у руках хадзіў па балоце і запісваў, дзе што расце), і мова не тая, і глова, і наогул цяжка чытаецца...

Намеснік увесь час маўчаў, ні за ні супраць.

Я слухаў, а тады вазьмі і скажы:

— Брамса таксама цяжка іграць...

І пасыпалася:

— Але там мелодыя добрая палучаецца ад ігры! — І гэтак далей, і гэтак далей...— І наогул,— гаворыць ён намесніку,— давайце ў трэці нумар Ніну Лагун...

На трэці нумар планаваўся я. Намеснік прывёў адразу аднекуль Ніну Лагун, а я забраў аповесць.

Выніку пасля з аповесці старонкі пра трыццаць семі год і аднёс яе ў «Полымя». Падумаў толькі: «Так бы і сказалі адразу... А то — не тая трава расце...»

У «Полымя» аповесць прынялі, давялі да другой карэктуры, але тут прычалілася цензура... У галоўліце спыталі ў дзяжурнага па нумару толькі адно:

— Ці чытаў Тани?

А Танк не чытаў. Узяўшы карэктуру, ён прачытаў яе за ноч. Назаўтра толькі і сказаў мне: «Аўтар у смале выкачаўся...» Не ведаю, што ён гаварыў галоўліту, але аповесць больш не затрымлівалі.

Масквіч Міхаіл Гарбачоў — на той час даўні сябра беларускай літаратуры, перакладаў маю «Лонву» на рускую мову для «Дружбы народов». Тут ужо я ў самой рэдакцыі затрымала галоўную рэдактарку: «Матронін двор». Грасыльда з аповесці — Матрона з апавядання Салжаніцына.

І на рэдкалегію ў часопіс, будучы ў Маскве, пайшоў Максім Танк. Я не ведаю, што ён гаварыў і там, няёмка было дапытвацца, але аповесць была надрукавана. Пасля яна выйшла асобнай кнігай і на рускай, і на польскай, і на славацкай мовах.

Эх, Яўген Іванавіч... Мой колішні галоўны рэдактар...

Прыходзіць, бывала, у рэдакцыю і амаль кожны раз:

— Чаго вы тут седзіце? Ідзіце пішыце сваё...

«Тартак» з першага разу ў «Полымя» не прайшоў; забракаваў намеснік галоўнага рэдактара. Адварнуўся да мяне спійной, глядзіць на пафарбаваную пасля рамонту сцяну:

— Жыхары вязуць здаваць збожжа немцам, а павінны былі везці партызанам...

Але рэцэнзію сваю мне пакінуў (ёсць у мяне, хаваю).

Намеснік тады быў за галоўнага рэдактара. Пасля таго намесніка галоўнага рэдактарам стаў Павел Кавалёў. Ён падпісаў аповесць да друку, толькі сказаў зняць прысвячэнне «Памяці маці» — перад гэтым праскочыла недзе адно прысвячэнне былому паліцаю, і прысвячаць твора было забаронена. Я адмовіўся здымаць: у мяне якраз тады памерла маці, — і ён выкрасліў прысвячэнне пры мне сваёй рукою. Як кажуць рускія: и на том спасибо...

Не ведаю якім чынам знайшоўшы «Полымя», «Тартак» у Маскве прачытаў Дзмітрый Осін, рускі паэт, празаік і перакладчык. Прыслаў мне пісьмо. Збраўся перакладаць «Тартак» для «Нового мира». Запрашаў да сябе на дачу і ў «Новый мир» на гутарку з Аляксандрам Твардоўскім. Я не паехаў: сын быў яшчэ зусім маленькі, і пакідаць з ім адну жонку не захачеў. Напісаў Осіну пісьмо, даючы згоду на пераклад. Осін пакрыўдзіўся: «В «Новом мире» так не прынято...» — і ўсё сарвалася.

Я ўсё жыццё шкадую, што не паехаў тады да Твардоўскага.

«Тартак» усё ж быў надрукаваны ў «Новом мире», пазней, пры Касалапава, у перакладзе Міхаіла Гарбачова. Выйшаў затым на ўкраінскай, латышскай, эстонскай, польскай, чэшскай і балгарскай мовах.

Але і пасля гэтага я шкадую, што не сустрэўся з Твардоўскім: невядома, як

скаўся б тады мой лёс. Відаць, па-другому.

Апавяданнем «Праходная пешка» ў снежні 1964 года я быў прадстаўлен «Чырвонай зменай» як дэлегат на нараду маладых пісьменнікаў у Маскве, вылучаны СП БССР. У Маскве датуль я ні разу не быў, і мне страшэнна хацелася паехаць.

Але ў той час у Маскве грамілі маладых: Еўтушэнку, Вазнясенскага і іншых. Трэба было такую ж «антысавецкую фронду» знайсці і ў нас, у Беларусі. І знайшлі.

Замест мяне на нараду паехаў Іван Шальманаў. Маё прозвішча са спіска выкраслілі ў ЦК камсамола.

Барыса Сачанку тады таксама выкраслілі. Не памятаю, каго камсамола паслаў замест яго.

Пасля майго рамана «Чакай у далёкіх Грынях», надрукаванага ў «Малодосці», на адным з пленумаў ЦК камсамола тагачасны першы сакратар доўга распінаў мяне, відаць, па падрыхтаванай некім шпартгалцы, — сам ён рамана, як аказалася, не чытаў. Каб паказаць членам пленума канкрэтна, як я пішу, ён адгарнуў старонку запіска і пачаў чытаць, перакладаючы на рускую мову. Мова ў маім тым рамоне не такая і лёгкая для перакладу, і ён — пык-мык — і не пацягнуў:

— Бачыце, як ён піша, што я нават не магу і перакласці...

У зале абурыліся.

Мне перадалі. Я адказаў таму, хто перадаў:

— Я рад, што разанскі мужык паламаў зубы аб маю беларускую мову...

Яму данеслі. Адрозу.

Пранясло. А можа, і не...

А за маё апавяданне «На шчасце», надрукаванае ў той жа «Малодосці» раней, у 1958 годзе, мяне, дзякуючы некаму, як закрузілі ў ЦК камсамола за тое, што я «не люблю жанчын» (такі вывад зрабілі, прачытаўшы апавяданне), што мяне па просьбе Уладзіміра Карлава ратаваў сам Пятрусь Броўка — старшыня СП.

На маю «Лонву», якую я хацеў выдаць разам з апавяданнямі, закрытую рэцэнзію ў выдавецтве Матузавя напісаў П., абвініўшы мяне ў ачарніцтстве.

Я прачытаў рэцэнзію ў рэдакцыі і неасцярожна сказаў:

— Рэцэнзію можна выкарыстаць у спецыяльных мэтах.

Меў на ўвазе — данос.

На закрытым партыйным сходзе ў СП загадчык рэдакцыі прозы выдавецтва далажыў:

— Аўтар — гэта значыць я, — прачытаўшы, сказаў, што такую рэцэнзію трэба «павесіць на гвоздзік». А рэцэнзент — паважаны чалавек.

Абурыліся ўсе. Крычалі:

— Гнаць такіх з саюза!..

На партыйным сходзе я не быў. Беспартыйных на закрытыя сходы не пускалі. Пасля ўжо камуністы мне і расказалі — не ўсе і тады баяліся «выдаць тайну».

Калі я надрукаваў раман «Алімпіада», адзін наш заядлы «крытык-празаік» ён жа і «вялікі знаўца прыроды» лаў мяне на чым свет стаіць за фальш: у рамоне быў зацэп з белямі вушкамі... «Крытык» распінаўся, што такога не магло і не можа быць...

Калі я пісаў раман, у Хаданках, дзе я тады жыў летам, шафёры, якія вазілі з поля ічмень ад камбайнаў, прывезлі і маленькага зайчыка, шэранькага, з белямі вушкамі — трапіў пад нажы камбайну, але вынаціўся жывы-здоровы. Я яго многа разоў браў за тую беляву вушкі, даставаў і садзіў у клетку дзе ён жыў, даваў яму дзяцельніцу і нават паў малом з бутэлечкі...

Паспрабуй, дакажы што такому заядламу «крытыку», калі яму сама прырода не можа даказаць.

Цераз Свіслач-раку, амаль насупраць нашага дома — мост. Жалезабетонны,

вечны. Проці вуліцы, якая вядзе за ракой у невялікі сквер, дзе дзесяцікласнікі вясной з аўтаматамі Калашнікава гуляюць у «ваенныя гульні» і па дзяржаўных святах група салдат на «палігончыку» дае салют.

Лета. Сёння нейкае ваеннае свята і, вядома, будзе салют. Да яго застаюцца лічаныя хвіліны, і людзі цераз мост валам валяць у вузкую вуліцу. І сама больш з сабакамі на прывязі — з аўчаркамі, бульдогамі, дварняжкамі, маленькімі таксамі (не пералічыць парод) — якраз надыходзіць летняя вячэрняя пара сабачых прагулак з гаспадарамі па ўзбярэжжы. Ідуць усе гордыя, смелыя, важныя, — і гаспадары і сабакі — ідуць глядзець салют.

Спыняюся на мосце, далей не іду — усё роўна не паспею да пачатку...

Праз мінуту раздаюцца стрэлы з гармат і ў небе шыпяць зялёныя ракеты... А яшчэ праз мінуту назад з вуліцы на мост з «палігона» навіццяжку, як толькі могуць, імчацца сабакі, цягнуць за сабою па зямлі прывязь: і аўчаркі, і догі, і дварняжкі, і таксы... Толькі пыл пад нагамі, як попел...

І праз некалькі хвілін за імі ўслед бягуць гаспадары — даганяць. А паспрабуй, дагані сабаку, калі яму падсмалілі хвост...

Ходзячы па гладка вымашчаным плітамі ўзбярэжжы ля ракі Свіслач, я часта, бывае, не толькі гляджу на сабак, а і складаю вершы.

Белыя, белыя чайкі,
Белыя, нібы снег...
Прыгожы і незвычайны
Над цёмнай вадою іх смех...
Бывайце, чайкі над ракой...
Я к вам яшчэ не раз вярнуся:
Я не паеду з Беларусі,
Я тут знайду сабе спакой.
Бывайце, чайкі над ракой...

Гэта — з ранейшага. А цяпер з надаўніх прагулак:

Многа жыў зімой і ўлетку
Я ў любімай старане.
І душа грудную клетку
Пакідае у мяне.
— Ды не вельмі ты журыся.
Што ў рукою не варухнеш... —
Тан душа мая ў высі
Пасміхаецца з мяне...

Мая жонка, Валянціна Іванаўна, працуе ў Архіўным упраўленні пры Саўміне. У свой час яна была прычасна — з самага пачатку — да той справы, калі рабіліся яшчэ толькі першыя спробы вярнуць з Прагі ў Мінск архіў і рэчы Міхаса Забэіды-Суміцкага па яго завяшчання.

Яна пісала і пісала лісты, даведкі, запросы ў МЗС у Маскву, у Прагу і г. д. На той час гэта было па вядомых прычынах не так ужо і проста.

І раптам я атрымаў ліст з Вільнюса ад... Зоські Верас. Яна з такой шчырасцю і ласкавацю дзякавала за гэта перш-наперш мне (а мы ж не былі нават знаёмы), дазнаўшыся пра ўсё ад аднаго нашага вучонага, дзякавала, як можа зрабіць гэта толькі стары, той, дарэвалюцыйны, інтэлігент. Было нават ніякавата: чым я гэта заслужыў?
Такія шчырыя словы ў маім жыцці мне давалося пачуць хіба толькі ад Максіма Лужаніна.

Студэнтам я быў на прантыцы ў Пleshчаніцах, у раённай газеце. Вечарам хадзіў на пятак — танцавальную пляцоўку, што была ў парку каля РДК.

У той вечар іграў духавы аркестр, і на пятак сцягнулася ўся пleshчаніцкая вузкаястаная піжоністая шпана.

Тым летам я быў падстрыжаны пад машынку і хадзіў у кепцы. Быў падобны больш на вахлака, чымся на каго здатнага.

Запрасіў на танец дзяўчыну, чарнявую, коротка стрыжаную, з падведзенымі вачыма і бровамі.

Загаварылі.

Яна працуе ў райбальніцы медсястрой, прыехала як і я, на прантыку.

— А вы где работаете? — пытаецца ў мяне.

— Дугі гну ў прамкамбінаце...

— Кто что может... — адказвае мне. І гэтулькі ў голасе спачування і пагарды...

На сустрэчах з залы просяць заўсёды пад самы канец прачытаць вершы

ці расказаць самы смешны выпадак з жыцця. Відаць, чытачам нецікава слухаць, над чым ты цяпер працуеш, тым больш — урыўкі з рамана.

Самых смешных выпадкаў у жыцці шмат; так, жыццё напалоў складаецца са смешнага. Смешнае — на кожным кроку, але яно лёгка забываецца, не застаецца на доўга ў памяці.

Сяджу аднойчы на лаўцы, чакаю аўтобуса на прыпынку. Гляджу, людзі праходзяць і ўсё мне кланяюцца... Пазнаюць ці што?..

Пракляты хандроз... Ад яго часта баліць шыя, а ўрачы рэкамендуюць круціць ці ківаць пабольш галавой...

Вось я сяджу па прывычцы ківаю галавой... Людзі ў адказ і кланяюцца...

У верасні 1972 г. я быў у Варшаве на міжнародным сімпозіуме ЮНЕСКА па гуманізме славянскіх літаратур.

Дзехалі добра: падзелі ночку ў Мінску на вакзале ў камфартэбельны вагон (цягнік Мінск — Вюнсдорф) — перш, каб паехаць у Варшаву, трэба было спачатку ехаць з Мінска ў Маскву, а адтуль ужо праз Мінск у Варшаву — і пад вечар наступнага дня былі на месцы.

Старшым нашай вэлегацыі з трох чалавек — вядомы пісьменнік і дзеяч Н., я і сам кіраўнік — тады быў Казімір Паўлавіч Буслаў — супрацоўнік АН БССР.

У Варшаве я быў упершыню, дарога выматала і страшэнна хацелася спаць. Пасялілі нас у гасцініцы «Варшава». Буслава, як кіраўніка, у асобны пакой, нас, мяне і Н., у нумар на дваіх.

Заснуў я адразу і адразу неўзвеш прагнуўся ад крыку. Крычаў на ўвесь голас Н., што ён не высліцца, што яму заўтра выступаць і яшчэ Бог ведае што...

Аказваецца — я хроп. Засну — крык, зноў засну — зноў крык...

Тады я ўзяў сябе ў рукі і рашыў — не спаць. Ляжаць з адплюшчанымі вачыма — бо, заплюшчыўшы, адразу пачынаеш храпсці — і глядзець праз анкі на сінюю варшаўскую цёмнату. Аднекуль паявілася злосная шалёная воля, і сон выветрыўся: як рукою зняло... Ляжу, вочы парабіліся шліяныя, не заплюшчышы. каб і хацеў... Ад нервовай перагружэння...

Ляжаць у цішыні мне давалося нядоўга. Недзе праз паўгадзіны мой сусед па ложка захроп на... усю Варшаву. Я ціха праляжаў да раніцы. А затым і ўсе астатнія ночы — без сну... Пасля мне доўга снілася Варшава.

Ляжу ў трохмеснай бальнічнай палатцы пакуль што адзін. Заходзіць мужчына з сеткай у руках, сімпатычны, бадзёры, недзе маіх гадоў, а можа, і старэй.

— Храпіце?

— Храплю.

— Я таксама храплю... — падыходзіць і паціскае мне руку, як старому знаёмаму.

У 1937-м годзе чатырнаццацігадовы хлопец ішоў у школу — хадзіў у дзевяты клас. Пад новым драўляным мостам на сваі чырвоным алоўкам ладнымі літарамі ён напісаў: Сталін — х. У раён пазванілі адразу ж. Адрозна тут жа знайшлі і забралі; тройка, хоць ён быў і непаўналетні — непаўналетнім давалі толькі па дзесяць гадоў, — улякла яму дваццаць пяць.

Прайшлі дзесяткі гадоў. Як нажучу русія: устами младенца глаголит истина.

А хлопец так і не вярнуўся. І нідзе ніякіх слядоў ад яго не асталося.

Затое ў яго крмінальнай справе ляжыць цяпер невялікая дошчачка (5×20 см) з надпісам пра Сталіна, акуртаньня зрэзаная са сваіх відаць, стамескай. Зрэзаў сам опер энкавэдэ.

Яе знайшлі пры рэабілітацыі хлопца. Ляжала як «вешчонка».

Здавалася, што я гэта ў некага чытаў, сустракаў раней. І не пісаў бы, калі б сам не трымаў у руках крмінальную справу, прысланую ў суд, каб рэабілітаваць чалавека.

Прыязджае ў 1937-м годзе да дзядзькі ў вёску опер з энкавэдэ.

У дзядзькі — адна карова. Ён складае акт, што ў дзядзькі адна карова і вязе акт у раён.

На дзядзьку ўсё роўна клепаць. Прыязджае да яго другі опер з энкавэдэ. Складае другі акт, што ў дзядзькі адна карова.

На дзядзьку зноў пішучы. Прыязджае трэці опер з энкавэдэ. Складае акт, што ў дзядзькі адна карова і вязе акт у раён.

Чацвёрты опер не едзе да дзядзькі па сігналу...

У трох актах — па карове. Значыць, усіх кароў у дзядзькі тры.

Дзядзьку прышываюць «кулака» і высылаюць у Сібір...

Каля будынка былога ЦК КПБ на двух прыгожых чорных гоніках пастаментах стаялі такія ж прыгожыя галовы: на адным — Карла Маркса, на другім — Уладзіміра Леніна (скульптуры Заіра Азгура).

Іду раз вечарам: і ў самім будынку ціха і цёмна, і на цёмным пастаменце няма цёмных галоў.

Міжволі падумалася: адны, «тыя», здымалі галовы ў жывых, другія, «гэтыя», здымаюць у мёртвых. Не могуць людзі і жыць, каб не здымаць адзін у аднаго галовы...

Вось так.

Маёй дачцэ Тані тады было гады чатыры і я любіў хадзіць з ёй гуляць у парк Горкага.

У той дзень была нядзеля і вясна. Зелена, сонечна, яблыні цвітуць, каруселі аблеплены дзецьмі, як пчоламі... Дачка бегала па траве пад яблынямі...

Шэранькай чысценкай асфальтавай дарожкай падымаліся на горку пад чортава кола немкі — я пазнаў па іхняй размове — некалькі маладых жанчын, апранутых не па-нашаму, жвавых і вясёлых.

З імі была дзядзьчынка, гадоў дзесяці—дваццаці. Тоненькая, светленькая, рухавая — вада на ёй не ўстоіць.

Адлучаецца яна ад жанчын, збягае з асфальтавай дарожкі да нас на траву і падлятае то да маёй дачкі, то да мяне. Картавай ломанай рускай мовай просіць, каб я дазволіў пагуляць ёй з маёю дачкою.

Я трохі разгубіўся і адчуваў сябе ніякавата: тады з немцамі ці з кім другім мы яшчэ тут, у Мінску, гаварылі здалёку.

Ну што ж, — гуляйце...

І яны гулялі. І колькі было ў іх, у абедзвюх, ласкі...

Дзядзьчынку хутка пазвалі немкі — яны стаялі на асфальтавай дарожцы і ўвесь час глядзелі ў наш бок.

Дзядзьчынка насыпала маёй дачцэ прыгаршчы тады яшчэ рэдкіх у нас «жвачак». Бегла, вясёлая, да немак, азірлася і крычала:

— Бітэ, бітэ... Каогумі...

Колькі радасці...

Пасля ўжо я сядзеў з дачкой на лаўцы пад чортавым колам. Я яго ніколі не любіў і рэдка на ім падумаўся.

А тут прычепілася да нас дзедзьчынка, наша, старэйшая за немку — гадоў шаснаццаці—васемнаццаці: просіць, каб я дазволіў пакатацца ёй на чортавым коле з маёй дачкой...

Я прыстала, ну, з рук вырывае дачку і цягне... Прыліпла, як смала... Дачка не хоча, а яна яе ўсё цягне.

Я паглядзеў угару на самы верх чортавага кола, пасля на дзедзьчынку, — і мне стала страшна...

Сустраўся з Д.

— Як жывеш? — пытаюся.

— Усе мы цяпер жывём, як Герасім, які ўтапіў сваю Муму. Замест таго, каб стаць ды абараніць яе, дык ён ёй, няшчаснай, камень на шыю. Як пані загадала... Пасля спышыць з Масквы дамоў у таную ж няшчасную вёску — у божы свет, як у капеіку... Велікан, з мяшком за плячыма і з доўгай палнай у руках...

Жыла дзедзьчынка.

І мама пасылала яе кожную раніцу па ваду да студні.

І жыў у дзедзьчынке маленькі сабачка. Аўчарачка. Паявіўся сабачка на свет у міліцэйскім двары, ад вялікай маці-аўчаркі, што вартавала двор і міліцыю.

Два хлопчыкі праз ламаную агароджу залезлі ў двор да міліцыі і — як ім гэта ўдалося! — укралі маленькага сабачку і прынеслі дамоў. Бацька напалохаўся, але назад сабачку не панёс — баяўся міліцыі — і аддаў яго бацьку дзедзьчынке: яны працавалі разам.

І палюбіла дзедзьчынка сабачку — маленькага, з чорнай спінкай і рыжымі падпалінамі па баках, з вялікімі чорнымі вочкамі, стаячымі вострымі вушкамі і тоўстымі лапкамі.

Ідзе дзедзьчынка па ваду, і бяжыць за ёй маленькі сабачка.

Ідзе насустрач чужы дзедзька:

— Стой! Дзе ты яго ўзяла? — Ану давай сюды... — і нагінаецца, хочучы схпаць сабачку. Пазнаў, якой ён пароды...

Яна, маленькая, была спрытнейшая за чужога дзедзьку. Кінула яму пад рукі, схпаіла сабачку, сунула яго хуценька ў вядро і ходу з вядром ад чужога дзедзькі... Ён крычаў ёй яшчэ нешта ўслед.

Яна прыбегла дамоў усхваляваная і напалоханая, — маленькае зусім дзедзьчо...

Вады ў тую раніцу яна не прынесла.

Але яна ўратавала сваю «Муму».

«НА БЕРАГ ПЛЫВЕ МОЙ ЧОЎН...»

80 гадоў з дня нараджэння
Кліма ГРЫНЕВІЧА

Нібыта адчуваючы вялікую бяду, так пісаў студэнт газетна-выдавецкага аддзялення Вышэйшага педагагічнага інстытута (цяпер Мінскі педінстытут імя М. Горкага) Клім Грыневіч у адзінай, на жаль, сваёй пазычнай кнізе «На бераг» (1932).

Пазычны човен прычаліў да яго дужа рана. Ды голас творцы змоўк, не расцвітаўшыся. Ён быў прыдушаны энкавэдэстамі, якія прыслужліва выконвалі загады «роднага і любімага бацькі».

Хваля арыштаў «чорным ворагам» наляцела на студэнтаў літаратурнага факультэта інстытута. На пачатку 1933 года былі арыштаваны студэнт газеты-выдавецкага аддзялення маладыя пазычны Віталін, Алесь Прудніаў, а 10 жніўня 1933 года павялі ў душны падвалы НКУС і Кліма Грыневіча. Хто ж ён такі?

Нарадзіўся 18 лютага 1912 года ў сялянскай сям'і ў вёсцы Шасцёраўна цяперашняга Клімавіцкага раёна. У юнацтве працаваў рабочым на будаўніцтве чыгункі Асіповічы — Магілёў — Рослаў (1929—1930). Вучыўся ў Рагачоўскім педтэхнікуме. Пераехаўшы ў 1931 годзе ў Мінск, быў будаўніком, сакратаром распублліканскага ЦК прафсаюзаў рабочых сельскай гаспадаркі, нарэнтам у друкарні. Я добра ведаў Кліма па сумеснай вучобе ў інстытуце, жыў з ім у адным пакоі драўлянага барака на Студэнцкай вуліцы за чыгунным вакзалам.

Асудзілі К. Грыневіча толькі на два гады выгнання за межы Беларусі. Яго, як і іншых, абвінавачалі ў прыналежнасці да беларускіх нацыяналістаў. У высілцы К. Грыневіч працаваў настаўнікам (1933—1934), інспектарам школ горада Сарыагач Паўднёва-Казак-

станскай вобласці. Служыў у Чырвонай Арміі (1935—1937), настаўнічаў у школах горада Благое Цвярскай вобласці (1937—1941). Завочна вучыўся на літфаку Ленінградскага педінстытута імя Герцена.

Памёр К. Грыневіч у г. Благое 3 сакавіка 1941 г. Рэабілітаваны 24 жніўня 1956-га.

Яфім ГАВАРУШКА.

Клім ГРЫНЕВІЧ

Звонкасыпкі камуны запеў, —
Дзе кружаніцца дзень

наш блішчасты
У будаўнічай цяжкой сярбе...

Дзе сагнуўшы напружныя спіны

Пад снапы сонцавейных іскры, —

Пад мурамі вялізнымі стынуць

Запачелыя

муляры.

І шточас уздымаюцца стромкай

На расліне жывых пабудоў —

Пакідаючы старыя коміны

І вятрам падмецены дол...

Толькі сонца на плынь ўскіне

У снапах залатых серабро, —

Пасагнуць зноў напружныя спіны

Мастакі найвялікшых муроў!

23.11.31 г.
в. Шасцёраўка.

Вясёлая

сяброўка

Спяваюць пасы...

Спяваюць пасы...

Як мне цябе у грудзёх не насіць!

Як мне цябе не любіць, не пяць! —

Песня, сяброўка мая...

Спяваюць пасы,

гамоняць пасы...

Цябе у далёкія стэпы насіў,

Цябе ў атаку вадзіў казак

Табе ён ласкава казаў:

— Мо' я загіну,

Мо' я і таго...

Аб гэтым ты скажаш

Маёй дарагой.

Вечна табе —

Маладзец, буяць! —

Песня, сяброўка мая.

Дзе той гуляе вясёлы казак! —

Мо' косці яго прыліліла Пазнань!..

Мо' зноў ён вярнуўся на Украіну! —

І зараз цалуецца з любай дзядзьчынай.

І зараз ён ветліва кажа ёй:

— Ты будзеш сяброўкай маёй...

Спяваюць пасы... Гамоняць пасы...

Як мне цябе у грудзёх не насіць!!

Як мне цябе не любіць, не люляць —

Песня, сяброўка мая!

Мы разам з табою вядзем варштат —

Ударныя тэмпы,

Такая хада!..

Спяваюць пасы...

Гамоняць пасы...

Як мне цябе

У грудзёх не насіць!!

Як мне цябе

Не любіць,

не пяць —

Песня,

сяброўка мая!

19.X.31 г.

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Неадкладны клопат нацыі? Лічыце, прыватызацыя, лёс зямлі, старыя, мафія? Памыляецеся: парнаграфія. Супраць «парна» прынялі закон, іншыя пусцілі пад адхон. Не былі народ і партыя адзіны — у розныя хадзілі магазіны.

«Прайшоў школу камсамола» — колісь гэта азначала азірнуць наўкола і свайго чакаў прычала: на што ты там зашморгані — на культуру ці на органы, у адпаведнасці, важак, канчай філфак або юрфак. Я знаў такога небарану, у кадрах нехта збытаў «факі», амаль юрыст і кадэбіст, ён быў пасланы на культуру, прымаў карціны і скульптуры і аглянаў літаратуру. Убраўся ў пер'е функцыянер — цяпер зноў мастацкія сфэры. Адно маўчыць, як пра ірамолу, што выйшаў з школы камсамола і, каб не хіба апарата, такім бы ведаў «кампраматам» такі б устроіць мог «аўрал», што быў бы, пэўна, генерал і — будзь здароў, не рыжаны — суняў бы ў пальцах дрыжыкі.

Перавага: каб на зайздрасці усім сяброўкам час ад часу чуць гэта цудоўнае: «Як вы папрыгажэлі!», трэба нарадзіцца непрывабнай.

Пасадзіла сінка, сама не ведаю як, махнула рукою, чорт з ёю, з нагою, загоіць прырода, калготак шнода.

Па выкарыстанні рабочых брыгад, школьных брыгад, студэнтаў магутны наш калгасны лад не знае прэзідэнтаў. Іосіф Вісарыявіч некі геніяльна сказаў: «Уборна — справа сезонная, свечасова ўбраў — выйграў, не ўбраў — прайграў». Прадбаў бацька калгаснага руху нашу заўсёдную скруху.

На Піне, кажуць, заснавана школа выратавання ленынскага камсамола. Адулю там юныя рэвалюцыянеры, спытайце ў Мінску ў партыйных функцыянераў. Смюцкая пінчуні: нашто нам сапалкі, у нас і так паўсюды таплякі.

«Скачаш, скачаш, а неба не бачыш», — уздынула маба, «Па неба ныраць трэба», — адгукнулася качка. «Не аб тым спрэчка, — умяшалася авечка, — нам што неба, што дно — усё адно, былі б жвачка».

З аднаго інтэр'ю: мастак штодня ў Леніна прасіць бласлаўлення. Нашто тое маленне? А для пракрамлення: ці не для дзесятага пакалення мастак малюе Леніна.

— У афарызме небагата матэрыялу, — сказаў мне аўтар інгагтонамай эпапей. — І ў вашай камізіцы яго мала, адцята лішнее, а грэ... Задумаўся стваральнік эпапей, вялікія малых ці разумеюць?

Сімпазіум, пра які піша ў сваіх нататках Анатоль Грыцкевіч, адбыўся ў канцы мінулага года, такім чынам назваць гэтую інфармацыю зладзённай, здавалася б, нельга. Але праблемы, што абмяркоўваліся на сімпазіуме, яшчэ доўга будуць актуальнымі...

Сімпазіум у ВАТЫКАНЕ

За месяц да канферэнцыі-сіноду еўрапейскіх каталіцкіх біскупаў, прысвечанай ўзаемадачыненням хрысціянства і культуры, што мела адбыцца летась у лістападзе — снежні, у Ватыкане (у зале папы Паўла VI) 28—31 кастрычніка быў наладжаны перададзены сімпазіум. Апостальская сталіца вельмі чуйна сочыць за палітычнымі змяненнямі, што адбываюцца апошнім часам у Еўропе, свечасова і адэкватна рэагуе на іх. Таму менавіта ў Ватыкане і быў скліканы гэты сімпазіум. На яго былі запрошаны сорок прадстаўнікоў навукі і культуры — інтэлігенцыі, якая гуртуецца вакол каталіцкага касцёла (і рускай праваслаўнай царквы — мяркуючы па тым, што некалькі чалавек прыехала з Масквы). Беларусь была прадстаўлена сціпла — прыехаў толькі я. На жаль, не змог прыехаць Васіль Быкаў.

Ян Павел II паставіў Папскай радзе па культуры мэтай «запрасіць прадстаўнікоў культурнага свету Еўропы, каб прааналізаваць ролю хрысціянства ў мінулым у развіцці культуры і еўрапейскага грамадства, сучаснае становішча і вызначыць накірункі развіцця культуры ў еўрапейскіх краінах у будучыні». Сімпазіум і канферэнцыя біскупаў былі скліканы ў той гістарычны момант, калі скончыўся доўгі і драматычны перыяд раз'яднання Еўропы па ідэалагічным прычынах.

Працай сімпазіуму кіраваў кардынал Поль Пупар, старшыня Папскай рады па культуры і адначасова старшыня кангрэгацыі па дыялогу з няверуючымі (аўтар некалькіх кніг па культуры, раней дырэктар каталіцкага ўніверсітэта ў Парыжы), а таксама архібіскуп Ян Скотэ, фламандзец, генеральны сакратар рады еўрапейскіх біскупаў. Спецыяльнай трыбуны ў зале не было, кожны з прамоўцаў выступаў або ўдзельнічаў у дыскусіі, сядзячы на сваім пазначаным шільдачкай месцы і маючы свой уласны мікрафон і прыстасаванне для слухання перакладаў на рабочыя мовы, якімі былі англійская, французская, нямецкая і руская. Час для выступаючых быў жорстка рэгламентаваны. На тэбле перадаваліся сігналы — 3 хвіліны, 2, 1 і «стоп». На вялікім тэлевізійным экране паказваўся дакладчык, яго прозвішча і назва горада, з якога ён прыбыў. У першы дзень было некалькі дакладаў, прысвечаных гісторыі ўзаемадачыненняў хрысціянства і культуры ў Еўропе. З цікавым дакладам выступіў малады французскі прафесар з Сарбоні Рэмі Браге, які разглядаў хрысціянства ў яго развіцці ў спалучэнні з рознымі формамі культуры. Прафесар Януш Зялкоўскі з Варшавы расказаў пра нацыянальныя аспекты хрысціянскай культуры ў Еўропе ў мінулым і цяпер. Ён звярнуў увагу прысутных на асаблівасці гэтай праблемы ва ўсходняй, посткамуністычнай Еўропе. Доктар мастацтвазнаўства Дзьмітро Стэпавык з Акадэміі навук Украіны выступіў з дакладам «Хрысціянства і культура на Украіне». Ён звярнуўся да хрысціян Захаду з заклікам шырока адчыніць дзверы іх тэалагічных вучэльняў для ўкраінскай хрысціянскай моладзі — каталіцкай, праваслаўнай, пратэстанцкай. Мой даклад меў назву «Беларусь — сувязное звяно ўсходняга і заходняга хрысціянства ў мінулым і ў сучаснасці». У ім у агульных рысах асвятлялася гісторыя хрысціянства ў Беларусі, а таксама сучаснае рэлігійнае

жыццё. Я прыгадаў, што на Беларусі створена Біблейскае таварыства, у якім і ва ўправе якога прадстаўлены ўсе хрысціянскія канфесіі, што ёсць у рэспубліцы.

І праваслаўная царква, і рымска-каталіцкі касцёл прымаюць пэўны ўдзел у нацыянальным адраджэнні беларускага народа, але беларускай мовай у богаслужэнні карыстаюцца пакуль што толькі некалькі святароў і абедзвюх канфесій. Мітрапаліт Мінскі і Гродзенскі, патрыяршы экзарх Беларусі Філарэт стварыў камісію для перакладу Бібліі на беларускую мову. Кансультантамі ў камісію запрошана некалькі навукоўцаў. У духоўных семінарыях у Жыровічах (праваслаўнай) і ў Гародні (каталіцкай) выкладаецца беларуская мова. Але асноўнымі мовамі ў зносінах з вернікамі ў праваслаўнай царкве застаецца руская мова, а рымска-каталіцкай — польская. А гэта звужае магчымасці ўплыву названых канфесій на людзей Беларусі. У гэтым сэнсе лепшую перспектыву мае каталіцкая царква ўсходняга (візантыйскага) абраду (грэка-каталіцкая, уніяцкая), у якой богаслужэнне вядзецца на беларускай мове. Ва ўмовах нацыянальнага адраджэння беларускага народа ёсць пільная неабходнасць стварыць асобную іерархію для уніяцкай царквы ў Беларусі (пакуль яна падпарадкавана іерархам уніяцкай царквы ў заходняй Украіне).

Значная частка дакладаў на сімпазіуме была прысвечана сучаснасці, розным аспектам хрысціянскай культуры, справам евангелізацыі і дзейнасці царквы (напрыклад, даклад барона Хілтанна з Вялікабрытаніі). У больш шырокім сэнсе гэтую праблему разглядаў прафесар Андэжэй Стальмахоўскі з Варшавы (тагачасны старшыня сената Рэспублікі Польшча). Прафесар Віторыя Страда з Венецыі (сваветнік па справах культуры пасольства Італіі ў Маскве) выступіў з цікавым дакладам на добрай расейскай мове пра марксісцкі гуманізм і «богашукальніцтва» і адраджэнне рэлігійнасці ў Расіі, cytуючы Горкага, Луначарскага і Леніна. Забыўшыся, імпульсіўны італьянец звярнуўся да прысутных па-расейску: «Товарищи!», што выклікала ажыўленне ў зале.

З палымнай палітычнай прамовай выступіў ураджэнец Гарадзеншчыны па пашпарце беларус, але шчыра адданы ідэі «единого неделимой России» і «единого русского народа» (уклучаючы ўкраінцаў і беларусаў) Віктар Аксючыц, малады старшыня хрысціянскай дэмакратычнай партыі Расіі і дэпутат Вархоўнага Савета РСФСР. У сваім дакладзе «Адносіны паміж атэізмам і хрысціянствам» ён назваў іерархаў Рускай праваслаўнай царквы «чырвонымі епіскапамі», пастаўленымі на свае пасады ЦК КПСС і КДБ, і абяцаў, што хрысціянска-дэмакратычны рух зробіць усё, каб аддзячы са сваіх пасад усіх «чырвоных епіскапаў». В. Аксючыц назваў прыведзеную ў прэсе лічбу агентаў КДБ сярод праваслаўных святароў. Праўда, другі прадстаўнік праваслаўнай маскоўскай інтэлігенцыі аспрэчваў гэтую лічбу, сказаўшы (без аргументацыі), што агентам КДБ з'яўляецца толькі кожны дзесяты, а не кожны другі святар. Увогуле, было непрыемна слухаць такую дыскусію праваслаўных мажорытаў на еўрапейскім навуковым форуме.

Важнай часткай такіх канферэнцый з'я-

ляецца наладжванне і ўмацаванне асабістых кантактаў паміж навукоўцамі розных краін. Успамінаю сцэну, калі прафесары з Харватыі, Славакіі, Украіны і Беларусі размаўлялі, гаворачы кожны на сваёй мове і добра разумеючы адзін другога. Мне давялося мець гаворку з шэфам расейскай рэдакцыі радыё Ватыкана айцом Даменіка, італьянцам, які добра гаворыць па-расейску. Ён папрасіў дазволу перадаць тэкст майго даклада па радыё. Такая перадача адбылася па-расейску і па-беларуску ўжо пасля ад'езду ўдзельнікаў. У мяне ўзяў таксама інтэрв'ю хвілін на 15 прадстаўнік амерыканскага каталіцкага часопіса, бо сучасны стан царквы і рэлігійнасці на Беларусі зацікавіў і каталікаў-амерыканцаў, як і сама Беларусь. Былі пытанні і пра становішча на Беларусі, і пра нацыянальнае адраджэнне.

У першы ж вечар багатая рымска арыстакратка са старажытнага роду, з якога паходзіў папа Клімент IX, княгіня Эльвіна Палавічыні (сама родам з маркізаў Медычы) наладзіла вялікі прыём у сваім палацы. На гэтым прыёме я сустрэў знаёмых, якія ў маі 1990 г. арганізавалі праз Мельтыйскі ордэн збор лекаў, шпрыцоў і вітамінаў для дзяцей Чарнобыля, калі мы з прафесарам Адамам Мальдзісам былі ў Рыме на навуковай канферэнцыі. Гэта маркіза Ванда Роля-Гаўроньска і графіня Імакулята Саляра дэль Борджа. Графіня Імакулята Саляра прыязджала і летась у Мінск і ўспоміла, што мы сустракаліся тады на прыёме з сябрамі Саюза беларускай шляхты. Яна расказала пра клопаты, якія яна і яе муж (ён кіруе аддзелам дабрачыннасці Мальтыйскага ордэна — рыцарскай арганізацыі з правамі дзяржавы без тэрыторыі) маюць з прыёмам тых лекаў на Беларусі, што яны адпраўляюць з Італіі: «Чаму вы, беларусы, там такія інертныя? Трэба патрабаваць ад уладаў у Маскве, каб яны не перашкаджалі ў прыёме гэтых лекаў на Беларусі». Дарэчы, у Рыме ў розных прадстаўніцтвах былога СССР працуюць каля тысячы чалавек (цяпер, відаць, гэтыя прадстаўніцтвы пад расейскай юрысдыкцыяй). Часта сустракаўся я ў гэтыя дні з нашым добрым знаёмым Янкам Мойсікам, беларусам з-пад Беластока, які працуе на радыё Ватыкана. У беларускай рэдакцыі Янка Мойсік чынна ўзначальвае рымскае суполку Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны. Пазнаёміўся і сустракаўся я там таксама з супрацоўніцай гэтай жа рэдакцыі мінчанкай Аленай Маржэцкай.

У апошні дзень сімпазіума перад яго ўдзельнікамі выступіў з дваццацімінутнай прамовай папа Ян Павел II. Канферэнцыя скончылася ўрачыстым прыёмам удзельнікаў канферэнцыі, які даў папа. На гэты раз размова з ім была па-беларуску (у 1990 г. — па-польску). Прачулена ў канцы размовы папа сказаў мне: «Люблю Беларусь. Люблю беларусаў. Я з вамі!» Мне было вельмі прыемна пачуць беларускую мову з вуснаў галавы каталіцкай царквы і дзяржавы Ватыкан. Кожны з удзельнікаў сімпазіума атрымаў сімвалічны падарунак ад папы на ўспамін: ружанец і вялікі альбом (больш метра даўжынёй) карцін і малюнкаў Рафаэля.

І апошняе. Сімпазіум скончыўся 31 кастрычніка 1991 г., а праз месяц я атрымаў кнігу з перакладамі на італьянскую мову ўсіх дакладаў, што былі на сімпазіуме.

Правядзенне сімпазіума па пытаннях культуры было карысным для яго арганізатараў і для удзельнікаў. Папская рада па культуры атрымала магчымасць абгавініць не толькі становішча ўзаемадачыненняў царквы і культуры напярэдадні сіноду еўрапейскіх біскупаў, але і вызначыць тэндэнцыі гэтага працэсу, што, у сваю чаргу, дазваляе абраць правільны накірунак сваёй дзейнасці. Што ж датычыць удзельнікаў, дык многія з іх пазнаёміліся са сваімі калегамі, з навуковымі тэмамі, якія распрацоўваюць навукоўцы ў галіне культуры. Можна таксама канстатаваць, што гісторыя Беларусі, яе сучасныя праблемы сталі цікавіць шырокія колы рэлігійных і навуковых дзеячаў Еўропы.

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; аднасны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурна-нага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрыс СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрыс ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШКА — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛіМ». Руканіскі рэдакцыя не вяртае і не рэдагуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыр ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрыс СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12